

T. C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı

Daskyleion ve Çevresinden Ele Geçen Anadolu Satraplık Dönemine Ait Mezar Stelleri

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gürcan POLAT

16132

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Tomris BAKIR

İZMİR - 1991

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	III
Kaynaklar ve Kısaltmalar.....	V
Giriş.....	1
Araştırma Tarihçesi ve Stellerin Buluntu Durumu....	3
Katalog.....	7
Stellerin Tipolojisi.....	25
Stellerin İkonografik İncelenmesi.....	29
Steller Üzerindeki Anthemionlar.....	52
Steller Üzerinde Betimlenen Figürler.....	60
Steller Üzerinde Betimlenen Arabalar.....	84
Steller Üzerindeki Yazıtlar.....	97
Steller Nasıl Kullanılıyordu ?.....	101
Tarihleme.....	106
Sonuç.....	112
Dip Notlar.....	114
Levhalar Listesi.....	126
Levhalar.....	I-XVIII

ÖNSÖZ

Daskyleion ve çevresinde ele geçen Pers etkili bir grup mezar steli, çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Bu stellerin sistemli kazılarda ele geçmemesi, birçok bilimadının stelleri farklı şekilde yorumlamasına neden olmaktadır.

1988 yılından beri Prof.Dr. Tomris BAKIR başkanlığında, benim de üyesi olduğum bir ekip tarafından, Daskyleion'da sistemli kazı çalışmaları yeniden başlatılmıştır.

Bu çalışmamızda, üçüncü yılını dolduran Daskyleion kazılarında elde edilen sonuçlar ve Batı Anadolu'da son yıllarda Akhaemenid Dönemine ait tümülüs kazılarında ele geçen buluntular ışığında, stellerimiz, bir kez daha ele alınarak bugüne kadar süre gelen tarihlenme ve kullanım yerleri konusundaki sorunlar aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Çalışmaya geçmeden önce, bu konuyu seçmeme yardım eden ve en sıkışık anında bile benden yardımlarını esirgemyen değerli Hocam Prof.Dr. Tomris BAKIR'a teşekkür etmeyi zevkli bir görev sayarım.

Sardis Nekropol'ünde kazdığı BT 89 Tümülüsü konusunda beni bilgilendiren ve buluntuları incelememe izin veren Manisa Müzesi Müdürü Hasan DEDEOĞLU'na teşekkür ederim.

Tümülüs buluntuları konusunda değerli bilgileri ile bana yol gösteren Sayın Hocam Prof.Dr. Güven BAKIR'a teşekkür

kür etmeyi bir borç bilirim.

Tezimin fotoğraf işlerini yüklenen Uzman Haluk SAĞ-
LAMTİMUR'a çok teşekkür ederim.

İZMİR - 1991

Gürcan POLAT

KAYNAKLAR ve KISALTMALAR

AA	Archaeologischer Anzeiger
Abrahams (1908)	E.B. Abrahams, <u>Greek Dress</u> , London, 1908.
A.g.	Adı geçen eser.
Akerström (1966)	A. Akerström, <u>Architektonischen Terrakotten Kleinasiens</u> , Lund, 1966.
Akurgal (1956)	E. Akurgal, Les Fouilles de Daskyleion, <u>Anatolia I</u> (1956), 20ff.
Akurgal (1966)	E. Akurgal, Griechisch-Persische Reliefs Aus Daskyleion, <u>IrAnt VI</u> (1966), 147ff.
Akurgal (Orient)	E. Akurgal, <u>Orient und Okzident</u> , Baden-Baden, 1966.
Akurgal (1961)	E. Akurgal, <u>Die Kunst Der Hethiter</u> , München, 1961.
Akurgal (1968)	E. Akurgal, <u>The Birth of Greek Art</u> , Hollanda, 1968.
Akurgal (1974)	E. Akurgal, Zur Datierung Der Grabstelen Aus Daskyleion, <u>TTK</u> (1974), 967ff.
Akurgal (1987)	E. Akurgal, <u>Griechische und Römische Kunts in der Türkei</u> , München, 1987.

Alföldi (1950)	A. Alföldi, Zur Geschichte des Thron-tabernakels, <u>NClio</u> 2 (1950), 537ff.
AltHeim-Stiehl,Cremer	R. Altheim-Stiehl, M. Cremer, Eine Gräko-Persische Türstele mit Aramäischer Inschrift aus Daskyleion, <u>EpigAna</u> 6 (1985), 1ff.
Altheim-Stiehl,Crener, Schwertheim (1983)	R. Altheim-Stiehl-M. Cremer-E. Schwertheim, Eine neue Gräko-Persische Grabstele aus Sultaniye Köy und Ihre Bedeutung für die Geschichte und Topographie von Daskyleion, <u>EpigAna</u> 1 (1983), 1ff.
Ammianus Marcellinus	Ammianus Mercellinus
AM	Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung
AMI	Archäologische Mitteilungen aus Iran.
AnatSt	Anatolian Studies
Andreae (1977)	B. Andreae, <u>Das Alexandermosaik aus Pompeji</u> , Redlinghausen, 1977.
Anlağan (1990)	T. Anlağan, Arkaik ve Klasik Çağda Ölü Gömme Adetleri, <u>SanTAD</u> 8 (1990), 59ff.
AntCl	L'Antiquité Classique
Artemidoros	Artemidoros
Balkan (1959)	K. Balkan, Inscribed Bullae From Daskyleion-Ergili, <u>Anatolia</u> 4 (1959), 123ff.
Batu (1940)	S. Batu, <u>At Eşkâli</u> , Ankara, 1940.
Bendorf-Nieman (1889)	O.Bendorf- G. Nieman, <u>Das Heroon von Gölbaschi-Trysa</u> , Wien, 1889.

- Bernard (1969) P. Bernard, Les Bas-Reliefs Gréco-Persés de Daskyleion a la Lumiere de Nouvelles Découvertes, RA (1969), 17ff.
- Bilgemre (1949) K. Bilgemre, Üzel Zootekni II, Ankara, 1949.
- Bittel (1942) K. Bittel, Kleinasiatische Studien, İstanbul, 1942.
- Bittel (1953) K. Bittel, Zur Lage von Daskyleion, AA (1953), 1ff.
- Bkz. Bakınız.
- Boardman (1970) J. Boardman, Greek Gems and Finger Rings, London, 1970.
- Boardman (1980) J. Boardman, Athenian Black Figürü Vases, Singapore, 1980.
- Boardman (1985) J. Boardman, Greek Sculpture, Hungary, 1985.
- Borchhardt (1968) J. Borchhardt, Epichorische, gräko-persisch. beeinflusste Reliefs in Kilikien, IstMitt 18 (1968), 161ff.
- Brisson (1895) B. Brisson, De Regio Persarum Principatu Libritres, Heidelberg, 1895.
- Bulle (1922) H. Bulle, Der Schöne Mensch, München, 1922.
- BSA The Annual of the British School at Athens.
- Buschor (1933) Altsamische Grabstelen, AM 58 (1933), 22ff.
- Cahill (1988) N. Cahill, Taşkule; A persian-period Tomb near Phokaia, AJA 92. (1988), 481ff.

- CalifStClAnt California Studies in Classical Antiquity
- Carlmeyer (1980) P. Carlmeyer, Zur Genese Altiranischer Motive VII. Achnâgel in Form von Betenden, AMI 13 (1980), 99ff.
- Cook (1970) J.M. Cook, The Greeks in Ionia and the East, London, 1970.
- Cook (1981) R.M. Cook, Clazomenian Sarcophagi, Mainz-Rhein, 1981.
- Cremer (1984) M. Cremer, Zwei Neue Graeco-Persische Stelen, EpigAna 3 (1984), 87ff.
- Cross (1966) F.M. Cross, An Aramaic Inscription from Daskyleion, BSA 184 (1966), 7ff.
- Dalton (1964) D.M. Dalton, The Treasure of Oxus, London, 1964.
- Dengate (1973) J.A.Dengate, A Site Survey Along the South Shore of Black Sea, The Proceedings of the X th International Congress of Classical Archaeology I, 1973, 245ff.
- Dentzer (1982) J.M. Dentzer, Le Motif du Banquet Couché Dans Le Proche-Orient et Le Monde Grec du VIIe au IVe Siècle avant J.-C., Roma, 1982.
- Diodoros Diodoros, Siculus
- DN. Dip not.
- Dolunay (1967) N. DOLunay, Daskyleion'da Bulunan Kabartmalı Steller, İstanbul Ark.Müz. Yıllığı 13-14 (1967), 19ff.

- Donceel-Voute (1984) P. Donceel-Voute, Un Banquet Funéraire Perse en Paphlagonie, Archéologie et religions de L'Anatolie Ancienne, Festschrift Paul Naster, 1984, 101ff.
- Dupont-Sommer (1967) A. Dupont-Sommer, Daskyleion'da Bulunan Arami Kitabesi, İst.Ark.Müz.Yıllığı 13-14 (1967), 34ff.
- EpigAna Epigraphica Anatolica
- Farkas (1969) A. Farkas, The Horse and Rider in Achaemenid Art, Persica 4 (1969), 57ff.
- Fauth (1979) W. Fauth, Der Königliche, Gärtner und Jäger im Paradeisos, Persica 8 (1979), 1ff.
- Fıratlı (1965) N. Fıratlı, İstanbul'un Yunan ve Roma Mezar Stelleri, Belleten 29 (1965), 114ff.
- Fıratlı (1970) N. Fıratlı, Uşak-Selçukler Kazısı ve Çevre Araştırmaları 1966-1970, TürkAD XIX-II (1970), 109ff.
- Fig. Figür
- Fleischer (1983) R. Fleischer, Der Klagefrauensarkophag aus Sidon, IstForsch 34 (1983), 19ff.
- Forbes (1955) R.J. Forbes, Studies in Ancient Technology II, Leiden, 1955.
- Freyer-Schauenburg (1974) B. Freyer-Schauenburg, Samos XI, Bonn, 1974.
- Fuchs (1969) W. Fuchs, Die Skulptur der Griechen, München, 1969.
- Furtwängler (1900) Furtwängler, Die Antiken Gemmen, Leipzig, 1900.

- von Gall (1989) H. von Gall, Zum Bildgehalt Der Graeco-Persischen Grabstelen, Anatolia 22 Akurgal'a Armağan (1989), 143ff.
- Garland (1985) R. Garland, The Greek Way of Death, New York, 1985.
- Ghirshman (1963) R. Ghirshman, Perse, U.R.S.S., 1963.
- Hamdy-Reinach (1892) O. Hamdy-T. Reinach, Une Nécropole Royale A'Sidon, Paris, 1892.
- Hanfmann (1966) G.M.A. Hanfmann, The New Stelae From Daskylion, BSA 184 (1966), 10ff.
- Hanfmann (1975) G.M.A. Hanfmann, From Croesus to Constantine, Michigan, 1975.
- Hanfmann (1976) G.M.A. Hanfmann, On Lydian and Eastern Greek Anthemion Stelai, RA (1976), 35ff.
- Hanfmann-Ramage (1978) G.M.A. Hanfmann-N.H. Ramage, Sculpture From Sardis the Finds Through 1975, Cambridge, 1978.
- Hasluck (1906) F.W. Hasluck, Poemanenum, JHS 26 (1906), 23ff
- Herodotos Herodotos
- Homeros Homeros, İliada.
- IrAnt Iranica Antiqua
- IstForsch Istanbuler Forschungen
- IstMitt Istanbuler Mitteilungen
- İzmirligil (1975) Ü. İzmirligil, Uşak-Selçukler Tümülüsleri, TürkAD XXII-1 (1975), 41ff.
- Jettmar (1980) K. Jettmar, Die Frühen Steppenvölker, Baden-Baden, 1980.

JHS	Journal of Hellenic Studies
Johansen (1951)	K.F. Johansen, <u>The Attic Grave-Reliefs</u> , Copenhagen, 1951.
Karageorgis (1967)	V. Karageorgis, <u>Excavation in the Necropolis of Salamis I</u> , London, 1967.
Kleemann (1958)	I. Kleemann, <u>Der Satrapen-Sarkofag Aus Sidon</u> , Berlin, 1958.
Lev.	Levha
Littauver-Crouwel (1979)	M.A. Littauver-J.H. Crouwel, <u>Wheeled Vehicles and Ridden Animals in the Ancient Near East</u> , Leiden-Köln, 1979.
Lorimer (1903)	H.L. Lorimer, The Country Cart of Ancient Greece, <u>JHS</u> 23 (1903), 132ff.
Lucianus	Lucianus, De Luctu.
Lullies-Hirmer (1972)	R. Lullies-M. Hirmer, <u>Griechische Plastik</u> , München, 1972.
m.	Metre.
Mellink (1973)	M.J. Mellink, Excavtions at Karataş-Semayük and Elmalı, Lycia 1972, <u>AJA</u> 77 (1973), 293ff.
Mellink (1975)	M.J. Mellink, Archeology in Asia Minor, <u>AJA</u> 79 (1975), 201ff.
Mellink (1976)	M.J. Mellink, Excavations in the Elmalı Area, Lycia 1975, <u>AJA</u> 80 (1976), 377ff.
Metzger (1967)	H. Metzger, Prospectives Nouvelles dans le Domaine de l'Archéologie Classique en Asie Mieuse, RA (1967), 354ff.
Metzger (1971)	H. Metzger, Sur deux Groupes de Reliefs gréco-perses d'Asie Mineure, <u>AntCl</u> 40 (1971), 515ff.

- Metzger (1975) H. Metzger, Ekphora, Convoi Funèbre
Cortège de Dignitaires en Grèce et a
la Périphérie du Monde Grec, RA (1975),
209ff.
- Metzger-Coupel (1963) H. Metzger- P.Coupel, Fouilles De Xan-
thos Tome II L'Acropole Lycienne, Pa-
ris, 1963.
- Mitropoulou (1975) E. Mitropoulou, Libation Scenes With
Dinochoe in Votive Reliefs, Athen,
1975.
- MÖ Milattan Ünce
- Möbius (1968) H. Möbius, Die Ornamente der Griechi-
schen Grabstelen, München, 1968.
- Möbius (1971) H. Möbius, Zu den Stelen von Daskyleion,
AA (1971), 442ff.
- Naumann(1967) R. Naumann, Das Heiligtum der meter
steunnene Bei Aezani, IstMitt 17 (1967),
218ff.
- NClio La Nouvelle Clio
- Parrot (1969) A. Parrot, Assur, U.R.S.S., 1969.
- Plinius Plinius, Naturalis Historia
- Porada (1980) E. Porada, Alt-Iran, Baden-Baden, 1980.
- RA Revue Archéologique
- Radt (1979) W. Radt, Eine gräko-persische Grabstele
im Museum Bergama, IstMitt 33 (1983),
53ff.
- Ramage (1979) N.H. Ramage, A Lydian Funerary Banquet
AnatSt 29 (1979), 91ff.

SanTAD	Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi
Schmidt (1953)	E.F. Schmidt, <u>Persepolis I</u> , Chicago, 1953.
Schmidt (1968)	G. Schmidt, <u>Samos VII</u> , Bonn, 1968.
Shahbazi (1980)	A.Sh. Shahbazi, An Achaemenid Sembol II, <u>AMI</u> 13 (1980), 119ff.
Stephanos Bizantios	Stephanos Bizantios, Ethnika.
şahin (1983)	S. şahin, Zwei Spätarchaische Grabinschriften aus Perinthos, <u>EpigAna</u> 2 (1983), 77ff.
Tappainer (1986)	M. Tappainer, Ein Beitrag zu den Wagenzügen auf den Stelen aus Daskyleion, <u>EpigAna</u> 7 (1986), 81ff.
Thönges-Stringaris (1965)	R. Thönges-Stringaris, Das Griechische Totenmahl, <u>AM</u> 80 (1965), 1ff.
TürkAD	Türk Arkeoloji Dergisi
TTK	Türk Tarih Kurumu
Weller (1970)	M. Weller, The Procession on the Sarcophagus of the Mourning Women, <u>CalifStClAnt</u> 3 (1970), 219ff.
Xenophon, Ana.	Xenophon, Anabasis
Xenophon, Kyr.	Xenophon, Kyropaidia
Xenophon, Kyneg.	Xenophon, Kynegeticus
yy	Yüzyıl
Pfuhl-Möbius (1977)	E. Pfuhl-H.Möbius, <u>Die Ostgriechischen Grabreliefs I</u> , Mainz am Rhein, 1977.

GİRİŞ

Daskyleion, Araştırmalar Tarihçesi Bölümünde de detaylı bir şekilde değineceğimiz gibi, lokalizasyonu hayli tartışılmış bir Satraplık Merkezi'dir¹. En son araştırmalara göre Kuş Gölü'nün (Lacus Daskylitis) güneydoğusunda, Ergili Köyü'nün batısındaki Hisartep'e'de yer aldığı kesinlik kazanmıştır.

Antik yazarlara göre, MÖ 7.yy'da kurulduğu anlaşılan Daskyleion, adını Lydia Kralı Gyges'in babası Daskylos'dan alır². Lydia Krallığı'na Trakya'dan, Marmara Denizi ve Boğazlar yoluyla gelebilecek tehlikelere karşı kurulmuş olduğu anlaşılan bu şehir, MÖ 547'deki Pers istilasından sonra, yine aynı jeopolitik konumundan dolayı, Persler tarafından Satraplık Merkezi olarak seçilmiştir. Herodotos'a göre, Anadolu'da kurulmuş olan dört Satraplık Merkezi'nden birisidir³. Kyros'un Sardis'i tahrip ettiği yıl olan MÖ 547 tarihinden, İskender'in Granikos Savaşı'nda Pers ordusunu yendiği tarih olan MÖ 334 yılına kadar Satraplık Merkezi olarak kalmıştır. Bu iki yüzyıl boyunca, şimdiye kadar isimlerine rastlanan oniki Satrap, Daskyleion'da idarecilik yapmıştır⁴. İskender ordularının şehri ele geçirmesiyle beraber şehrin görkemli günleri sona ermiş, Roma Dönemi'nde de önemini iyice yitirmiştir. Bizans Dönemi'nde tekrar önem kazanan Daskyleion, yine bu dönemde bir sur ile çevrilerek, güçlü bir kaleye dönüştürülmüş-

tür⁵.

Çağlar boyu önemli bir konuma sahip olan Daskyleion ve çevresinde, yüzyılımızın başından beri bir grup kabartma eser ele geçmektedir⁶. Bu eserleri diğerlerinden ayıran özellik; üzerinde yer alan bezemelerin hem Anadolu hem de Pers özellikler göstermesidir. Arkeoloji literatürüne yanlış bir şekilde Greko-Pers eserler olarak geçen bu eserlerden bir çoğu yüzeyden veya kaçak kazılar sonucunda ele geçmiştir. Eserlerin karışık bir kültürün ürünü olması, tarihlenmelerinde önemli sorunlara neden olmaktadır. Aynı sorun eserlerin üzerindeki betimlemelerin ikonografisi için de geçerlidir.

Bu sorunların yoğunluk kazandığı bir grubu, steller oluşturmaktadır. Stellerin tarihlenmesindeki yüzyıla varan fark, stellerin kullanım yerleri ve steller üzerindeki betimlemelerin yorumu günümüze kadar gelen tartışmalara neden olmakta, bir fikir birliği sağlanamamaktadır.

Araştırmamızdaki amaç, Daskyleion Anadolu-Pers stellerini yeni veriler ışığında ve şimdiye dek yapılanlardan farklı bir yöntemle ele alarak, ikonografik ve kronolojik yönleriyle incelemektir.

I) ARAŞTIRMA TARİHÇESİ VE STELLERİN BULUNTU DURUMU

Daskyleion konusunda ilk araştırmalar antik dönemde şehrin adı konusundaki farklı görüşlerle başlamıştır. Antik yazarlardan Mela⁷ ve Plinius⁸ bu merkezden Daskylos olarak söz ederken, Stephanos Bizantios, Daskylion adını kullanır.⁹ Ünlü tarihçi Herodotos ise bu şehrin adını Daskyleion olarak verir.¹⁰

Antik çağda şehrin adı konusundaki tartışmalar, yüzyılımızın başından başlayarak yerini şehrin lokalizasyonu konusundaki tartışmalara bırakmıştır. Hasluck ile başlayan araştırmalarda Daskyleion için, Propontis Bölgesi'nde iki ayrı yer önerilmekteydi¹¹. Bunlardan biri, Rhyndakos'un (Nilüfer Çayı) Marmara Denizi'ne döküldüğü noktada yer alan Eşkel, diğeri de Kuş Gölü'nün güneydoğusundaki Ergili Köyü'nün yakınında bulunan Hisartepe'dir (Lev.1).

1952 yılında Kurt Bittel, önerilen bu iki yerde de araştırmalar yapmış ve elde ettiği verilerden yola çıkarak, Ergili Köyü yakınındaki Hisartepe'nin, Herodotos'un bahsettiği Satraplık Merkezi Daskyleion olduğu kanısına varmıştır¹². Bittel'in bu araştırması ışığında Hisartepe'de Akurgal Başkanlığındaki heyet tarafından, 1954 yılında başlatılan inceleme kazıları bir kaç yıl devam etmiştir¹³. Bu inceleme kazıları sonucunda elde edilen buluntulardan özellikle 300'e yakın bullalar, Hisartepe'nin Satraplık Merkezi, Daskyleion olduğunu kanıtlamıştır¹⁴.

Akurgal'ın yapmış olduğu kazılar sırasında, Hisartepe'-

nin güney yamacında, konumuzu oluşturan stellerden birisi yüzeyden ele geçmiştir¹⁵. Hisartepe Steli adını verdiğimiz bu stelin, yalnızca üst kısmı korunmuştur (Lev.VI). Stel, halen İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde envantersiz olarak korunmaktadır.

Akurgal'ın birkaç yıl süren kazısından sonra Daskyleion'daki bilimsel çalışmalara ara verilmesine karşın, 1964 yılında bir köylü, Hisartepe'nin kuzeyinde yer alan Köseresul Köyü civarında, tarlasını sürerken bir Bizans mezarına rastlamıştır¹⁶. İstanbul Arkeoloji Müzesi olayı öğrendikten sonra, bu mezar Nezih Fıratlı tarafından açılmıştır. Mezarın temizlenmesi sırasında konumuzu oluşturan stellerden üçünün bu mezarın yapımında kullanıldığı anlaşılmıştır. Bu steller halen İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde 5762, 5763 ve 5764 envanter numaralı ile korunmaktadır. Ele geçtikleri yere göre stellerden 5762 nolu olan Köseresul I (Lev.IV,a), 5763 nolu olan Köseresul II (Lev.IV,b) olarak adlandırılırken, 5764 envanter nolu stel, üzerindeki yazıttan dolayı Elnaf'ın Steli olarak anılacaktır (Lev.V,a).

Köseresul Köyü'nde ele geçen bu üç stel, ilk önce Necati Dolunay tarafından incelenmiştir (1967)¹⁷. Elnaf'ın Steli üzerinde bulunan Aramca yazıt ise, ilk kez Dupont-Sommer tarafından ele alınmış ve yorumlanmıştır (1967)¹⁸. Dolunay ve Dupont-Sommer'in incelemelerine karşılık olarak, Akurgal¹⁹ ve Hanfmann²⁰, steller hakkında yeni görüşler öne sürmüşlerdir.

İlk kez Dupont-Sommer tarafından incelenen Elnaf'ın Steli üzerindeki Aramca yazıt, Cross tarafından bir kez daha ele alınmış ve yeniden yorumlanmıştır²¹.

Bernard, Daskyleion çevresinden ele geçen kabartmaları incelediği makalesinde konumuzu oluşturan stelleri de yeniden inceleme imkanı bulmuştur²².

Borchhardt, Kilikia'da ele geçen bir Greko-Pers kabartmanın incelenmesi çerçevesinde, yapmış olduğu çalışmada Anadolu'daki bütün Pers etkili kabartmaları bir araya toplamıştır²³. Borchhardt, yapmış olduğu bu kapsamlı çalışmada, konumuzu oluşturan stelleri de bir bölüm altında toplamış ve bunlar hakkında ilginç görüşler öne sürmüştür.

Stellerimiz daha sonra Möbius tarafından bir kez daha incelenmiştir²⁴.

1981 yılında Schwertheim tarafından Mysia Bölgesi'nde yapılan yüzey araştırması sırasında, Sultaniye Köy'deki Helvatepe mevkiinden bir Anadolu-Pers mezar steli ele geçmiştir (Lev.V,b). Altheim-Stiehl, Metzler ve Schwertheim üçlüsü tarafından incelenen bu stel üzerindeki Aramca yazıttan anlaşıldığına göre; . . . Adda adlı bir kişiye ait mezar steli-dir²⁵. Adda'nın Steli olarak anılacak bu stel, halen Bursa Arkeoloji Müzesi'nde 8500 envanter no ile korunmaktadır.

1983 yılında Daskyleion yakınındaki Dereköy'de yaşayan bir köylü, Kale mevki olarak bilinen bölgede tarlasını sürerken bir Anadolu-Pers mezar stelinin sağ yarısını ele geçirmiştir (Lev.VI,b). Buluntu yerine göre, Dereköy Steli olarak adlandırdığımız bu stel Bursa Arkeoloji Müzesi'nde korunmakta olup, henüz envantere geçmemiştir. Dereköy Steli ilk kez Cremer tarafından incelenmiş ve arkeoloji dünyasına tanıtılmıştır²⁶.

Daskyleion ve çevresinden ele geçen bu mezar stelleri

zerinde betimlenen ekphora sahneleri Tappeiner tarafından derinlemesine incelenmiřtir²⁷. Bu alışma sonucunda Tappeiner, steller üzerinde betimlenen arabalara yeni yorumlar getirmiştir.

Von Gall, konumuzu oluşturan bu stelleri bir araya getirerek, bir kez daha incelemiřtir²⁸.

Akurgal'ın 1950'li yıllarda birkaç yıllık araştırma kazısından sonra, uzun bir süre yalnız bırakılan Daskyleion'da, 1988 yılından beri Tomris Bakır başkanlığında sistemli kazı çalışmaları srdrlmektedir²⁹. Bu kazılar sırasında ele geçen tabaka ve malzemeler Daskyleion tarihine ışık tutmaktadır. Uzun yıllar sürecek olan bu kazılar, ileride konumuza daha da açıklık getirecek buluntular verecektir.

II) KATALOG

1) Hisartepe Steli (lev.VI,a)

Korunduğu yer : İstanbul Arkeoloji Müzesi

Envanter No : Envanterersiz

Yükseklik : 0.71 m.

Genişlik : 0.58 m.

Kalınlık : 0.195 m.

Daskyleion'un güney yamacından ele geçen eser, iri grenli mikalı mermerden yapılmıştır. Stelin anthemionunun alt kısmı, ilk sahnenin de üst kısmı korunmuştur.

Anthemion korunduğu kadarıyla, iki yanda simetrik yer alan volütlerin ortasından aşağıya doğru uzanan lotos çiçeğinden oluşmaktadır. Sol taraftaki volüt, diğerine göre daha iyi korunmuş olup, merkezinde içiçe iki daireden oluşan rozet bulunmaktadır. Dışbükey bir yapıya sahip olan volütün spirali, ince bir şerit ile sınırlıdır. Volütlerin altında, köşelere doğru küçük birer spiral daha bulunur.

Ortada yer alan lotos üç yapraklı olup, yanlarda bulunan yapraklar volütün dış konturuna paralel uzanırken, ortadaki yaprak dik olarak aşağıya iner.

Anthemiondan figürlü sahneye bir düz, bir de profilli silme ile geçilir. Figürlü sahne, sağa doğru ilerleyen üç figürden oluşmaktadır; en önde bir süvari, bunu takip eden iki yaya asker.

Fazla aşınmış figürlü sahnede, seçebildiğimiz kadarıyla süvari Pers giysileri içindedir. Süvarinin başının arkasında

yer alan çıkıntıdan hareketle, bunun bir tiara giydiği anlaşılmaktadır. Süvarinin üzerinde uzun bir khiton, altında da uzun deri pantolon (anaxyrides) bulunur. Süvari sağ eliyle atın dizginlerini tutarken, sol elinde olasılıkla yay olması gereken kavisli bir sopa bulunmaktadır.

Atın yüz detayları korunmamakla birlikte, yelelerinin boyun üstünde yer alan kısa dik çizgilerle verildiğini söyleyebiliriz. Atın üzerinde ya tahripten ya da yapılmadığından dolayı detay seçilememektedir.

Süvariye takip eden iki askerin de at figüründe olduğu gibi, ayakları korunmamıştır. Her ikisinin de üzerinde kısa tunika bulunur. Öndeki askerin boyu, arkadakine göre daha uzundur. Daha uzun olan askerin başının arkasında bulunan, süvarininkine benzer bir kabarıklıktan dolayı, bunun da başında tiara olduğunu söyleyebiliriz. Askerin sağ eli, omuzunda bir şey taşır gibi, bel hizasında dirsekten kırılmıştır. Sol kol daha önde ve yukarıdadır.

İkinci asker, öndekine oranla daha fazla aşınmıştır. Bu askerin sol elinde yuvarlak bir kalkan taşıdığı söylenebilir.

2) Elnaf'ın Steli

(Lev.V,a)

Korunduğu yer : İstanbul Arkeoloji Müzesi

Envanter no : 5764

Yükseklik : 3.08 m.

Üst genişlik : 0.525 m.

Alt genişlik : 0.58 m.

Kalınlık : 0.20 m.

Köseresul Köyü civarında bir Bizans mezarında ele geçen üç stelden birisi olan bu stel, iki parça halinde korunmuştur. Stelin üst parçası, mezarın kısa kenarlarından birisini, alt parça ise uzun kenarlardan birisini kapatmak için kullanılmıştır.

Stel, gri grenli, ince damarlı beyaz mermerden yapılmıştır. Stelin üst parçasının boyu 1.05 m., alt parçasının boyu 1.88 m.'dir. Yalnızca birinci sahnenin ortalarından yaklaşık 0.15 m.'lik bir bölümü kayıp durumdadır.

Stel, yukarıdan aşağıya doğru genişleyerek iner. Üst kısımda bulunan anthemiondan, silmelerle figürlü sahnelere geçilir. Stel gövdede iki figürlü sahneye sahiptir. Bu sahnelerin altında, dört satırdan oluşan Aramca bir yazıt bulunur.

Stelin en üst 0.77 m.'lik bölümünde, anthemion yer alır. Yanlardan başlayarak, dikey olarak yukarıya uzanan iki simetrik volütün birleşme yerinden yukarıya doğru onbir yapraklı bir palmet uzanır. Palmet yaprakları içbükey olarak verilmiştir. Volüt ile yaprakların birleşme yerinin fazlaca aşınmış olmasına karşın, yaprakların oval bir merkezden çıktıkları anlaşılır. Volütlerin birleşme yerinin alt kısmından, görülebildiği kadarıyla, aşağıya doğru bir lotos çiçeği uzanır. Anthemionlu kısımdan sahneli kısma geçiş tahrip olmakla birlikte, burada silmelerden oluşan geçiş kısmı yer almış olmalıdır.

Birinci sahne 0.30 m. yükseklikte olup, figürlerin yalnızca baş ve ayak kısmı korunmuştur. Sahnenin çevresi ince bir pervaz ile sınırlıdır. Sahnenin en sağında, sağa doğru yavaş adımlarla at ve bunun yanında yaya olan seyis görülür. Seyisin başı açık olup, saçları kısa ve kütleli olarak verilmiştir. Seyisin sağ eli, atın yeleleri hizasında yumruk şeklinde durur.

Atın yelesi, boynun üst kısmından yukarıya doğru dik uzanan, birbirine paralel kısa çizgilerle tasvir edilmiştir. Atın yüzü tahrip olmuş durumdadır. Seyisin gözü, badem şeklinde olup, kabaca işlenmiştir.

At ve seyisin arkasından bir süvari ilerler. Burada da öndeki at figüründe olduğu gibi, atın yüzü korunmamış olup, yele aynı şekilde işlenmiştir. Buradaki at figüründe kulak da belirtilmiştir. Atın üstünde betimlenen süvarinin başında tiara bulunmaktadır. Göz diğer figürle aynı, badem şeklindedir. Süvari ellerini göğüs hizasında, sol el üstte olmak şartıyla, yumruk şeklinde üst üste tutar. Süvarinin de arkasında yine tiara giymiş iki muhafız gelir. Gözler, diğer figürlerde olduğu gibi badem şeklindedir. Korunduğu kadarıyla bunların da sol elleri göğüs hizasında yumruk halindedir.

Birinci sahneyi ikinci sahneden ayıran pervazdan sonra, 0.30 m. yüksekliğinde ikinci sahne gelir. Sahnenin sağında, sağa doğru ilerleyen iki atın çektiği bir araba yer almaktadır. Atlar boyunduruk ile bağlanmış olup, arkadaki at biraz daha ileride gösterilmiştir. Koç başa sahip olan atların, kulak, ağız, burun deliği ve çene kemiği konturu detaylandırılmıştır. Arka plandaki atın başı, yan pervazı keser durumdadır. Boyundan aşağıya doğru paralel olarak uzanan kalın ve uzun çizgilerle yele, kavisli tek çizgi ile kürek kemiği belirtilmiştir. İki atı birbirine bağlayan boyunduruk, iki atın arasında, yeleler hizasında bir çıkıntı ile betimlenmiştir. Atların tırnakları, boylarına göre biraz büyüktür. Sekiz parmaklıkları büyük tekerleğe sahip bir yük arabası, bu iki at tarafından ağır ağır çekilmektedir. Parmaklıklar, tekerleğin

ortasındaki yuvarlak göbekten kalın olarak çıkıp, incelerek ispitlerle birleşmektedir. Tekerleğin ispitleri epey kalın olup, silmeli bir yapıya sahiptir. Tekerleğin yere basma yüzeyi (şına demiri) tırtıllı olarak betimlenmiştir. Bu büyük tekerlemli araba üzerinde alt kısmı köşeli, üst kısmı oval olarak sona eren bir yük taşınmaktadır. Üst kısımdaki ovalliğin başladığı yerin iki kenarında birer küçük çıkıntı yer almaktadır. Taşınan yükün alt bölümünde, üç ion sütunu yer almaktadır.

Arabanın arkasından yavaş yavaş yürüyerek, arabaya eşlik eden iki erkek figürü bulunmaktadır. İkisinin de başı açık, gözler badem şeklindedir. Üzerlerinde kısa tunika olup, üst giysilerinin ön kısmı arkalarına göre daha uzundur. Ayaklarındaki botun boğazının ön kısmında, yukarıya doğru bir dil uzanır. İkisinin de sağ eli altta sol eli üstte yumruk şeklinde, göğüs hizasındadır.

Bu sahnenin altında stelin düz gövdesi yer alır. Gövdenin üst kısmında dört satırdan oluşan Aramca yazıt bulunmaktadır. Birinci satırdaki harfler daha küçük ve düzensiz bir görünüme sahipse de, diğer üç satır düzgündür. Yazıtın yer aldığı gövdenin en altında silmeler bulunur. Stelin gövde altında bulunması gereken kama kırıktır.

3) Köseresul I Steli

(Lev.IV,a)

Korunduğu yer	: İstanbul Arkeoloji Müzesi
Envanter no	: 5762
Yükseklik	: 2.22 m.
Üst genişlik	: 0.64 m.
Alt genişlik	: 0.69 m.
Kalınlık	: 0.175 m.

Köseresul Köyü civarındaki bir Bizans mezarında, diğer iki stelimizle birlikte ele geçen bu stel, büyük grenli, kalın damarlı, gri mermerden yapılmıştır. Anthemion kısmı eksik olan stelin üzerinde, üç friz seçilebilmektedir. Bu frizlerden en üstte olanı iyi görülebilmesine karşın, diğer iki sahne tam olarak anlaşılamaz.

Stelimizin üst kısmında, küçük bir bölümü korunmuş anthemion yer alır. Korunan bu küçük bölümde, anthemiona ait akanthüs yaprakları seçilebilmektedir. Anthemiondan sahneli kısma geçişte yer alan silmeler, tahripten dolayı tam görülemez.

Stelimizde en iyi korunan friz, üstteki frizdir. Bu frizde, ortada iki katırın çektiği bir yük arabası bulunmaktadır. İki katır tarafından çekilmekte olan bu araba, oniki parmaklıklı büyük tekerleğe sahiptir. Tekerleğin merkezindeki yuvarlak göbekten kalın olarak çıkan parmaklıklar, biraz inceleyerek, ince tekerlek ispitlerine birleşirler. Büyük tekerlekli bu arabada gövdesi düz, üst kısmı kubbe profilli bir yük taşınmaktadır. Düz gövdeden kubbe üst yapıya geçişte, önde ve arkada sivri çıkıntılar bulunur. Uzun elbiseli iki kadın figürü bu arabaya arkadan eşlik etmektedir. İyi korunmamış olan bu kadının figürleri bir elleriyle arabada taşınan yüke dokunmaktadır.

İki katırın çektiği bu arabayı, arabanın önünde gitmekte olan bir erkek figürü yönlendirmektedir. Olasılıkla katırların dizginlerini tutan bu erkek figürünün üzerinde ya kısa bir tunika ya da anaxyrides bulunmaktadır. Fakat figür iyi korunmamıştır.

Köseresul I Steli'nin bir özelliği, üst friz hizasında her iki dar kenarda da figürlerin bulunmasıdır. Stelin sağ kenarında, üzerinde oval bir yük bulunan bir eşek yer alır. Sağa doğru yavaşca ilerleyen eşeğin başı, pervaz üzerine taşmaktadır. Eşeğin detayları az da olsa işlenmiştir. Eşeğin üzerindeki yük kubbeli bir yapıya sahip olup, düz kenarları eşeğin karın hizasına kadar uzanmaktadır. Stelin sol dar kenarında ise, eşek üzerinde ilerlemekte olan bir kadın ile bir erkek figürü bulunmaktadır. Yanyana betimlenen eşeklerden biraz önde bulunan eşek üzerinde bir erkek profilden verilirken, diğer eşek üzerindeki kadın figürü cepheden betimlenmiştir. Kadın üzerindeki uzun elbisesi ile eşeğe yan binmiştir. Başında bir örtü bulunan bu kadın, eşeğin eyerine dayanmıştır.

Stelin gövde üzerinde yer alan ikinci frizde, muhtemelen bir ziyafet sahnesi işlenmiştir. Yarım bırakılan bu stelin bu frizinde, sunuda bulunan birkaç figürün konturu güçlkle seçilebilmektedir. En alttaki üçüncü frizde ise av sahnesi betimlenmiş olmalıdır. Bu sahnenin sol kısmı işlenmeye başlanmış, sağ kısmı kaba olarak yüksek bırakılmıştır. İşlenmeye başlanmış olan sol kısımda, sağa doğru sağa doğru bir geyik, arkaya bakmaktadır. Geyiğin etrafında, ne olduğu tam anlaşılmayan bazı betimlemeler bulunmaktadır.

Alt frizden sonra yüksek düz gövde gelmektedir. Düz gövdenin altında yer alan kamanın bir bölümü de kırıktır.

4) Köseresul II Steli (Lev.IV,b)

Korunduğu yer : İstanbul Arkeoloji Müzesi

Envantar no : 5763

Yükseklik : 2.21 m.
Üst genişlik : 0.525 m.
Alt genişlik : 0.60 m.
Kalınlık : 0.20 m.

Köseresul civarındaki Bizans mezarından Elnaf'ın Steli ve Köseresul I Steli ile birlikte ele geçmiştir. İri grenli ince damarlı beyaz mermerden yapılmış olan bu stelin anthemion kısmı eksiktir. Anthemiondan figürlü sahnelere silmelerle geçilmektedir. Stelin gövde kısmının üst bölümünde iki friz halinde figürlü sahneler yer almaktadır. Figürlü sahnelerin altında düz gövde gelmektedir. Gövdenin alt kısmında bulunan silmelerle stel sona ermektedir.

Kayıp durumdaki anthemion kısmından sahneli kısma bir düz bir de profilli silme ile geçilir. Birinci sahne, 0.29 m. yüksekliğinde olup, çevresi ince bir pervaz ile sınırlanmıştır. Bu pervazı arabanın üzerindeki yükün üst kısmı ile atların başı kesmektedir. Bu sahnenin sağında, sağa doğru yavaşca ilerleyen iki atın çektiği bir yük arabası, bunun da arkasından ağır ağır ilerleyen iki kadın figürü gelir. Sahne, Elnaf'ın Steli'ndeki ikinci sahnenin bir benzeridir.

Arabayı çeken atlar koç başlı olup, arkadaki at diğerine göre biraz ileride gösterilmiştir. Yele, yukarıya doğru birbirine paralel, dikey kısa çizgilerle belirtilmiştir. Kulak her iki atda da belirtilmiştir. Atların kuyrukları, aşağıya doğru inen birbirine paralel çizgilerle verilmiştir. Kısa boylu olan atların tırnakları, boylarına göre biraz büyüktür. Ündeki atın yelelerinin üzerinde yer alan uçları yuvarlatılmış üçgenle, atları birbirine bağlayan boyunduruk gösterilmektedir.

İki atın çektiği arabanın tekerlekleri, Elnaf'ın Steli ile benzer olarak, büyük ve tırtıllı yüzeye sahiptir. Ortadaki yuvarlak göbekten kalın olarak çıkansekiz parmaklık, ince-lerek silmeli tekerlek ispitleri ile birleşir. Arabanın oku, tekerlek ile yükün birleştiği hizadan çıkıp, atın sağrısı hi-zasından iki atın arasına girer. Bu arabanın da üzerinde ,üst kısmı kubbe profilli bir yük bulunmaktadır. Yükün üst kısmı sahneyi çevreleyen ince pervazı keser. Düz gövdeli, kubbe üst profilli bu yükün de kubbeli kısmına geçişde, iki yanda birer küçük çıkıntı bulunur.

Arabayı iki uzun elbiseli kadın figürü takip etmekte-dir. Bunlarda sağ kütleli yapıda omuza kadar inmekte olup, öndekinde saçlar, kulağın arkasında gösterilmiştir. İon volü-tü şeklinde gösterilen kulağın altında, nokta şeklinde bir çı-kıntı ile küpe belirtilmektedir. Gözler iri, badem şeklinde-dir. Üst kısımlarında bulunan khitonun, dökümünün önü arkası-na oranla daha uzun olarak verilmektedir. Etekler ayak bilek-lerine kadar inmekte olup, Öndekinin eteği biraz daha kısadır. Öndekinin sağ eli çene hizasına kadar yukarıda olup, arabadaki yüke dokunmaktadır. Arkadaki kadın figürünün bu kez sol eli çene hizasına kadar kalkar ve öndeki figürün sırtında tanım-layamadığımız birşey tutar. Sağ el ise, aşağıya giysinin uzun kısmına doğru uzanır.

Bu sahnenin altında, 0.42 m. yüksekliğindeki ikinci sahne gelmektedir. Sahnenin ortasında bulunan kısa bir kline üzerinde bir erkek figürü yatmaktadır. Figürün saçları kısa ve kütleli olarak verilirken, sakallar aşağıya doğru birbirine inen ince çizgilerle verilmiştir. Göz, iri ve badem şeklinde-

dir. Kulak, Üst sahnedeki hizmetkar figürlerinininkinden daha iyi işlenmiştir. Figür, sol dirseğini klinenin sağında Üst Üste duran iki yastığa dayamış, yüzünü sol tarafta duran kadına çevirmiştir. Sol eliyle bu kadına yuvarlak bir nesne uzatırken, sağ eliyle de sahnenin sağında yer alan sakiye içki kabını uzatır. Böylece kollar çaprazbir görünüm kazanmaktadır. Adamın üstü çıplak, alt kısmı ise bir örtü ile kapalıdır. Yer darlığından dolayı klinenin kısa yapılması, yatan adamın bacaklarını dizden yukarıya doğru kırılarak betimlenmesini gerekli kılmıştır. Adamın vücuduna oranla, bacakları uzun olarak betimlenmiştir. Figürün bacaklarını örten örtü, yalnızca klinenin solunda yer alan ayaklarının bilek kısmına kadar uzanmaktadır. Erkeğin dizi hizasında, kline üzerinde bir kadın figürü oturmaktadır. Kadının vücuduna oranla büyük yapılmış başında, dört üçgen çıkıntıya sahip bir taç bulunmaktadır. Taçdan başlayıp ayaklarına kadar inen bir örtüye sahiptir. Kadının kulağı örtünün üzerinde betimlenmiş olup, kulak bir halka küpe ile süslenmiştir. Göz, iri ve badem şeklindedir. Saçlar hafif dalgalı, birbirine paralel derin çizgilerle verilmiştir. Dalgalı saçlar fazla uzun olmayıp, kadının gene hizasına kadar inmektedir. Yüzünü adama dönmüş olarak oturan kadın, sol eliyle erkeğin burnuna doğru bir çiçek uzatırken, sağ eliyle, adamın sol elinde bulunan yuvarlak nesneye dokunmaktadır. Kadının içine giydiği elbise, baş örtüsünden daha uzun olup, ayak bileklerine kadar iner. Kadının küçük olarak betimlenen ayakları, klinenin önünde duran alçak uzun tabureye basmaktadır. Tabure ayakları, içe doğru kavisli bir yapıya sahiptir.

Kadın ve erkek figürlerinin üzerinde oturduğu klinenin

Üstünde düz bir örtü bulunmaktadır. Örtü, öndeki taburenin hemen üst kısmına kadar klineyi örter. Örtünün açıkda bıraktığı kline ayakları, dört boğumdan oluşan profile sahiptir.

Klinenin sağında, yüzünü sola dönmüş bir saki ayakta durmaktadır. Saki sağ eliyle, klinede yatan erkek figürünün elinde bulunan içki kabını alma girişimindedir. Sakinin saçı, kısa ve kütseseldir. Göz, iri ve badem şekilli olup, dudaklar etli bir yapıya sahiptir. Kaba işlenmiş kulağa sahip Sakinin üzerinde, bele kadar uzanan üst giysisi, altında da kısa tunika vardır. Kısa tunika, diz altına kadar uzanmakta olup, ayaklarında, boğazının ön kısmı yüksek olan bot şeklinde ayakkabılar bulunmaktadır. Sakinin hemen arkasında ince, uzun üç ayağa sahip, dinos yer almaktadır. Dinosun boyu, sakinin ense hizasına kadar yükselmektedir.

Klinenin solunda ise, sağa doğru bir kadın hizmetkar figürü durur. Figür, sahneyi çevreleyen ince pervaza taşmış durumdadır. Hizmetkarın saçları da kütsesel yapıda olup, omuz hizasına kadar iner. Kulak ion volütü, gözler iri ve badem şeklindedir. Kadının üzerinde, ayak bileklerine kadar inen khiton bulunmaktadır. Khiton, belde kemerle sıkılmış olup, ön kısmı daha uzundur. Kadının yukarıya kaldırdığı sol elinde bulunan kabın içinde, meyvalar durmaktadır. Hizmetkar, bu meyvalardan bir tanesini, sağ eliyle klinede oturan kadın figürüne uzatır.

İkinci sahneden sonra, yüksek bir düz gövde gelmektedir. Bu düz gövde en altta bir düz bir de profilli silme ile sona ere. Stelin altında olması gereken kama, kayıptır.

5) Adda'nın Steli

(Lev.V,b)

Korunduğu yer	: Bursa Arkeoloji Müzesi
Envanter no	: 8500
Yükseklik	: 2.47 m.
Üst genişlik	: 0.535 m.
Alt genişlik	: 0.60 m.
Kalınlık	: 0.115 - 0.13 m.

Stel, 1981 yılında Sultaniyeköy'ün Helvatepe mevkiinde ele geçmiştir. İnce grenli beyaz-gri mermerden yapılmış olan stel, iki parça halindedir. En üstte anthemion kısmı, onun altında üç frizden oluşan sahneli kısım gelmektedir. Sahnelerin hemen altında yer alan gövdenin üst bölümünde, üç satırdan oluşan Aramca yazıt bulunur.

Stelin üstünde yer alan anthemionun üst kısmı kırıktır. Yanlardan çıkıp yukarıya doğru dik uzanan volütlerin birleştiği yerden bir ok, yukarıya doğru çıkmaktadır. Bu ok ucu, anthemiondaki onbir yapraklı palmete merkez teşkil etmektedir. Palmet yapraklarının konturları, çıkıntı olarak verilirken, yaprakların içleri çukur olarak işlenmiştir. Volütler ile ilk yapraklar arasında, merkezdeki ok ucuna benzer birer ok ucu bulunmaktadır. Volütlerin alt kısmından da beş üçgen yaprağa sahip lotos çiçeği, aşağıya doğru çıkmaktadır.

Anthemiondan sahneli kısma geçişi bir düz bir de profilli silme sağlamaktadır. Profilli silmeden sonra, üstte geniş altta ve yanlarda ince pervazlarla sınırlanmış, kline sahnesinin bulunduğu ilk friz gelmektedir. Sahneye, ortada kline üzerine oturmuş ve diğerlerine göre daha büyük betimlenmiş grup hakimdir. Grubun sağındaki erkek figürü, klineye

Uzanmış durumdadır. Bu figürün solunda, ondan boyca biraz daha uzun olan bir kadın figürü oturmaktadır. En alt friz hariç figürlerde detay belirtilmemiştir. Stel üzerindeki bütün figürler, profilden verilmiştir.

Kline üzerinde uzanan erkek figürünün sakallı veya sakalsız olduğu kesin anlaşılamamaktadır. Adam bir elini, kadın figürüne konuşma jesti içerisinde uzatırken, diğer elinde de yuvarlak bir obje tutmaktadır. Kadın figürünün kafasının arka kısmı, saçların uzun olarak verilmesinden dolayı, erkeğinkine oranla daha bir oval yapıya sahiptir. Kadın, üzerindeki mantodan çıkardığı elinde bir obje (çiçek) tutar. Diğer elinde tuttuğu objeyi de erkek figürüne uzatmaktadır. Klinenin sağ köşesinde, üst üste konmuş üç ince minderin konturu görülmektedir. Klinenin önünde, kadının ayağının bastığı, pençe ayaklı alçak bir tabure durmaktadır. Klinenin üstünde, kline nin ayaklarının bir bölümünü açıkta bırakacak şekilde, bir örtü bulunmaktadır. Örtünün konturunu, kadının tabure üstünde duran ayakları kesmektedir. Bu grubun sağ tarafında, arkalıksız uzunca bir tabure üzerinde iki kadın figürü oturmaktadır. Bu kadınlardan soldaki, sağdakinden daha küçük olarak betimlenmiştir. Her iki figür de, uzun saç ve elbiseye sahiptir. Omuzlarındaki şalın uçları, figürlerin arkasında, bel hizasında gösterilmiştir. Soldaki kadın elindeki flütü çalarken, sağdaki, dizinin üstünde tuttuğu lyrayı çalmaktadır.

İki kadın figürünün üzerinde oturduğu arkalıksız taburenin oturulan minder kısmı, şişkin yuvarlak bir profile sahiptir. Tabure ayakları, minderden şişkin olarak çıkar ve orta bölümde incelererek yere ulaşır.

Merkezdeki grubun sol tarafında, kısa saçlı ve kısa

tunikalı bir erkek figürü adım atar durumdadır. Adam, kolunu klineye doğru uzatmış olup, vücut öne doğru hafif eğiktir.Öne eğilmeden dolayı boyu, arkasındaki kadın figüründen biraz kısadır. Erkek figürünün arkasında yer alan kadın figürü, uzun saç ve elbiseye sahip olup, yukarı kaldırdığı elinde bir kap taşımaktadır. Kadının diğer eli de bel hizasında, önündeki erkek figürüne doğru uzanmaktadır. Kadın figürünün arkasında, sol tarafı pervazla birleşen destekli uzun üç ayağa sahip,krater veya dinos durmaktadır.

Ortadaki frizde, merkezde iki atın sağa doğru çektiği sekiz parmaklıklı tekerleğe sahip bir araba yer almaktadır. Tekerleğin merkezindeki göbekten şişkin olarak çıkan parmaklıklar, incelerek kalın ispitlerle birleşirler. Tekerleğin üzerinde, gövde kısmı düz,üst kısmı oval olarak bitenbir yük bulunmaktadır. Yükün düz kısmından oval kısmına geçişte, her iki yanda birer küçük çıkıntı bulunur. Arabanın sağ tarafından kavisli olarak çıkan araba oku, atların üzerindeki kanca ile son bulur. Arabayı iki atın çektiği gerek atın başının çok geniş olması ve gerekse dizginlerin iki tane olmasından anlaşılmaktadır.

Atların ağız kısmından çıkan iki dizgini, atların önünde giden erkek figürü tutmaktadır. Bu erkek figürünün başında tiara, üzerinde de kısa tunika bulunur. Bir elini dirsekten kırarak yukarı kaldırır ve yan pervaza dayar.

Arabanın arkasında birbirlerini büyüklükte aşan üç kadın figürü gelmektedir. Kadınların üçü de uzun saçla sahip olup, uzun elbise giymektedirler. Arabanın hemen arkasında bulunan en kısa boylu kadın, bir eliyle arabadaki yüke dokunmaktadır. Diğer iki kadın ise, ellerini çene hizasına kadar

kaldırmış durumdadır. En arkadaki kadının sırt kısmı pervaza dayanmakta olup, başının bir bölümü korunmamıştır.

Alt frizde ise, bir av sahnesi betimlenmektedir. Merkezde sağa doğru bir süvari, bir geyiği kovalamaktadır. Süvarinin başında tiara bulunmaktadır. Süvarinin arkasında, eyerin üstünde sadak görülmektedir. Stel üstündeki diğer iki sahnedan farklı olarak, bu sahnede detayların bir kısmı işlenmiştir. Süvarinin kolunu, atın boynundan ayıran detay ile atın başını boynundan ayıran detay kazıma çizgi ile belirtilmiştir. Hızla koşar şekilde, ayakları havada belirtilen atın yelesi de, birbirine paralel çizgilerle belirtilmekte olup, ağız da bir çizgi ile vurgulanmıştır. Atın gövde altında, konturları verilen yedi üçgen ile eyer örtüsünün püskülleri verilmiştir. Atın ön ve arka ayaklarını birbirinden ayıran detay da işlenmiştir. Koşar durumdaki bu atın altında iki av köpeği yer almaktadır. İki köpeğinde, at figüründe olduğu gibi, ön ayakları koşar şekilde havadadır. Süvarinin kovaladığı geyik, uzun ve dallı boynuzlara sahiptir. Bu figürde de ön ayaklar havada olup, bacakları birbirinden ayıran çizgi detayı verilmiştir.

Süvarinin solunda, onu izleyen bir erkek figürü gelmektedir. Erkek figürü, süvarinin tersine, sakın bir şekilde yürümektedir. Bir elinde omuzuna koyduğu sopayı tutarken, diğer elini, dirsekten kırıp öne uzatmıştır. Saçı kısa olan bu erkeğin üzerinde, kısa bir tunika vardır.

Üçüncü frizin altında, üç satırdan oluşan Aramca yazıt yer alır. Yazıtın birinci satırı en uzun olup, diğer satırlar giderek daha da kısalırlar. Yazıtın yer aldığı gövde, kama kısmına kadar düz inmektedir. Ne yazık ki bu stelinde kaması kırık durumdadır.

6) Dereköy Steli

(Lev.VI,b)

Korunduğu yer	: Bursa Arkeoloji Müzesi
Envanter no	: Envanterersiz
Yükseklik	: 0.51 m.
Genişlik	: 0.62
Kalınlık	: 0.07 m.

Dereköy'de bir tarlada çift süren çiftçiler tarafından bulunmuştur. Stelin yalnızca sağ bölümünde küçük bir kısım kenar korunmuş, diğer taraflar kırıktır. Stelin korunan bölümünde, iki sahnenin varlığı anlaşılır. Üst frizin alt sağ bölümü, iyi bir şekilde korunmuştur. Sahnenin korunan bu bölümünde, bir süvari, yedeğinde bir at götüren seyis ve bir köpeğin bulunması, burada bir av sahnesinin konu edildiğini göstermektedir. Nisbeten daha iyi korunan ikinci frizde ise bir ziyafet sahnesi yer almaktadır.

Kalınlığı 0.07 m. olan bu stelin orjinal genişliği tam olarak bilinmemektedir. Stelin sağ tarafıda sahneyi çevreleyen 0.08 m. kalınlığında bir pervaz bulunur. Stel üzerindeki bütün figürler profilden verilmiş olup, detaylar işlenmemiştir.

Birinci frizin korunan bölümünün en solunda, sola doğru bir at yavaş yavaş ilerlemektedir. Atın üst ve ön kısmı korunmamıştır. Atın korunan kısmında bulunan kuyruğu, düğümlüdür. Bu atı süren ve onunla birlikte sol doğru gittiği anlaşılan bir adamın, anaxyrides giymiş tek bacağı da korunmuştur. Bunların arkasından bir süvari gelmektedir. Bu figürün de üst kısmı korunmamıştır. Süvarinin bindiği atın da kuyruğu, diğer atta olduğu gibi düğümlüdür. Süvarinin üst

kısının korunmamasına karşın, ayakları atın ön bacakları hizasında görülmektedir. Atın karın profilinde, süvarinin sadasına ve atın eyerine ait bazı konturlar da seçilebilmektedir.

Bu atın ayakları arasında, küçük bir köpek figürü bulunur. Köpek ve süvarinin oluşturduğu gruba, atın sağrısı hizasında bulunan bir yaya da eşlik etmektedir. Yayanın üst kısmı korunmamış olup, atın arka bacakları arasından, bacakları görülmektedir.

Birinci sahnenin altını sınırlayan 0.05 m.'lik pervazdan sonra, ikinci friz gelir. Üst frizde olduğu gibi, bu frizin de sol tarafı kırık durumdadır. Sahnede sağ alt köşe de eksiktir. Sahnenin sağında sola doğru bir hizmetkar elindeki alabastronu, önünde oturan kadına uzatır. Hizmetkarın saçları, sağ tarafı sınırlayan pervaz üzerine taşmaktadır. Bu figürün hemen solunda, sola doğru , hizmetkara oranla büyük yapılmış, bir kadın figürü oturur. Kadının oturduğu yer korunmamış olmasına karşın, kadının ense kısmında bulunan çıkıntı sandalyenin arkılığı olmalıdır. Kadın figürünün başı, sahneyi sınırlayan üst pervaza dokunmaktadır. Kadının kütleli olarak verilen saçı, ense hizasında toplanmıştır. Figür, sol elini göğüs hizasında açık olarak tutarken, karın hizasındaki sağ elinde bir öreke tutar.

Kadın figürünün solunda, kline üzerine uzanan bir erkek figürü betimlenmiştir. Erkek figürü, belden arkaya dönerek, sol eliyle kadına bir nesne uzatır. Erkek, kısa saça ve sakala sahiptir. Uzanmış durumdaki erkek figürü, klinenin sağ tarafında üst üste duran iki yastığa dayanmaktadır. Figürün bacaklarının dizden kırık olması nedeniyle, karın hiza-

sında toplanan örtü kıvrımları da verilmiştir.

Klinenin üstü, düz bir örtü ile örtülüdür. Bu örtünün altından, klinenin köşelerinin oval olduğu anlaşılır. Bu sahnenin korunan bölümünün en solunda, uzanan erkek figürünün ayaklarının üzerinde, bir kabın yarısı görülmektedir. Bu da sakinin, erkek figürüne uzattığı içki kabı olmalıdır.

III) STELLERİN TİPOLOJİSİ

Stellerimizden tama yakın olarak ele geçen Küseresul I, Küseresul II, Elnaf'ın ve Adda'nın stellerinden anlaşıldığına göre, stellerimiz yükseklikleri, yaklaşık 3.00 m. genişlikleri, 0.70 - 0.50 m. ve kalınlıkları, 0.20 - 0.07 m. arasında değişen ince, uzun stellerdir (Lev.IV-V). Ölçülerinden de anlaşılabacağı gibi Daskyleion stelleri, hayli büyük boyutlu anıtlardır. İnce uzun yapıda olan bu anıtların genişliği, yukarıdan aşağıya doğru artar. Yalnızca tek cepheli bezemeye sahip stellerimizden Küseresul I stelinde, yan kenarlarda da figürler bulunmaktadır.

Daskyleion stellerinin üst bölümünü, volüt, palmet ve lotos çiçeğinden oluşan, süslemektedir (Lev.III). Anthemionun hemen altında, bir düz bir de profilli silme bulunur³⁰. Silmelerden sonra, uzun bir gövde gelir. Stel gövdesinin üst kısmında, bazan iki bazan da üç frizden oluşan, figürlü sahneler yer alır. Sahnelerin hemen altında, bazı stellerimizde Aramca yazıt bulunmaktadır. Üst kısmında figürlü sahnelerin ve yazıtın bulunduğu gövde, bazan düz olarak sona ererken, bazı stellerde silmelerle son bulur. Gövdenin altında, stel kaidesine açılan yuvaya girerek, stelin ayakta durmasını sağlayan kama yer alır.

Daskyleion örneklerine form açısından benzeyen en erken eser, Miletos'un kolonisi Kertch'de el geçen steldir³¹. Erken Arkaik Dönem'e ait bu örnek, ince uzun mermer bloktan yapılmış olup, en üstünde bir anthemiona sahiptir.

Örneklerimiz ile benzer yapıdaki steller, erken Arkaik Dönem'de nadir olarak ele geçerken, 6.yy'ın ikinci yarısından

itibaren bu tipin kullanımında artış görülür. Örneğin, Troas Bölgesi'nden ele geçen Calvert Steli, MÖ 550'den hemen sonraya tarihlenir ve ince dörtgen bloktan yapılmıştır³². Stelin üst kısmında volüt, palmet ve lotos çiçeğinden oluşan, anthemion yer alır. Anthemionun altında düz gövde gelir. Stelin alt bölümü eksik olmasına karşın, korunan yüksekliği, 1.31 m.'dir.

Samos'un kolonisi olan Perinthos'dan da, erken 6.yy'a tarihlenen steller ele geçmiştir³³. Bu örnekler de, ince uzun yapıda olup, üst kısımları anthemionla süslenmiştir. Anthemionun altında uzanan düz gövdenin üst bölümünde, bir veya birkaç insan figüründen oluşan bezeme bulunur. Bu figürlerin altında veya üstünde, yazıt da bulunmaktadır³⁴.

Samos çevresindeki mezarlardan 6.yy'ın ikinci yarısına tarihlenen birçok stel parçası ele geçmiştir³⁵. Bu steller de, Daskyleion stelleri gibi, ince dörtgen bloktan yapılmış olup, üst kısımlarında birer anthemiona sahiplerdir. Samos stellerinin en iyi korunanı, Diagoras'ın Stelidir³⁶. Stelin üst kısmında anthemion, bunun altında da düz gövde bulunur. Gövdenin üst bölümünde, stelin sahibinin belirtildiği iki satır yazıt bulunmaktadır. Alt bölümü eksik olan Diagoras'ın Steli'nin korunan yüksekliği, yaklaşık 0.76 m.'dir. Stelin orjinal yüksekliği ise, yaklaşık 1.50 m. olmalıdır³⁷.

Daskyleion örneklerine form olarak benzeyen stellerin ele geçtiği bir diğer merkez de, Sardis'tir. Burada, 6.yy.'ın ikinci yarısına tarihlenen bir çok stel parçası gün ışığına çıkarılmıştır³⁸. Sardis çevresindeki mezarlarda yapılan çalışmalar sırasında açılan 813 no'lu kaya mezarı, steller konusunda Sardis'i şanslı kılmıştır³⁹. Bu mezarın girişinin iki

yanında birer stel *in situ* olarak ele geçmiştir. Bu iki stel de, bizim örneklerimiz ile aynı formu paylaşmaktadır; ince uzun bloğun en üstü anthemion ile süslenmiştir. Hanfmann tarafından MÖ 520-480'e tarihlenen bu stellerin korunan yükseklikleri, yaklaşık 3.00 m.'dir. Boyu itibarıyla da örneklerimiz ile uyum içinde olan bu Sardis örnekleri, aşağıdan yukarıya doğru daralma özelliğine de sahiplerdir.

Sardis'den gelen diğer örnekler, yalnızca anthemion parçaları olup, *in situ* da değildirler. Bu örneklerin de korunan yüksekliklerinden, orjinal yüksekliklerinin 3.00 m. civarında olduğu söylenebilir.

Daskyleion örneklerine form yönüyle benzeyen steller, Attika'da da ele geçmiştir. İnce uzun yapıda olan Attika örnekleri de, üst bölümlerinde anthemion içerirler⁴⁰. Aşağıdan yukarı doğru daralan bu stellerin gövdesi, büyük boyutlu insan figürleri ile bezelidir⁴¹.

İnce uzun yapıya sahip bu tip steller, buluntu merkezlerine göre, Attika ve Doğu Yunan olarak ayrı ayrı gelişim göstermişlerdir. Attika'da steller, büyük boyutlu insan figürü ile bezenirken, Doğu Yunan örnekleri friz bezemeye sahiptir.

Daskyleion örnekleri form olarak, İonia kökenli olduğunu düşündüğümüz, Doğu Yunan tipinden gelişmiştir⁴². Samos, Miletos gibi, İonia şehirlerinde ortaya çıkmış bu stel tipi, Lydialılar tarafından da benimsenmiştir⁴³. Benimsenen bu tip aynen uygulanmamış, Lydia zevkine göre geliştirilmiştir. Eski bir Lydia şehri olan Daskyleion'un da bu tip steli Lydia'dan almış olması kaçınılmazdır. Lydia'dan alınan bu form, Pers zevkine uydurularak, frizli bezemeye de süslenmiştir.

Daskyleion'da görülen ince, uzun, frizli bezemeye sahip stel tipi, daha geç dönemlerde de Mysia Bölgesi'nde etkisini sürdürmüştür⁴⁴.

IV) STELLERİN İKONOĞRAFİK İNCELENMESİ

Konumuzu oluşturan steller üzerindeki betimlemelerin frizler halinde yer alması, her frizde ayrı konunun işlenmesini gerekli kılmıştır. Daskyleion örneklerinin bazıları iki frize sahip iken, bazılarında da üç friz görülmektedir. Friz sayısı ister iki ister üç olsun, steller üzerinde işlenen konular üç başlık altında toplanmaktadır; ekphora, cenaze ziyafeti ve av.

Stelleri süsleyen bu üç konu da bilimadamlarını epeyce meşgul etmiştir. Uğraşlar sonucunda bir çok yorum ortaya çıkmış, bir fikirbirliği sağlanamamıştır. Şimdi steller üzerindeki konuları ve yorumları incelemeye çalışalım.

A) EKPHORA SAHNESİ

Daskyleion örneklerinden, sahneli kısımları tam olarak ele geçen Köseresul I (Lev.VIII.a-c), Köseresul II (Lev.VIII.d), Elnaf'ın Steli (Lev.IX.a) ve Adda'nın Steli'nde (Lev.IX.b) ekphora sahnesine rastlamaktayız. Köseresul II stelinde av sahnesi, Elnaf'ın Steli'inde de cenaze ziyafeti sahnesi ihmal edilmiştir. Bundan dolayı, steller üzerinde işlenen en önemli konuyu ekphora sahnesinin oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Ekphora sahnesi Köseresul I ve Köseresul II stellerinde birinci frizde, Elnaf'ın ve Adda'nın Stellerinde ikinci frizde karşımıza çıkar. Sahne hangi frizde olursa olsun, sahnedeki en önemli figür, iki at tarafından çekilen arabadır ⁴⁵. Arabalar tek dingilli olup, üst kısımları kubbe şeklinde olan bazı yükler taşırlar. Yüklerin hepsinde, düz gövdeden kubbe üst yapıya geçişte, önde ve arkada, birer küçük çıkıntı bulunur.

Ekphora sahnelerinin hepsinde, arabalara bazı kişiler refakat etmektedir. Refakatçılar, Köseresul I ve Köseresul II stellerinde iki (Lev.VIII), Adda'nın Steli'nde üç kadın, Elnaf'ın Steli'nde iki erkek figürüdür (Lev.IX). Köseresul I ve Adda'nın Steli'nde, frizdeki yer bolluğundan dolayı, arabanın önünde atların dizginlerini tutan bir seyis betimlenmiştir.

Steller üzerindeki bu sahnenin ve betimlenen araba yükünün ne olduğu zihinleri en meşgul eden konulardır. Bu konularda birçok öneri, çeşitli bilimadamlarınca ortaya atılmıştır.

Elnaf'ın Steli'ndeki Aramca yazıt, Dupont-Sommer tarafından okunmuş ve yorumlanmıştır⁴⁶. Dupont-Sommer, yazıtta dayanarak, bu sahnenin bir ticaret kervanı, arabanın da eşya taşıdığını öne sürerken, steli de kervan sahibinin Tanrı Bel ve Nabu'ya, kervanını koruması için sunduğu bir adak steli olarak yorumlar. Dolunay da bu yorumdan yola çıkarak, Köseresul I, Köseresul II ve Elnaf'ın Steli'ni, adak steli olarak görür⁴⁷.

Cross, Elnaf'ın Steli üzerindeki yazıtı tekrardan ele alarak, yazıtın bir mezar yazıtı olduğunu dolayısıyla stelin de, mezar taşı olması gerektiğini önerir⁴⁸. Akurgal da Cross'un yorumuna katılarak, sahnenin ekphora sahnesi, arabada da ölen kişinin cesedinin taşındığını söyler⁴⁹. 1981 yılında ele geçen Adda'nın steli üzerindeki yazıt da Metzler tarafından mezar yazıtı olarak yorumlanmıştır⁵⁰.

Yazıtın yeni yorumundan sonra konuyu ele alan bilimadamları, sahnenin ekphora sahnesi olduğu yolunda hemfikirdirler. Fakat arabadaki yükün ne olduğu konusunda birçok öneri ortaya atılmıştır.

Reinach, sahnede yer alan figürleribirbirleriyle oranlayarak, arabada taşınan kutuya bir iskeletin sığamayacağını

dolayısıyla, bu kutuda ölen kişinin küllerinin bulunması gerektiğini söyler⁵¹.

Tarihi metinlerden yola çıkan Tappeiner'a göre arabada, ölen kişinin eşi bulunmaktadır⁵². Buna göre, ölen kişinin eşi seyahat arabasıyla kocasının cenaze törenine katılır.

Elnaf'ın Steli'ndeki araba yükünün üzerinde bulunan üç ion sütuncuğundan oluşan bezemenin, Samos Vathy'den ele geçen lahit⁵³ (Lev.XI,a) ile olan yakın benzerliği, bilimadamlarının araba yükünü bir lahit olarak yorumlamalarına neden olmuştur⁵⁴. Bu görüşün önde gelen savunucularından olan Borchhardt⁵⁵ ve Hanfmann⁵⁶, arabalardaki yüklerin kenarlarında bulunan çukurlukların Lykia lahitleriyle olan benzerliğine dikkat çekmişlerdir. Borchhardt, Elnaf'ın Steli üzerindeki lahtın arabaya gidiş yönünde konulduğunu, diğerlerinin ise gidiş yönüne dik olarak arabaya yerleştirildiğini söyler. Ayrıca, Köseresul I stelindeki lahtın üstünün de bir bez ile örtülmüş olabileceğine değinir.

Karaburun II mezarını gün ışığına çıkaran Mellink, mezarın duvarlarında bulunan ekphora sahnesini tanımlarken, arabadaki yükün kırmızı bir bez ile örtülmüş olabileceğini söyler⁵⁷. Mezar içinde lahit ele geçmemesinden dolayı, araba üzerindeki yükü, mezara konulacak eşyaların taşındığı kutu olarak yorumlar. Ayrıca Mellink, hiçbir savaş arabasının bir lahti dingile paralel olarak taşıyabilecek kadar geniş olamayacağına dikkat çeker.

Weller, Ağlayan Kadınlar Lahti ve Daskyleion stelleri üzerindeki arabada taşınan yükün, her ne kadar taş veya mermer lahte benziyorsa da, tahta tabut olduğu görüşündedir⁵⁸.

Çünkü, mermer veya taş lahit, iki ya da dört at tarafından çekilemeyecek kadar ağırdır.

Konuyu inceleyen birçok bilimadaminin da belirttiği gibi bu sahne, ekphora olmalıdır. Ekphora, yalnızca Daskyleion Stellerinde değil Ağlayan Kadınlar Lahti⁵⁹, Çeçtepe Kaya Kabartması⁶⁰, Xanthos G Heroonu⁶¹'nda da betimlenmiştir. Mismilağaç' da ele geçen phallosun üzerinde betimlenmiş araba figürü de ekphorayı anımsatmaktadır⁶². Dikkat edileceği gibi, bu konunun işlendiği yerlerin hepsi de mezar kültürü ile ilgili yerlerdir. Bu konuda antik yazarlar da bize yardımcı olmaktadır⁶³. Antik dönemde yapılan cenaze törenleri hakkında bilgiler vermektedirler.

Bütün bu verilerden yola çıkarak, Cross'un Elnaf'ın Steli'ndeki Aramca yazıtı yorumladığı gibi, stellerin mezar taşı olduğunu söylemek, en inandırıcı yorumdur⁶⁴.

Zihinleri kurcalayan ikinci soru, arabalarda ne taşındığıdır. Reinach'ın öne sürdüğü, arabalarda ölen kişinin küllerinin bulunduğu ostothek taşındığı görüşü, kabul edilemez görülmektedir⁶⁵. Çünkü steller üzerindeki betimlemeler normal oranlarda değildirler. Köseresul II ve Elnaf'ın Steli'nde atlar insanların beline gelecek yüksekliğe sahiptir. Bu tip bir arabanın tekerlek yüksekliğini, Oxus Hazinesi'ndeki⁶⁶ savaş arabası figürünü ile İskender Mozaiki'ndeki⁶⁷ Darius'un savaş arabasında görmekteyiz. Bir diğer nokta da, Lydia ve Mysia Bölgelerinde şimdiye kadar açılan tümülüslerde kremasyon olayının bulunmayışıdır.

Birçok bilimadaminin da dikkat çektiği gibi; Elnaf'ın Steli'ndeki arabanın üstünde bulunan yük ile Samos'dan ele ge-

çen lahit arasındaki benzerlik, tartışılmaz derecededir⁶⁸. Bunun yanı sıra, Karaburun II Tümülüsü'nün mezar odasında aynı tipde bir ekphora sahnesi olmasına karşın, mezarda lahit ele geçmemiştir. Bu durum Mellink'in, araba üzerindeki yükün lahit olduğu konusundaki görüşe, haklı olarak, kuşku ile bakmasına neden olmuştur⁶⁹. Weller, Karaburun II Tümülüsü'ndeki bu durumu normal bularak, inandırıcı bir yorumla, tahta tabut kullanıldığına değinir⁷⁰.

Özellikle Karaburun II Tümülüsü'nde ele geçen bu son durum yeni yorumları gerekli kılar. Bu veriler ışığında Tappeiner; arabaları baldachin olarak görmek ister⁷¹. Tappeiner'in bu görüşü de fazla inandırıcı değildir. Antik kaynaklar, kadınların seyahatlerinde kullandıkları arabaları (Harmamaxai) yeterince tanımlamışlardır⁷². Bu tanımlar, bizim arabalarımız ile pek uyum içinde değildir. Küseresul I stelinde hizmetkarların haricinde, eşek üzerinde betimlenmiş kadın figürü bu konuda bize yardımcı olur. Bu kadın hizmetkar değildir. Eğer hizmetkar olsaydı o da, arabanın arkasından giden iki hizmetkar gibi, yaya betimlenmesi gerekirdi. Yine Daskyleion'dan ele geçen kabartmalar üzerindeki betimler bize kadınların, Küseresul II stelinde olduğu gibi, hayvan üzerinde seyahat ettiklerini kanıtlamaktadır⁷³.

Antik yazarlardan⁷⁴, seramik⁷⁵ ve taş eserler⁷⁶ üzerindeki betimlerden de bilindiği gibi; ölü mezara bir seramoni ile getirilmektedir. Bu seramonide, ölen kişi mezara götürülürken ya bir teskere ya da bir araba üzerinde taşınmış olmalıdır⁷⁷. Bu taşıma sırasında ölünün üstü ya bir örtü ile örtülüyor ya da ölü bir tabuta konuyordu⁷⁸. Günümüzde hala en kolay

taşıma şekli olan, tahta bir tabut kullanılmaktadır. Bunlar gözönünde bulundurularak, Weller'in öne sürdüğü gibi, stellerimiz üzerindeki arabalarda ölen kişinin yatırılmış olduğu tahta tabut taşınmaktadır⁷⁹. Antik dönemlerde tahta tabut kullanılması bizi şaşırtmamalıdır. Böyle tahta tabutlar Panticapeum'da da ele geçmiştir⁸⁰.

Arabalarda ölen kişinin taşındığını gösteren bir diğer veri de, stellerde betimlenen hizmetkarlardır. Dikkat edilecek olursa, hizmetkarların elleri hemen hepsinde aynı pozisyonadadır. Olasılıkla bu hareket ölüye saygıyı ifade etmektedir. Günümüzde bile cenaze geçerken ayağa kalkılması, ölüye saygıdan ileri gelmektedir.

Yapılan son kazı çalışmalarında, bu görüşümüzü destekleyen veriler gün ışığına çıkarılmıştır⁸¹. Bursa, Manisa ve Burdur Arkeoloji Müzeleri tarafından gerçekleştirilen kurtarma kazıları sırasında açılan tümülüslerde çeşitli araba tekerlekleri ve koşum takınları ele geçmiştir. Bunlardan özellikle Manisa Arkeoloji Müzesi'nin Bintepeleler'de soyulmuş BT 89 Tümülüsü'nde yapmış olduğu çalışmalar, bizim konumuzla ilgili hayli önemli malzemeler kazandırmıştır⁸². Bu tümülüsün girişinin kazılması sırasında, dromosun hemen önünde, Közeresul II ve Elnaf'ın Stelli üzerindeki araba tekerleklerine çok benzeyen, sekiz parmaklıklı ve yere basma çemberinde, iri başlı çiviler bulunan iki araba tekerleği üst üste ele geçmiştir (Lev.XI,b). Çapları 1.60 m. olan bu tekerleklerin, buluntu durumlarından dolayı, bir arabanın buraya sökülerek koyulduğu anlaşılmıştır⁸³. Tekerleklerin yanı sıra arabaya ait birçok metal aksam ve tahta parçaları da ele geçmiştir⁸⁴. BT 89 Tümülüsü'nün mezar odasın-

da da, Karaburun II Tümölüsü'nde olduğu gibi, lahit bulunmamıştır⁸⁵. Ölen kişi bir kline üzerine yatırılmıştır. BT 89 Tümölüsü'nün buluntularından da anlaşıldığı üzere, ölü, mezara bir araba ile getirilmiştir⁸⁶. Bu getiriliş sırasında ölü, açıkta değil, stellerimiz üzerinde betimlendiği gibi tahta bir tabut içerisindeydi. Araba ve tabut daha sonra, mezar girişine bırakılmış ve mezar girişi kapatılmıştır. Tahta malzemenin günümüze kadar korunma olasılığı çok az olmasından dolayı, tabut elimize geçmemiştir. Tekerleklerle birlikte ele geçen tahta parçaları, araba kasasına veya tahta tabuta ait olmalıdır.

Manisa Arkeoloji Müzesi'nin açmış olduğu BT 89 Tümölüsü buluntuları, stellerimizdeki araba tekerleklerine bu kadar benzeyen ilk buluntulardır⁸⁷. Arabanın mezara bırakılmasından da anlaşılabileceği gibi, araba yalnızca bir kez, cenaze töreninde kullanılmak üzere üretilmiş özel tören arabasıdır. Bu nedenle cenaze arabalarının boyut ve yapılarını savaş arabaları ile kıyaslamamak gerekir. Cenaze arabalarının kasası, tabutun sığabilmesi için büyük tutulmuş olmalı ki; tabut, araba üzerine Köseresul I, Köseresul II ve Adda'nın Steli'nde olduğu gibi, araba dingiline paralel veya Elnaf'ın Steli'nde olduğu gibi, dingile dik olarak yerleştirilebilmiştir.

Stellerimiz arasında ekphora sahnesi en uzun olan, Köseresul I stelidir. Sanatçı, stelin ön yüzü yetmeyince yan kenarları, sahneyi uzatabilmek için kullanmıştır (Lve.VIII,a-c). Stelde cenaze arabasına eşlik eden iki hizmetkardan başka, bir erkek ve kadın, eşek üzerinde arabayı takip etmektedir. Bu kişiler, ölen kişinin yakınları olmalıdır. Diğer yan yüzde

yüklü eşek ise, olasılıkla mezara bırakılacak ölü hediyelerini taşımaktadır. Bilindiği gibi; tümölüs tipi mezanlar önemli kişiler için yapılmakta ve mezar odasına zengin hediyeler bırakılmaktadır. Mezara bırakılacak bu eşyaların bir hayvan ile mezara götürülmesi akla uygun bir çözümdür.

Şimdiye kadar ele geçen ekphora sahnelerindeki benzerlik dikkat çekicidir. Ekphora sahnelerinden en uzun betimleme Karaburun II Tümölüsü'nde ele geçerken, Stellerimiz Üzerindeki bunun Özeti niteliğindedir. Bu benzerlikten yola çıkarak ekphora sahnelerinin, henüz ele geçirilmemiş önemli bir öncü örnekten alındığı düşünülebilir (Lev.X).

B) CENAZE ZİYAFETİ SAHNESİ

İncelediğimiz stellerden Köseresul I (Lev.IV,a), Köseresul II (Lev.XIII,a), Dereköy (Lev.VI,b) ve Adda'nın Steli (Lev.XIII,b) üzerinde cenaze ziyafeti sahnesini bulmaktayız. Bu sahne Adda'nın Steli'nde birinci, Köseresul I ve Köseresul II stellerinde ikinci frizde yer almaktadır. Dereköy steli tam olarak elimize geçmediği için, sahnenin hangi frizde betimlendiğini söyleyememekteyiz.

Stellerimiz Üzerindeki cenaze ziyafeti sahnelerinde en önemli yeri, klinede uzanmakta olan adam figürü kaplar. Sahnedeki diğer figürler, kline üzerindeki kişiye hizmet eder durumdadırlar, Hizmetkarların dışında, kline üzerinde uzanan figür ile daha yakın olan ve onunla konuşma jesti içerisinde olan bir kadın figürü bulunur. Bu kadın figürü, Adda'nın Steli'nde ve Köseresul II stelinde klinenin, Dereköy stelinde ise bir taburenin üzerinde oturur. Köseresul I stelinin kline sahnesi fazlaca tahrip olduğu için, yoruma gitmek mümkün

olmamaktadır.

Cenaze ziyafeti en kalabalık olan stel, Adda'nın Steli'dir. Klinede uzanan erkek ve kline üzerinde oturan kadının dışında, dört hizmetkar figürü sahnede yer alır. Heykeltraş, klinenin sağına ve soluna ikiye hizmetkar figürü koyarak, klinenin merkezde kalmasını sağlamıştır⁸⁸. Klinenin solunda bir erkek hizmetkar, klineye doğru hafifçe eğilirken, bunun arkasındaki kadın hizmetkar yukarıya kaldırdığı elindeki phiale (?) ile klinede uzanan erkeğe içki getirir. Bu hizmetkarın içki sunduğunu hemen arkasında, üç ayak üzerinde duran krater veya dinos tipi kabin varlığından da anlıyoruz. Klinenin solunda ise, bir tabure üzerinde oturan iki kadın hizmetkardan, öndeki flüt arkadaki ise lyra çalmaktadır.

Küseresul II stelinde de kline ortada yer almış olup, bunun üzerinde sakallı bir erkek figürü uzanmaktadır. Adda'nın Steli'nde olduğu gibi, bunda da klinenin üzerinde bir kadın oturmakta ve klinede uzanan erkeğe sol eliyle bir nesne uzatırken, sağ eliyle erkeğin sol elinde tuttuğu oval objeyi almakta. Klinenin her iki tarafında bir hizmetkar figürü yer alır. Klinenin solunda, bir kadın hizmetkar sol elinde tuttuğu tabağın içinde bulunan nesnelerden bir tanesini sağ eline alarak, kline üzerinde oturan kadına doğru uzatır. Klinenin sağında bu kez bir erkek hizmetkar, klinede uzanan sakallı adamın sağ elinde bulunan kaba uzanır. Bu hizmetkar da, arkasında bulunan üç ayak üzerinde duran dinosdan anlaşıldığına göre bir sakidir.

Sol tarafı elimize geçmemiş olan Dereköy stelinde de, diğerlerinde olduğu gibi, ortadaki kline üzerinde sakallı bir

erkek figürü uzanırken, bunun hemen sağında bir tabure üzerinde oturan kadın figürü yer almaktadır. Kline üzerindeki erkek kadına doğru dönerek sağ eliyle ona birşey uzatır. Bu kadının arkasında, kadına göre daha kısa boylu bir kadın hizmetkar elinde bir alabastron tutmaktadır⁸⁹. Klinenin solunda en az bir hizmetkar figürü daha olması gerekir. Çünkü klinede uzanan adamın dizinin üstünde, yarısı korunmuş olan phiale, bir sakiye işaret etmektedir.

Anadolu'da çok sevilmiş olan bu sahne stellerimizden başka Tasoz⁹⁰, Ödemiş⁹¹, Gölbaşı⁹², Larisa⁹³, Altıntaş⁹⁴, Sardis⁹⁵, Karaburun⁹⁶, Afirözü⁹⁷, Çavuşköy⁹⁸ ve Xanthos'da⁹⁹ da ele geçmiştir. Yine bu cenaze ziyafeti sahnesi, Mysia Bölgesi'nde Hellenistik ve Roma Dönemi'ne ait mezar stellerinde çok kullanılmıştır¹⁰⁰. Anadolu'da Roma Dönemi'nde bile bu kadar çok kullanılan cenaze ziyafetinin kökenine bakacak olursak; bunun için iki teklif ile karşılaşırız. İki görüşden Dentzer'in araştırmalar sonucunda vardığı, **cenaze ziyafeti sahnesinin doğu kökenli olduğu** en çok kabul gören görüştür¹⁰¹.

Cenaze ziyafetinin ana şeması, yanında karısıyla birlikte betimlenen kline üzerine uzanan erkek, bunların önünde yiyecek ve içeceklerin bulunduğu bir masa ve kline üzerindeki adama hizmet eden hizmetkarlardan oluşmaktadır.

Gerçektende, MÖ 9-8.yy doğu sanatına bakacak olursak, stellerimiz üzerindeki cenaze ziyafetine öncü olabilecek örnekler bulmaktayız.

MÖ 9. yy'a ait Nemrud'dan ele geçen fildişi pyxisler üzerinde, bizim cenaze ziyafetini andıran, tören yemeği betimlemesi bulunur¹⁰². Gerçi buradaki betimlemede, Kral kline ye-

rine tahtta oturmaktadır. Taht üzerinde oturan Kral ayağını, klinelerin önünde bulunan taburelere benzer bir tabure üzerine koymuştur. Hizmetkarların bir kısmı taht üzerinde oturan kişiye masada bulunan yiyecek ve içecekleri sunarken, diğer hizmetkarlar da ellerindeki müzik aletleri ile Kral'ı eğlendirmektedirler.

Zincirli'den ele geçen MÖ 8. yy'a ait iki orthostat kabartmasında da, taht üzerinde oturan kişiye bir hizmetkar hizmetkar hizmet etmektedir¹⁰³. Bu kabartmalardan Zincirli Prensesi'nin betimlendiği kabartmada, Prenses'in önünde yiyecek ve içeceklerin bulunduğu masa yer alırken, bu masanın önünde duran hizmetkar elindeki yelpaze ile Prenses'i serinletmektedir.

Kral Asitawanda'nın seramoni yemeğinde betimlendiği kabartmada yine cenaze ziyafetini hatırlatmaktadır¹⁰⁴. Karatepe'den ele geçen ve MÖ 700'e tarihlenen bu kabartmada Kral, bir taht üzerinde oturmaktadır. Sağ eliyle önünde duran yemek masasına uzanırken, iki hizmetkar ellerindeki yelpazeler ile Kralı serinletirler. Bu frizdeki diğer hizmetkarlar Kral'a sunuda bulunurken, alttaki frizde müzisyenler, çaldıkları melodiyi ile Kral'ı rahatlatırlar.

Stellerimiz üzerindeki cenaze ziyafetine en yakın örnek; Ninive'den MÖ 7.yy'a ait Assurbanipal'in sarayına ait orthostatlar üzerindeki betimlemelerdir¹⁰⁵. Burada Assurbanipal ve karısı, bahçede zafer kutlama yemeğinde betimlenmişlerdir. Assurbanipal yüksekçe bir kline üzerine uzanmış, karısı ise klinenin ayak ucunda taht üzerinde oturmaktadır. Her ikisi de, önlerinde duran masanın üzerindeki yiyecek ve içe-

cek ile ilgilenirken, hizmetkarlar Kral ve karısına hem yiyecek getirmekte hem de ellerindeki yepazeler ile onları serinletmektedirler. Bu hizmetkarların arkasında müzisyenler bulunurlar.

Özellikle Ninive kabartmasında görüldüğü üzere, Anadolu'daki cenaze ziyafeti sahnesi kökende, Assur ve Geç Hitit örneklerine dayanmaktadır. Assur öncü örneklerinde olduğu gibi kadının, kocasının sağ tarafında betimlenmesi doğuda önemli bir özelliktir. Doğru gelenekleri kadın ile erkek arasında bir mesafeyi gerektirmektedir. Fakat bu gelenekler Hellen kültüründe kırılmış durumdadır. Köseresul II, Adda'nın Steli ve Çavuşköy stelinde görüldüğü gibi, cenaze ziyafetinde kline üzerine oturmuş olarak betimlenmiştir. Karı ve kocanın betimlendiği bu aile sahnesi Assur öncü örneklerindeki katı seramoniye bağlı tipin, Hellen dünya görüşüyle değişmiş halidir.

Cenaze ziyafetinin kökeni konusundaki diğer görüş ise, Cremer tarafından öne sürülmüştür¹⁰⁶. Cremer, Daskyleion stel-leri cenaze ziyafetlerinin, Kıbrıs'dan ele geçen gümüş kap üzerindeki betimleme ile olan yakın benzerliğini değerlendirerek, sahne kökenini Kıbrıs'a dayandırır¹⁰⁷. MÖ 6. yy'a ait olan bu kabın dış frizinde, bir masanın iki yanında antitetik olarak duran klinelere karınları üstüne yatmış iki kişi, ellerinde birer nesne tutarlar. Kline üzerinde yatmakta olan bu kişilere, çevrelerindeki hizmetkarların bir kısmı sunuda bulunurken, diğerleri de ellerindeki müzik aletleriyle törene eşlik ederler. Müzisyenlerin arkasında, üzerinde birçok kabın bulunduğu masa ve onun hemen yanında da bir amphora durmaktadır. Masa üstünde ve yanında duran bu kaplar, Köseresul II ve

Adda'nın Steli'ndeki üç ayak üzerinde duran kaplarla yakın benzerlik içerisindedir.

Yine Daskyleion stellerinde kline üzerinde oturan kadının figürü de Kıbrıs'da tanınmaktadır. Erken 6.yy'a ait kireçtaşı heykeller, klinede oturan kadın betimlemelerini içermektedir¹⁰⁸. Bu tipe Yunan sanatında MÖ 520/10'da rastlanmaktadır.

Cremer, Kıbrıs'da görülen bu kline sahnesi, Kambyses'in Kıbrıs'ı ele geçirmesiyle oluşan Kıbrıs-Pers ilişkisi içerisinde, Perslere ve dolayısıyla Anadolu'ya geçtiğini öne sürer. Pers idaresine giren Kıbrıs'dan alınan bu tipe, birkaç ilave ile Persler tarafından kullanıldığını söyler.

9 ve 8.yy Assur ve Geç Hitit sanatında cenaze ziyafetine öncül olabilecek sahnelerin varlığı, bu sahnenin Kıbrıs'a da doğudan geldiğini göstermektedir. Kıbrıs'ın, doğunun batıya deniz yoluyla açılması sırasında bir basamak görevi görmesi sonucunda, Kıbrıs'a geçmiş olmalıdır.

Cenaze ziyafeti sahnesi Batı Anadolu'da MÖ 6.yy'ın ikinci yarısından itibaren görülmeğe başlar. Bu tarih de Perslerin Anadolu'yu işgal ettikleri tarih olan MÖ 547 ile uyum içindedir. Bu da Perslerin eski geleneklerini Anadolu'da da devam ettirdiklerini gösterir.

Bizim **cenaze ziyafeti** olarak adlandırdığımız bu sahne, Doğu'da ve Kıbrıs'da tören yemeği olarak karşımıza çıkar. Bu sahneyi cenaze ziyafeti olarak adlandırmamızın nedeni, Anadolu'da sahnenin hep ölü kültürle ilgili betimlemelerde karşımıza çıkmasıdır. Bu sahnenin ölü kültürle olan ilişkisi konusun-

da birçok bilimadama çeşitli görüşler ortaya atmışlardır.

Cremer ve Akurgal, steller üzerinde yer alan bu sahnenin, asla bir ölü yemeği olmadığını, ölen kişinin günlük yaşantısından bir yansıma olduğunu belirtirler¹⁰⁹. Stel sahibinin zengin ve önemli bir kişi olduğunu, bu kişinin de saray sanatından etkilenmiş olabileceğini söylerler. Satrap'ın, Büyük Kral'ın yaşantısını taklit ettiği gibi (*imitatio regis*), ölen kişi de bu etkide kalmış olmalı.

Metzler ise, stellerin bu dünya ile öteki dünya arasında sınır teşkil ettiğini belirtir ve stelin dini görüşler ile ölünün beklentilerini yansıttığına değinir¹¹⁰. Böylece ölen kişi, stel üzerinde yer alan betimlemeler ile arkasından geleceklere şöhretini anlatmak istemiş olabileceğini öne sürer.

Von Gall, cenaze ziyafeti sahnesinde öteki dünyadaki yaşam şeklinin, ölüye saygı için kutsal görüşler ile birleştirilmiş olması gerektiğini söyler¹¹¹. Cenaze ziyafetinin yapıldığı yer olarak mezar odasını önerir. Yunan sanatındaki cenaze ziyafeti sahnelerinde ise, öteki dünyanın düşünüldüğünü savunur.

Garland ise, Hades'de ölüyü eğlencenin beklediğini ve cenaze ziyafeti betimlemesinin de yaşam sonrasındaki, uzun içki partisini simgelediğini vurgular¹¹².

Alföldi, cenaze ziyafeti sahnesini Pers Kralı'nın önem verdiği, yüksek yaşam ve lüks olarak görür¹¹³. Hanfmann ve Mellink de bu görüşe katılmaktadır¹¹⁴.

Cenaze ziyafeti ile ilgili en ilginç yorum, Borchhardt'dan gelmektedir. Borchhardt, Myken, Argos, Girit ve Kıbrıs'da önemli kişilerin mezarlarında insan ve hayvan kurban edildi-

ğini belirterek, cenaze ziyafetindeki insanların aslında ölen kişiyle beraber mezara gömülmesi gerektiğini, fakat eski geleneklerin modern düşünce ile humanist pratikler kazanarak yumuşadığını, bundan dolayı yalnızca betimlemelerinin mezara bırakıldığını söyler¹¹⁵. Böylece cenaze ziyafeti sahnesinde betimlenen figürlerin her biri ölen kişinin sevdiği insanları ve hayvanları simgelemektedir. Borchhardt, ayrıca Köseresul II stelinde yer alan cenaze ziyafetindeki kline üstünde üstünde oturan ve başında taç bulunan kadını ölümler tanrıçası olarak görmek ister¹¹⁶.

Cenaze ziyafetinin mezar kültüyle olan ilişkisi, yukarıda değindiğimiz gibi, çeşitli yorumlara neden olmuştur. Antik yazarlardan olan Artemidoros'dan da öğrendiğimize göre, cenaze mezara bırakıldıktan sonra, ölen kişinin yakınlarının katıldığı bir ziyafete gidilir¹¹⁷. Cenaze merasiminden sonra yenilen bu yemeğe, *perideipnon* adı verilir¹¹⁸. Herkese açık olan bu ziyafete, cenazeye gidenlerin hepsinin katıldığı düşünülür. Akraba ve yakınlarla, ölen kişinin kırılan ilişki zinciri bu şekilde onarılmaya çalışılır. *Perideipnon*'da ölünün en yakını çelenk takar ve ölünün yerine övgüleri kabul eder. Olasılıkla yemekde şarkı da söylerler. Lucianus'a göre bu yemek, ölüm gününden başlayan üç günlük açlığın sonunda yenen bir yemektir¹¹⁹. Bu cenaze ziyafeti ölünün ruhunun memnun edilmesi için yapılan önemli bir adettir. Böylece ölen onurlandırılmış olur. Genellikle ziyafete, faziletli bir yaşamın en önemli mükafatı olarak bakılır. Artemidoros, cenaze ziyafetinin verilmediği tek ölüm şeklinin intihar olduğunu söyler¹²⁰.

Antik kaynaklardan da anlaşıldığı gibi, cenaze merasimi sonrasında verilen bu yemek, ölünün arkasından yapılan bir olayı simgelemektedir. Nasıl ki stellerimiz üzerinde betimlenen ekphora sahnesi yaşanan bir sahne ise, cenaze ziyafeti de ölünün arkasından verilen yemeği temsil etmektedir. Cenaze ziyafetinde, kline üzerinde betimlenen kişi bizzat ölen kişi olmalıdır. Çünkü kline üzerinde uzanan figür, bütün betimlemelerde kendisine yakın olan bir kadın ile ilgilenmektedir. Erkek ile kadın arasındaki bu ilişki, uzun zamandır görüşmeyen iki insanın, birbiriyle konuşarak hasret gidermelerini anımsatmaktadır. Bu da, bu tür betimlemelerde yer alan kadın figürünün, ölen kişinin karısı olduğu görüşünü kuvvetle desteklemektedir.

C) AV SAHNESİ

Stellerimizden Küseresul II hariç, diğer beş stelde av sahnesini görmekteyiz. Bu beş stelden Dereköy ve Küseresul I stellerinde sahne kompozisyonu tam olarak görülemezken, Elnaf'ın Stelinde ve Hisartepe stelinde eksik olmasına karşın, kompozisyon tam olarak anlaşılır. Konumuzu oluşturan steller içinde av sahnesi en iyi durumda olan, Adda'nın Steli'dir.

Adda'nın Steli'nde av sahnesi, en alt frizde yer alır (Lev.XIV,b). Sahnenin sağında, sağa doğru koşmakta olan uzun boynuzlu bir geyik, başında tiara bulunan bir atlı avcı ve iki köpek tarafından kovalanmaktadır. Atlının arkasında, omuzunda mızrak veya sopa taşıyan bir yaya yürüyerek bu grubu takip eder. Geyik, at ve köpeklerin ön ayakları havada, dört-nala koşar durumda betimlenmelerine karşın, en soldaki yaya

sakin bir şekilde yürümektedir.

Kompozisyonunu, fazla tahripten dolayı tam olarak anlamadığımız Köseresul I stelinde, en alt frizde solda betimlenen geyik figürü, bu frizde av sahnesinin varlığına işaret eder (Lev.IV,a). Frizin en solunda betimlenen geyik figüründen başka, diğer figürlerin ne olduğu tam olarak seçilememektedir. Geyik figürü, kulaklarını dikkatlice havaya dikmiş ve arkasına bakmaktadır. Hayvanın bu pozundan bu sahnede, Adda'nın Steli'nde olduğu gibi, oldukça hareketli bir av sahnesini beklememeliyiz.

Sol ve üst kısmı elimize geçmeyen Dereköy stelinde de, korunan üst frizde av sahnesinin betimlendiği şüphesizdir (Lev. VI,b). Sahnenin en solunda yarısı korunan kuyruğu düğümlenmiş at, yanında yürüyen seyis tarafından sola doğru sürülmektedir. Bunların hemen arkasından yine kuyruğu düğümlü bir ata binmiş süvari gelmektedir. Atın altında sola doğru gitmekte olan bir köpek betimlemesi bulunur. Süvariye de, atın sağrısı hizasında, bir yaya eşlik etmektedir.

Dereköy, Köseresul I ve Adda'nın Steli'nde av sahnesinin varlığı şüphe götürmezken, Elnaf'ın Steli'nde ve Hisartep stelinde, ilk frizde işlenen betimlemelerin konusu hakkında çeşitli yorumlar vardır.

Elnaf'ın Steli'nde ilk frizin ortalarında bir bölüm eksik olmakla birlikte, sahnedeki kompozisyon tam olarak anlaşılmaktadır (Lev.XIV,a). Sahnede bütün figürler sağa doğru dönmüşlerdir. En önde yedeğinde bir at götüren seyis görülür. Bunun hemen arkasından, başında tiara bulunan bir süvari ve ona eşlik eden tiaralı iki yaya erkek figürü gelir. Elnaf'ın Steli'nde ki bu ilk friz Tappeiner, Hanfmann ve Borchhardt ta-

rafından alt frizde yer alan ekphora sahnesi ile ilgili görülür¹²¹. Bu bilimadamları, birinci frizde yer alan yaya ve atlı erkek figürlerinin, ikinci frizde betimlenen arabaya eşlik ettiklerini ileri sürerler.

Dikkati çeken bir özellik; diğer beş stelimizde de her frizde ayrı konular ele alınmıştır. Hatta Küseresul I stelinde sanatkar, ekphora sahnesini daha da uzatmak isteyince alt frizi değil de, stelin yan kenarlarını kullanmıştır (Lev.VIII, b-c). Kaldı ki Elnaf'ın Steli'de ilk frizdeki, sakince yürüyen atlı ve yaya figürlerinden oluşan sahne, Dereköy steli ile yakın benzerlik göstermektedir. Aynı durum Hisartepa steli için de geçerlidir (Lev.VI,a). Bu stelde de Dereköy ve Elnaf'ın Steli'nde olduğu gibi, atlı ve yayalarda sakinlik hakimdir. Bu sakin hali ile sağa doğru ilerleyen bir süvari, iki yaya tarafından takip edilmektedir. Süvarinin elinde bulunan kavisli sopa da, kanımızca av sırasında kullanacağı yay olmalıdır¹²². Sakinlik içinde verilmiş olan betimlemeler, olasılıkla ya ava gidişi, ya da av sırasında verilen molayı konu edinmişlerdir¹²³.

Von Gall, Hisartepa stelindeki insan figürlerinde tiara göremediğini, ayrıca en arkadaki yayanın yuvarlak Lydia kalkanı taşıdığını belirterek, bu stelin Greko-pers değil, Lydia eseri olduğunu öne sürer¹²⁴. Hisartepa Steli üzerindeki atlı figürünü, Bintepele'den ele geçen kabartmada betimlenen süvari figürleri ile karşılaştırır¹²⁵.

Von Gall tarafından ileri sürülen bu görüş kabul edilemez görülmektedir. Hisartepa steli üzerinde betimlenen insan figürlerinin hepsinin başı fazlaca tahrip olduğundan, bunların başındaki tiarayı tam tesbit etmek olanaksızdır¹²⁶. Hi-

sartepa stelinde betimlenen bu kompozisyon, Derk y ve Elnaf'ın Steli'ndeki av sahnesi ile açık benzerlik gösterir. Bu veriler ışığında Hisartepa stelindeki bu sahneyi de, av sahnesi olarak değerlendirmek gerekir.

Av sahnesi yalnızca stellerimizde değil; Payava Lahti'nde¹²⁷, Satrap Lahti'nde¹²⁸, A layan Kadınlar Lahti'nde¹²⁹, Limyra'dan bir Lykia Lahtinde¹³⁰, Silifke'den friz blok  st nde¹³¹,  avu k y Steli'nde¹³², Bursa Steli'nde¹³³, Bergama Steli'nde¹³⁴, Gölbaşı Heroonu'nda¹³⁵ ve Klazomenai Lahitleri¹³⁶ üzerinde de betimlenmiştir. Birçok eser üzerinde betimlenen av sahnelerinin kökeni konusunda, birbirinden farklı görüşler  ne s r lm  tur.

Cremer, av sahnesinin kökenini Doğu'ya dayandırarak, Suriye'de ele geçen M  9.yy'a ait orthostat kabartmasındaki av sahnesini, Tikulti-Ninurta II'nin saray duvarlarında ok ile yaralanmış aslan figürünü ve Assur yöneticilerinin Nemrud, Khorsabad ve Ninive'deki saray orthostatları üzerindeki av sahnelerini, stelimiz üzerindeki av sahnelerinin öncüsü olarak g r r^{136.1}. Antik yazarlardan Ammianus Marcellinus'un Pers sarayı hakkındaki metinlerinden yararlanarak, Satrap sarayında da bu tür bezemelerin olması gerektiğini söyler.¹³⁷ Cremer ayrıca;  avu k y stelindeki domuza mızra ını saplayan süvari figürünün, Ninive'deki Assurbanipal sarayının duvarında betimlenen avlanan Assurbanipal figüründe, Til-Barsib'deki duvar resimlerindeki avlananlar betimlemesinde ve Babylon'da saray duvarlarında aslanı öldüren Ninus Figüründe aynı pozisyonun görüldüğünü söyler.

Borchhardt da, av sahnesinin kökeni konusunda Cremer'in

görüşüne katılır ve Xenophon'un, Anadolu'da atlarla yapılan av seferlerini anlattığına dikkat çeker¹³⁸. Satraplık Bölgele-
rinde avın önemli bir olay, eserlerde de sevilen bir konu ol-
duğunu belirtir.

Dalton ise; Oxus Hazinesi'nde ele geçen kılıç kını ü-
zerindeki av sahnesinin kökenini Assur'a dayandırır¹³⁹.

Bu görüşlere karşın Farkas, Akhaemenid at ve binici
betimlemelerinin tek kökenden, yani Doğu-Yunan sanatından çık-
tığını söyler¹⁴⁰. Buna örnek olarak da Klazomenai lahitleri ve
seramiklerini gösterir¹⁴¹. Klazomenai üretimlerindeki at ve bi-
nici betimlemesinin, ilk önce Yunanlılar için daha sonra ise
Pers yöneticiler için uygulandığını belirterek, Pers binici ve
at figürünü MÖ 6.yy Doğu-Yunan sanatından çıktığını öne sürer.
Bu görüşü daha da ileri götürerek; at ve Persli binici figü-
rünün belki de Yunanlı sanatçılar bu figürü ortaya çıkarmadan
önce, persler tarafından bilinmediğini söyler¹⁴².

Antik dönemde at, her zaman insan yaşamında önemli ye-
ri olan bir hayvan olarak karşımıza çıkar. Ulaşım, savaşta
ve avda binek hayvanı olarak devamlı at kullanılmıştır. Bu ne-
denle atın, antik dönemde hemen bütün kültürler ve halklar ta-
rafından tanınması kaçınılmazdır. Farkas'ın öne sürdüğü gibi,
atlı Pers figürünün ilk defa Yunanlılar tarafından ortaya çı-
kartıldığı kesinlikle kabul edilemez. Kaldı ki, daha önce de
belirttiğimiz gibi, Yakın Doğu'da Assur'da atlı-binici ve av
betimlemelerine sıklıkla rastlıyoruz.

Dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta da, Anadolu'da
ele geçen avsahneli betimlemelerin hepsinin de Pers etkili
olmasıdır. Akhaememid Döneminde av sahnesi genellikle mezar
kültü ile ilgili olarak kullanılmıştır. Farkas'ın öne sürdü-

ğü gibi, Klazomenai Lahitlerinde, at-binici figürü MÖ erken 6.yy'dan beri bilinirken, av sahnesi şimdiye kadar ele geçen lahitlerden yalnızca bir tanesinde betimlenmiştir¹⁴³. Albertinum Grubu'na ait olan bulahit MÖ erken 6.yy'a tarihlenmektedir. Bu durumda Kuzey İonia sanatında av sahnesinin Perslerin Anadolu'ya gelmelerinden sonra betimlemelere konu olduğu da açıktır. Böylece av sahnesinin Anadolu'ya, Yakın Doğu'dan Persler vasıtasıyla geldiğini söylemek yanlış olmaz.

Akhaemenid Dönemine ait steller ve lahitler üzerinde betimlenmiş av sahnelerinin, ölü kültü ile olan ilişkisi hakkında da bazı yorumlar öne sürülmüştür.

Cremer, Doğu'dan alındığını öne sürdüğü av sahnesinin, önce ölü kültü ile ilişkili olduğunu, fakat bu konunun aynı zamanda Akhaemenid saraylarında da betimlemelerde kullanıldığını söyler¹⁴⁴. Buna bağlı olarak da sanatkarların, henüz ele geçmemiş olan, Satrap saray bezemelerindeki ikonografiyi mezar ikonografisi kabul ettiklerini ve bu ikonografiyi soylu tabakanın mezarlarında kullanmış olduklarına değinir.

Metzler'e göre, steller üzerindeki betimlemeler yönetici sınıfın yaşamından sahnelerdir¹⁴⁵. Bu sahneler, ülke için bağlayıcı bir güç oluşturan hirerarşik bir taklit olayıdır. Yönetici mezar stellerinde işlenen konular ile hem Kral'ın üstünlüğü, hem de yöneticinin yaşam düzeninin simgelandığı görüşündedir.

Metzler'in av sahnesine bir diğer bakış açısı da; steller üzerindeki bu betimlemelerin ölü gömme seramonisinin bir parçası olarak düşünülmesi gerektiği yönündedir¹⁴⁶. Av sahnesinin, ölen kişinin av görevi ve avlanmaya duyduğu hevesi temsil ettiği görüşünü savunurken, avlanılan yerin de paradei-

sos olarak yorumlanması gerektiğini söyler.

Von Gall ise, steller üzerindeki av sahnelerinin, Persli erkeklerin ne yaşamlarında yer alan eğlence hayatını, ne de öteki dünyadaki cenneti temsil ettiği görüşüne katılmaz. Sahneleri, ölen kişinin kahramanlaştırıldığı sahneler olarak görür¹⁴⁷. Bu kahramanlaştırma motifinin daha sonra Yunanlılar tarafından da benimsendiğini savunur.

Antik yazarlar da, ölen bir Persli ardından herhangi bir av partisinin düzenlendiği yönünde bir metine rastlamamaktayız. Bu nedenle, av sahnesini ölen kişinin ardından yapılan bir görev veya seramoni olarak görmemiz için herhangi bir dayanağımız yoktur. Cenaze seramonisinde böyle bir bölüm olsaydı bunun, tüm steller üzerinde betimlenmesi ve eski metinlerde de bundan bahsedilmesi gerekirdi.

Meztler'in de dediği gibi, av sahnesi, özellikle yönetici sınıfın günlük yaşamında görülen sahnelerden birisidir. Fakat steller üzerinde betimlenen av sahnelerinin temsil ettiği yalnızca günlük hayattan bir sahne midir? Yoksa Metzler'in öne sürdüğü gibi, *paradeisos* mu sembolize edilmiştir?

Akhaemenid mezarlarında ele geçen buluntulara göre, ölen kişiler için ikinci bir hayat düşünüldüğü anlaşılmaktadır.¹⁴⁸ Fakat düşünülen bu ikinci hayatın, av yapılan *pardeisos* olduğu konusunda elimizde herhangi bir kanıt yoktur. Buna karşın, stellerimiz üzerinde yer alan ekphora ve kline sahnelerinde yaşanan, yani bu dünyaya ait betimlemeler söz konusudur. Bu nedenle, av sahnesini de yaşanan hayata ait sahne olarak değerlendirmemiz daha doğru olacaktır.

Gerçekten de antik yazarlardan edindiğimiz bilgilere göre; Persler için av ayrı bir değer taşıyordu¹⁴⁹. Yalnızca

av amaçlı paradeisoslar kuruluyor ve bunlarda Kral, Satrap gibi yönetici sınıfından olan kişiler avlanıyorlardı¹⁵⁰. Hatta bu avlar sırasında öldürülen hayvanlar, o dönem insanı için bir övünç kaynağı olmalıydı. Bu avların Yakın Doğu'da ne denli önemli olduğunu Assurbanipal'in avladığı hayvanların sayısını, Nemrud'daki sarayında bir stel üzerine, kahramanlık simgesi olarak yazdırmasından da anlamaktayız¹⁵¹.

Ninive orthostatlarında olduğu gibi, Pers Kralı'nın katıldığı bu tür av betimlemelerinin Pers sarayında da betimlendiğini, Ammianus Marcellinus'dan öğrenmekteyiz¹⁵².

Böylece von Gall'in de belirttiği gibi, stellerimiz üzerindeki av sahnelerinde kahramanlık simgesi aramalıyız. Bilindiği gibi, Yunan kültüründe ve birçok Doğu kültüründe, ölen yöneticiler tanrılaştırılmakta veya kahramanlaştırılmaktadır¹⁵³. Stellerimiz üzerinde betimlenen av sahneleri de, ölen kişilerin kahramanlaştırılması olarak ele alınmalıdır.

Klazomenai Lahitlerine baktığımızda, en önemli yer olan baş pervazda, genellikle bir mücadele sahnesi yer almaktadır. Bu sahnelerin de ölü kültü ile olan ilişkisi, ölen kişinin kahramanlaştırılması ile açıklanabilir. Perslerin bu kahramanlaştırma sahneleri, Yunanlılar tarafından da benimsenerek, ilk önce Klazomenai Lahitlerinde¹⁵⁴, daha sonra kısaltılarak at üzerinde ya da atın yanında yürüyen kahraman olarak MÖ 5.yy ve 4.yy'ı Boiotia stellerinde sıkça betimlendiğini görmekteyiz¹⁵⁵.

V) STELLER ÜZERİNDEKİ ANTHEMIONLAR

Daskyleion Stellerinden Elnaf'ın Steli, Hisartepete Steli Adda'nın Steli'nde , anthemionların bazı bölümleri korunmuştur. Köseresul I stelinde de, tam anlaşılamamakla birlikte, anthemiona ait küçük parçalar günümüze kadar gelmiştir.

Hisartepete Steli'nde anthemionun volüt bölümü korunmuştur (Lev.VI,a). İki yanda simetrik olarak bulunan volütlerin, başlangıç bölümleri eksiktir. Volütlerin merkezinde, içiçe daireden oluşan spirallerin yüzeyi dışbükey yapıda olup, dolgun bir görünüme sahiptir. Volütlerin içe doğru giderek incelen spiralleri, ince bir şerit ile sınırlanmıştır. Volütlerin altında, kenarlara doğru simetrik olarak, küçük volütler yer alır. Bu küçük volütler, büyük volütleri sınırlayan şeritlerden çıkmaktadır. Simetrik olarak duran bu iki büyük volütün ortasında aşağıya doğru bir lotos çiçeği bulunur. Üç yaprağa sahip lotos çiçeğinin çanak yaprakları, taç yapraklarından kazıma çizgi ile detaylandırılarak ayrılmıştır. Lotos çiçeğinin sap kısmından her iki yana doğru çıkan iki ince yaprak, çiçeğin taç yapraklarına paralel olarak, küçük volütlere kadar uzanır.

Elnaf'ın Steli'nde anthemion, Hisartepete Steli'ne göre daha iyi korunmuştur (Lev.VII,a). Anthemionun alt bölümü, üst bölümüne oranla daha çok tahrip görmüştür. Görülebildiği kadarıyla, alt köşelerden çıkan iki simetrik volüt, yukarıya doğru uzanır. Volüt spiralinin yüzeyi, Hisartepete Steli'nin tersine, içbükey yapıya sahiptir. Volütlerin merkezi fazla tahripten dolayı tam görülemez. İki simetrik volütün ortasında, aşağıya doğru bir lotos çiçeği bulunur. Tahripten dolayı lo-

tos çiçeğinin yalnızca iki taç yaprağı seçilebilmektedir. Volütlerin birleşme yerinin üst kısmında, oval bir merkeze sahip palmet yer alır. Onbir yapraklı bu palmetin yapraklarının yüzeyi içbükey yapıdadır. İçbükey yüzeyli bu yapraklar, ince çıkıntılı şeritler ile sınırlandırılmıştır. Palmetin ortasında bulunan yaprağın sağındaki yapraklar sağa, solundaki yapraklar sola doğru meğil yaparak, merkezden yukarıya doğru uzanırlar. Yaprakların tam olarak korunanlarından anlaşıldığına göre, yaprakların üst kısımları oval olarak sona ermektedir. Palmet yapraklarının aralarında, yapraklara paralel olarak uzanan, mızrak ucu şeklindeki kamalar yer alır. Yaprakların ve stelin üst formundan, anthemionun üst kısmının oval olarak sona erdiği söylenebilir.

Anthemionu korunan bir diğer stel de Adda'nın Steli'dir (Lev.VII,b). Bu örneğimizde de anthemionun üst kısmı eksiktir. Elnaf'ın Steli'nde olduğu gibi, anthemionun alt köşelerinden çıkan iki simetrik volüt, yukarıya doğru uzanır ve anthemionun alt bölümünü oluşturur. Kalın olarak başlayıp, merkeze doğru incelen volütün merkezinde, düğme şeklinde küçük bir rozet bulunur. Volüt spiralinin yüzeyi derinde düz bir yapıya sahip olup, çıkıntılı bir şerit ile sınırlanmıştır. Volütlerin, köşelerden çıkan düz başlangıç yeri ile spiralin dış yüzünün birleştiği yerde, her iki volütde de birer kama yer alır.

İki simetrik volütün birleştiği yerin alt kısmında, stilize olmuş, lotos çiçeği bulunur. Üç taç yaprağa sahip olan bu çiçeğin çanak yaprakları da taç yapraklarına benzer olarak betimlenmiştir. Bu nedenle, beş yapraklı bir çiçeği andıran

lotos çiçeği, şematik ve sert bir görünüme sahiptir.

Volütlerin birleşim yerinin üst kısmında, mızrak ucu şeklindeki merkezden çıkan, onbir yapraklı palmet yer alır. Palmet yapraklarının yüzeyi, Elnaf'ın Steli'nde olduğu gibi, içbükey yapıdadır. Yaprakların içbükey profili, ince çıkıntılı şeritlerle sınırlandırılmıştır. Üst kısımları oval olarak sona eren yaprakların aralarında, ok şeklinde kamalar bulunmaktadır. Palmeti oluşturan yapraklardan, sağ taraftakiler sağa, sol taraftakiler sola doğru hafif eğimli olarak yukarı uzanırlar.

Stellerimizdeki figürlü sahnelerde, detayların işlenmemiş olması, stellerin tarihlenmesinde bazı sorunlara yol açtığından, stellerin tarihlenmesinde anthemionlar ön plana çıkmaktadırlar. Daskyleion Stelleri üzerindeki bu anthemionlar, bilimadamlarınca incelenerek, tarih ve kökenleri konusunda çeşitli yorumlar ortaya atılmıştır.

Akurgal, Elnaf'ın Steli'nin anthemionu ile Giustiniani Steli'nin anthemionunu karşılaştırır ve aralarında form yönünden benzerlik görür¹⁵⁶. MÖ 450-430'a tarihlenen Giustiniani Steli'nden yola çıkarak, Elnaf'ın Steli'nin anthemionunu MÖ 5.yy'ın son çeyreğine tarihler.

Hanfmann, özellikle Hisartepa Steli'nin anthemionuyla, Sardis'den ele geçen anthemion parçaları arasındaki büyük benzerliğe dikkat çeker ve anthemionun MÖ 6.yy'ın sonuna ait olduğunu söyler¹⁵⁷. Ayrıca Hanfmann, Daskyleion Stelleri'nin öncüsü olarak, Sardis'de ele geçen anthemion parçalarını görmek ister.

Metzler, Adda'nın Steli'nin anthemion işçiliğindeki ye-

rel özelliklere dikkat çekmekle birlikte anthemionu, form açısından, Samos'dan ele geçen anthemionlarla karşılaştırır¹⁵⁸. Bunun sonucunda da anthemionu, MÖ 6.yy'ın sonuna tarihler.

Von Gall, Hisartepi Steli'nin anthemionunun, Sardis örneği ile olan benzerliğini kabul etmekle birlikte, stel üzerinde yer alan atlı ve yaya figürlerinin daha geç bir tarihe ait olduğunu öne sürer¹⁵⁹. Adda'nın Steli'nin volüt işçiliğini, Sardis'den ele geçen ve MÖ 394'e tarihlenen Manes Steli'nin volütü ile karşılaştıran von Gall, her iki anthemionda da çukurda olan volüt yüzeylerinin çıkıntılı şerit ile sınırlandırılmasından yola çıkarak; Adda'nın Steli'nin Metzler'in önerdiği tarih olan MÖ 500'den daha geç bir tarihe ait olduğunu belirtir¹⁶⁰.

Bernard, stelimiz üzerindeki anthemionların geç arkaik özellikler gösterdiğini kabul etmekle birlikte, stellerde kullanılan anthemionları, geç 5.yy'da Persler tarafından tekrar kullanılmasının bir ürünü olarak yorumlar¹⁶¹.

Möbius ve Borchhardt da, Hanfmann ve Metzler gibi, Daskyleion anthemionlarının MÖ 6.yy sonuna ait oldukları görüşündedirler¹⁶².

Anthemionlar, betimlendikleri stellerin tarihlenmesinde önemli rol üstlenmişlerdir. Bunun başlıca nedeni; steller üzerinde yer alan figürlerin yöreye has özellikte işlenmiş olmasıdır. Figürlerde detaylar işlenmemiş, yalnızca silüet olarak bırakılmıştır. Bu tür kabartmalara başka yerde rastlanmamasından dolayı, figürleri diğer eserlerle karşılaştırmak olanaksızlaşmaktadır. Bu nedenle anthemionların tarihlenmesi çok özenli ve dikkatli bir çalışma gerektirmektedir.

Daskyleion örneklerine en yakın anthemionlar, Samos ve Sardis'den gelmektedir¹⁶³. Her iki yerde de çoğunlukla MÖ 6. yy'ın ikinci yarısına tarihlenen anthemionlu stel parçaları, genelde benzer yapıya sahiplerdir. Presipte benzer yapıya sahip Samos ve Sardis'li anthemionlar, bazı farklarla birbirlerinden ayrılırlar; Samos'lu anthemionların hepsinde, anthemion volütleri stelin yan konturundan her iki tarafa taşmaktadır¹⁶⁴. Volütler bütün Samos stellerinde, anthemionun alt kenarlarından simetrik olarak çıkarlar ve merkezinde rozet ihtiva ederler. Palmet yaprakları ince uzun olup, yaprak aralarında kamlar bulunur. Anthemionun dış konturu, bazan palmet yapraklarının konturunu takip ederken, bazan da palmet yapraklarına teğet olarak geçen bir eğriden oluşur¹⁶⁵. Her iki durumda da palmetin üst konturu, keskin bir profil ile sona erer.

Sardis'li anthemionları, Samos örneklerinden ayıran en önemli fark; anthemion volütlerinin, stelin yan konturundan dışarı taşmaması ve anthemionun oval olarak sona ermesidir¹⁶⁶. Böylece anthemion, daha derli toplu bir görünüme sahip olmaktadır.

Daskyleion'lu anthemionlardan Hisartep Steli'nin anthemion özellikleri olan, dışbükey volüt yüzeyi ve üç yapraklı lotos çiçeği formuna, Samos örneklerinde rastlanmamasına karşın, Sardis'li bir anthemion parçası örneğimiz ile yakın benzerlik içindedir. Hanfmann tarafından MÖ 530-520'ye tarihlenen bu anthemion parçasının, yalnızca küçük bir bölümü korunmuştur¹⁶⁷. Hisartep anthemionu, lotos çiçeğinin yapraklarının Sardis örneğinden daha ince olması ve volüt tipindeki farklılık nedeniyle, Biraz daha geç bir tarihe ait olmalıdır.

Bu nedenle, Hisartepe anthemionunu MÖ 5.yy'ın ilk çeyreğine tarihlemiz gerekmektedir.

Akurgal, Elnaf'ın Steli'nin anthemionunu Giustiniani Steli ile karşılaştırarak, anthemion için MÖ 5.yy'ın son çeyreğini önermektedir¹⁶⁸. Elnaf'ın Steli ile Giustiniani Steli arasında, her ikisinde de anthemion bulunmasından başka hiçbir benzerlik yoktur. Giustiniani Steli, hem anthemion formu. hem de işçilik yönünden, Elnaf'ın Steli'nden çok farklıdır. Örneğimizde, anthemionun alt kısmı tahrip olmakla birlikte, anthemion volütlerinin simetrik olarak alt köşelerden çıktığı ve volüt yüzeylerinin içbükey olduğu anlaşılmaktadır. Anthemion volütünde görülen bu özellikler, hem Samos'lu hem de Sardis'li örneklerde bulunur. Volütler arasında, aşağıya doğru lotos çiçeği motifini de, yine Sardis ve Samos örneklerinde bulmaktayız.

Anthemionumuzun üst kısmını, oval bir merkezden çıkan onbir yapraklı bir palmet oluşturur. Palmet yapraklarının, volütler gibi içbükey olarak işlenmesi, Samos örneklerinde sık rastlanan bir özelliktir¹⁶⁹. Elnaf'ın Steli'nin anthemionunu oluşturan palmet yaprakları, yanlara doğru daha fazla eğilerek palmetin genişliğini arttıırırlar. Bu durum, Samos'lu anthemionlarda hiç görülmezken, Sardis'li örneklerde karşımıza çıkar¹⁷⁰.

Elnaf'nın Steli'ndeki anthemionu, Sardis ve Samos'lu geç 6.yy'a tarihli stellerle karşılaştırılması sonucunda, erken 5.yy'a tarihlemek gerekir.

Adda'nın steli'ni süsleyen anthemion, derinde düz volüt yüzeyi ve şematik lotos çiçeği ile, diğer örneklerimize göre

daha kaba bir işçilik göstermektedir (Lev.VII,b). Volüt yüzeyininprofillendirilmesinde kullanılan derin düz yüzey, palmet-yapraklarının şekillendirilmesinde de kullanılmıştır. Bu derin ve düz yüzey, yine volütlerde olduğu gibi, çıkıntılı şeritlerle sınırlanmıştır. Von Gall, örneğimizde görülen bu özelliği, Sardis'den ele geçen MÖ 394'e tarihli Manes Steli'ninvolütlerinde görerek, anthemionumuzu MÖ erken 4.yy'a tarihleme eğilimindedir¹⁷¹. Oysa Manes Steli'nin anthemionu ile bizim örneğimiz arasında, anthemion formu açısından en ufak bir benzerlik söz konusu değildir. Stelimizinde görülen bu işçilik, Buschor'un MÖ 520-500'e tarihllediği örneklerle uyum içerisindedir¹⁷². Volüt merkezindeki rozetler, Samos'lu anthemionlardan farklı olarak, yuvarlak düğme şeklindedir. Volütlerin üst kısmında yer alan palmet merkezi de, Samos ve Sardis örneklerine yabancı olan, mızrak ucu şeklindedir. Adda'nın Steli'nin korunan palmet yapraklarından anlaşıldığı kadarı ile palmet, Samos örneklerinde olduğu gibi ince uzun değil, daha geniş bir yapıdadır. Örneğimizde görülen bu özellik de, Sardis stellerinde görülür¹⁷³.

Adda'nın Steli, Sardis ve Samos'lu steller ile olan yakın benzerliğinden dolayı, MÖ 6.yy'ın sonuna ait olmalıdır. Örneğimizde görülen mızrak ucu şeklindeki palmet merkezi ve şematiklotos çiçeği, steli yapan ustanın taşralı olmasından ileri gelmektedir.

Yukarıda da değinildiği gibi, stellerimizin bazı özellikleri Samos örnekleri ile benzerlik gösterirken. korunan üç anthemionumuzda da, volütlerin stel yan konturundan dışarı taşmamış olması ve anthemionların genelde geniş, derli toplu

bir görüntüye sahip olması, Lydia özelliği olarak karşımıza çıkar.

Buschor, anthemionlu stellerin MÖ 570'lerde Samos'da icat edildiğini söyler¹⁷⁴. Gerçekten de Samos'da MÖ 6.yy ortalarına tarihlenen birçok anthemionlu stel parçalarının ele geçmesi, bunu desteklemektedir. Sardis'de de benzer örneklerin gün ışığına çıkarılması, MÖ 6.yy ilk yarısındaki Lydia-Samos ilişkisi ile açıklanabilir. Herodotos'un anlattığı, Samos'lu sanatkar Theodoros'un, Lydia Kralı Kroisos için yapmış olduğu altın krater, bu ilişkiye en güzel örnektir¹⁷⁵. Doğu Yunan geleneği olan, ince uzun formda anthemionlu stel geleneğini Samos'dan alan Lydia, bu geleneği olduğu gibi taklit etmeyip, bazı değişiklikler yaparak kullanmıştır¹⁷⁶. Bu değişikliklerin başında; volütlerin stel konturundan dışarı taşmaması gelir. Satraplık Merkezi olmadan önce, bir Lydia yerleşmesi olan Daskyleion'da ele geçen bu eserlerin de Lydia'dan etkilenmiş olması kaçınılmazdır.

Daskyleion Stellerinden Küseresul I steli üzerinde çok az bir bölümü korunan anthemion, diğer örneklerimizden farklılık gösterir (Lev.IV,a). Bu örneğimizin yalnızca en altta yer alan akanthus yapraklarının bir bölümü korunmuştur. Möbius'un Yunan mezar stelleri üzerine yaptığı araştırmadaki anthemionlardan, MÖ 430-400'e tarihli örneklerle benzeyen bu stelimiz, diğer anthemionlarımızdan daha geçtir¹⁷⁷

VI) STELLER ÜZERİNDE BETİMLENEN FİGÜRLER

Daskyleion Stelleri, daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi iki veya üç frizden figürlü sahnelere sahiptir. Bu sahnelerde yer alan figürlerin çoğu, silüet olarak işlenmeleri ile, yüreye özgü bir karakter taşırlar. Yalnızca Köseresul II ve Elnaf'ın Stelinde çok önemli detaylar plastik olarak verilmiştir. Silüet olan figürlerin detayları, büyük olasılıkla boya ile verildiğinden, plastik detaylandırılmaya gerek duyulmamıştır. Bu nedenle, tarihlemeye önemli ölçüde yarar sağlayacak kıvrım detaylarından yoksun olmamız, figürlerin yalnızca silüetlerinden yola çıkarak araştırma yapmamızı gerekli kılar.

Stellerimiz Üzerinde betimlenen figürleri üç ana başlık altında toplayarak incelemeye çalışalım.

1) İNSAN FİGÜRLERİ

Daskyleion stelleri üzerinde ele geçen figürlü sahnelerin hepsinde de insan betimlemeleri yer almaktadır. Bu betimlemelerden bazı kadın ve erkek figürleri, sahnenin önemli olan merkezinde bulunurken, diğer bir bölümü de ikinci derece figürler olarak karşımıza çıkar. Sahnenin merkezinde betimlenen önemli figürleri, kadın ve erkek olarak ayırırken, diğerlerini de hizmetkarlar başlığı altında toplamak uygun olacaktır.

a) Erkek Figürleri

Daskyleion Stellerindeki betimlemelerde en önemli vurgu, genellikle bir erkek figürü üzerinde toplanmıştır¹⁷⁸.

Köseresul II (Lev.XIII,a), Adda'nın Steli (Lev.XIII,b) ve Dereköy (Lev.VI,b) stellerinde konu edilen cenaze ziyafe-

ti sahnesinde vurgu, sahnenin ortasındaki kline üzerine uzanmış erkek figüründedir.Ölen kişiyi simgeleyen bu figürler, kısa saçlı ve sakallıdırlar. Adda'nın Steli'ndeki adamın sakallı olup olmadığı tam anlaşılamamaktadır.

Köseresul II ve Dereköy örneklerinde, kline üzerindeki adamın belden aşağısı himation ile örtülü iken, Köseresul II stelindeki adamın üstü çıplak, Dereköy Stelindekini ise üstünde kollu bir elbise bulunmaktadır¹⁷⁹. Adda'nın Steli'nde bu durum tam açık değildir.

Daha önce de belirtildiği gibi, Köseresul II stelinde detaylar plastik olarak işlenmiştir. Bu örneğimizde kline üzerinde uzanan adamın takke gibi kısa saçları, badem şeklinde iri gözleri ve ince paralel düz çizgilerden oluşan sakalı plastik olarak detaylandırılırken, Dereköy ve Adda'nın Steli'ndeki erkek figürlerinde hiçbir plastik detay izine rastlanmaz.

Köseresul II örneğimizde klinede uzanan erkek figürünün kolları, her iki yöne uzattığı ellerinden dolayı çapraz olarak verilmiştir. Dereköy ve Adda'nın Steli'nde kol detayları plastik olarak verilmemekle birlikte, ellerin duruşundan dolayı bunlarda da çapraz kol uygulamasının varlığı anlaşılmaktadır. Üç örneğimizde de uygulanan çapraz kol duruşu, MÖ 540-520'ye tarihlenen Assos'daki Athena Tapınağı'nın frizlerinde ve MÖ 510-500'e tarihlenen Üdemiş Stelindeki ziyafet sahnelerinde de görülür¹⁸⁰.

Adda'nın Steli'nde kline uzanan adamın ellerinin ve vücudunun çok sert olarak verilmiş olması, eserin arkaik sertlikten henüz kurtulamadığını göstermektedir. Oysa bu

sertlik Köseresul II stelinde biraz daha yumuşarken, Dereköy setlinde hiç kalmamıştır. Dereköy örneğimizde klinede uzanan adamın belden bükülerek geriye dönmesi ve elini yumuşak bir şekilde uzatmasına, Olypia'daki Zeus Tapınağı'nın alınlıklalarında da rastlamaktayız ¹⁸¹.

Köseresul II stelindeki erkek figüründe çıkıntılı badem şeklindeki göz detaylandırmasını Akurgal, Sinop'da ele geçen MÖ 5.yy ortasına tarihli mezar stellerindeki göz detayları ile karşılaştırır ¹⁸². Sinop eserlerindeki göz betimlemeleri bizim örneğimize genelde benzemekle birlikte, örneğimizde göz, yüze oranla daha büyük ve tam badem şeklindedir ¹⁸³. Sinop stellerinde gözler, yüzdeki normal büyüklüklerine kavuşmuş olup, gözün alt konturu düz, üst konturu oval şekilde işlenmiştir. Bu durumda bizim örneğimiz, Sinop örneklerinden daha erken bir tarihe ait olmalıdır.

Köseresul II ve Dereköy örneklerinde kline üzerindeki adamın saçlarının kısa ve düz oluşu, Attika'da MÖ 520-500 tarihlerine ait Kouros'larda çok görülen bir özelliktir ¹⁸⁴. Aynı tip saçlara MÖ 500'e tarihli **Hokey Oynayanlar** kabartmasında ve MÖ 510-500'e tarihli Ödemiş stelinde de rastlanmaktadır ¹⁸⁵. MÖ 470-460 tarihleri arasına verilen Olypia'daki Zeus Tapınağı'nın heykeltarşlık eserlerinde de aynı saç tipinin bulunması, kısa ve düz saç modelinin, Geç Arkaik'ten başlayarak uzun bir süre kullanıldığını gösterir.

Köseresul II stelindeki kline üzerine uzanan adamın, birbirine paralel ince çizgilerle detaylandırılan sakalının bir benzerini, MÖ 490-480'e tarihli Aigina 'daki Aphaia Tapınağı'nın doğu alınlığında yer alan uzanan savaşçı heykelinde

buluyoruz ¹⁸⁶. Erkek figürlerinin önemle vurgulandığı diğer bir sahne de, av sahneleridir. Hisartep, Elnaf'ın, Adda'nın ve Dereköy stellerinde ele geçen bu sahnelerde ölen kişi at üstünde betimlenmekte olup, av sahnesinin vazgeçilmez figürüdür ¹⁸⁷.

Hisartep stelindeki fazla tahrip olmuş av sahnesinde, önde bir süvari sağa doğru gitmektedir (Lev.VI,a). Sağ eli ile dizgini, sol eli ile de bir yay tutan bu süvarinin başında tiara olup olmadığı anlaşılamazken, üzerinde **anaxyrides** (deri pantolon) olduğu görülebilmektedir ¹⁸⁸.

Köseresul II steli ile figür yapıları bakımından birbirlerine çok benzeyen ve aynı sanatçının elinden çıktığı anlaşılan Elnaf'ın Steli'nde de ölen kişi, at üzerinde betimlenmiştir (Lev.XIV,a). Bu atının başında bir Pers giysisi olan tiara bulunurken, elbisesi stelin eksikliğinden dolayı anlaşılamamaktadır ¹⁸⁹. Ölen kişi, Köseresul II stelindeki cenaze yemeğinde olduğu gibi, burada da sakallı olarak betimlenmiştir. Tiaranın altından bir bölümü görünen sakal, Köseresul II stelinde olduğu gibi birbirine paralel ince çizgilerle detaylandırılmıştır. Göz, Köseresul II stelindeki gözlere benzer olarak, çıkıntılı badem şeklindedir. Süvari bir eli ile atın dizginlerini tutarken, yumruk halindeki diğer elinde de bir silah taşıyor olmalıydı.

Hisartep ve Elnaf'ın Steli'nde olduğu gibi av sırasında verilen bir molanın betimlendiği Dereköy stelinde de ölen kişi at üzerinde betimlenmiştir (Lev.VI,b). Üst kısmı kırık olan bu figürün kıyafeti konusunda herhangi bir fikir yürütülememektedir.

Adda'nın Steli'nde, bu kez hareketli bir av sahnesi

bulunmaktadır (Lev.XIV.b). Ölen kişi yine at üstünde olup, bir geyiği hızla kovalar durumdadır. Geyiği kovalayan bu süvarinin başında bulunan tiara, sahnenin üst konturuna değer. Daha önce de belirtildiği gibi Adda'nın Steli'nde, yalnızca av sahnesinde bazı detaylar kazıma olarak verilmiştir. Bu detaylardan birisi de, süvarinin dizginlerini tutan kolunu atın yèlesinden ayırmaktadır.

Stellerimizdeki önemli erkek figürlerinin sakallı olarak verilmesi, ölen kişinin diğer figürlerden ayrılabilmesi için, bir özellik olarak karşımıza çıkar. Sakallı erkek figürüne Karaburun II Tümülüsü'nün mezar odasının duvarlarında da rastlıyoruz¹⁹⁰. Buradaki cenaze ziyafeti ve av sahnelerinde de erkek figürü sakallıdır. Fakat sakallı bir erkek figürü aynı mezar odasında bulunan ekphora sahnesinde, cenaze arabasının önündeki arabada gitmektedir¹⁹¹.

Stel ve Tümülüslerin sahipleri, kabul edileceği gibi, yüksek sınıfa ait insanlardır. Karaburun II Tümülüsü'nün duvarlarında da araba üstünde betimlenen erkek figürü, ölen kişinin yakını olan yüksek sınıfa ait bir kişiyi temsil ediyor olmalıdır. Bu durumda, görüşümüzü daha da geliştirerek, sakallın yüksek sınıfa ait bir özellik olduğunu söyleyebiliriz. Bu görüşümüz, Persepolis kabartmalarındaki erkek figürlerinin sakallı olmasıyla da desteklenmektedir¹⁹².

Ölen kişinin kahramanlaştırıldığı bu avsahnelerinde ölen kişiden başka, hizmetkar sınıfına sokamadığımız bazı erkek figürleri de vardır. Bunlardan iki tanesine Hisartepa Steli'nde rastlıyoruz (Lev.VI,a). Süvariye eşlik eden bu yaya muhafızlar kısa tunika giyerken, başlarındaki tiara fazla tah-

ripten dolayı seçilemez. Bu yaya erkek figürlerinin muhafız oldukları, arkadaki yayanın elinde tuttuğu kalkandan anlaşılmaktadır. Öndeki muhafızında elinin önde duruşundan, omuzunda bir mızrak taşıdığı söylenebilir¹⁹³.

Elnaf'ın Steli'nde de Hisarteppe stelinde olduğu gibi, süvariye iki muhafız eşlik etmektedir (lev.XIV,a). Tiara giymiş bu muhafızlar, sol ellerini göğüs hizasında yumruk şeklinde tutmaktadırlar. Ellerinin bu durumundan dolayı, onların da omuzlarında boyayla yapılmış mızrak taşıdıkları anlaşılmaktadır. Bu sahnenin en önünde, yedeğinde bir at götüren bir erkek figürü daha vardır. Bu erkek figürünün başındatiara olmaması ve at ile olan ilişkisi onun bir seyis olduğunu gösterir. Elnaf'ın Steli'ndeki bu erkek figürlerinin gözleri, Küsersul II stelindeki erkek figürlerinde olduğu gibi , çıkıntılı iri badem şeklindedir.

Dereköy stelinde, avsahnesinde bir muhafız ile seyisin alt bölümleri korunmuştur (Lev.VI,b). Arkadaki muhafız süvariye eşlik ederken, seyis de önde atı sürmektedir. Her ikisinde de kısa tunika ve anaxyrides (deri pantolon) vardır.

AV sahnesi eksiksiz olarak ele geçen Adda'nın Steli'nde de de süvariye kısa tunika ve anaxyrides giymiş bir muhafız eşlik eder. Hisarteppe ve Elnaf'ın Steli'nde olduğu gibi, bu muhafızın da sol eli önde yumruk şeklinde olup, taşıdığı mızrak bu kez plastik olarak işlenmiştir.

Av ve cenaze ziyafeti sahnelerinden başka, ekphora sahnesinde de erkek figürleri betimlenmiştir. Küsersul I ve Adda'nın Stelinde görülen bu figürler, ölen kişinin tabutunun taşındığı cenaze arabasını yönetmektedirler (Lev.VIII,a-IX,b).

Hemen atların önünde dizginleri tutan bu figürlerin başında tiara, üzerlerinde de kısa tunika ve anaxyrides bulunur. Üst sınıftan ölen bir kişinin cesedinin taşındığı arabayı bir seyisin yönetmesi beklenemez. Bu nedenle, bu önemli görev bir muhafız tarafından yerine getirilmektedir¹⁹⁴.

Köseresul II stelinin sol yan kenarında eşek üzerinde betimlenen bir erkek figürü daha vardır. Bu erkek figürü, hemen yanında eşek üzerinde giden kadından dolayı tam görülemez. Beraber, profilden betimlendiği anlaşılmaktadır (Lev. VIII,b). Yaya değil de eşek üzerinde ekphoraya katılması, bu erkeğin, ölen kişinin yakını olduğunu göstermektedir.

b) Kadın Figürleri

Konumuzu oluşturan stellerden Köseresul II, Dereköy ve Adda'nın Steli'nde işlenen cenaze ziyafeti sahnelerinde kadın betimlemelerini bulmaktayız. Bu kadın figürleri, Köseresul II ve Adda'nın Steli'nde kline üzerinde betimlenirken, Dereköy örneğimizde, klinede uzanan adamın sağ tarafında, sandalye üzerinde oturmaktadır. Von Gall, **kadının kline üzerinde oturma** betimlemesini geç bir özellik olarak görmek ister ve bu özelliğin MÖ 400'den sonra ortaya çıktığını öne sürer¹⁹⁵. Fakat MÖ 510'a tarihli Afirözü kabartmasında da, kline üzerinde oturan kadın figürüne rastlamamız, bu görüşün pek geçerli olmadığını göstermektedir¹⁹⁶.

Köseresul II örneğimizde hayli büyük boyutlu bir kadın figürü, erkeğin uzanmış olduğu klineye oturmuş ve elinde bir çiçek tutmaktadır (Lev.XIII,a). Kadın sol eli ile çiçeği tutarken, sağ eli ile de erkek figürünün elinde tuttuğu nesne-

ye uzanır. Kadının başında, dört üçgen çıkıntıya sahip bir taç ve bu taçdan başlayarak ayak bileklerinin hemen üstüne kadar uzanan bir baş örtüsü bulunur. Kadının üzerindeki khi-ton, bu baş örtüsünün altından devam ederek, ayak bileklerine kadar iner. Kadının plastik olarak işlenen saçları baş örtüsünün altından çıkarak, halka küpe ile süslenmiş kulağın önünden ve arkasından çene hizasına kadar uzanır. Kadının her iki ayağı da betimlenmiş olup, klinenin önünde duran alçak, fakat çok uzun bir tabure üzerindedir. Kadının profilden verilen yüzünde göz, çok büyük, çıkıntılı badem şeklindedir.

Bu örneğimizdeki kadının başında bulunan taç ve figürün diğer figürlerden büyük işlenmiş olması, bu kadının önemli bir kişiyi temsil ettiğine işaret etmektedir¹⁹⁷. Pazyryk'den ele geçen MÖ 5.yy'a tarihlenen eyer örtüsü üzerindeki betimlemede, saray kadınları bir tütsü kurbanı yapmaktadırlar¹⁹⁸. Thymiaterionun iki yanında bulunan kadınların diğerlerine oranla daha büyük olması, bunların Kraliçe, diğer ikisi ise Prenses olduğunu gösterir. Kraliçe olarak yorumlanan bu iki kadının kıyafeti, bizim örneğimizdeki kadının kıyafeti ile tamamen uyum içindedir. Borchhardt, farklı bir yorumla bu kadını, **Yeraltı Tanrıçası** olarak görmek ister¹⁹⁹. onu, bu görüşe yönelten etkenlerden birisi de kadın figürünün erkek figüründen daha uzun olarak betimlenmiş olmasıdır. Bu özelliği Borchhardt, kadını erkekten daha üstün göstermek amacı ile yapıldığını düşünerek, kadını Tanrıça olarak yorumlar.

Görüleceği gibi sahnede, erkek figürü klinede uzanmakta, kadın figürü ise oturmaktadır. Doyayısıyla bu durumda, kadının boyunun erkeğin boynundan daha uzun verilmesi doğal-

dır. Bu nedenle, kadının Tanrıça değil, klinede uzanan adamın, Kraliçe olarak betimlenen karısı olduğunu düşünmek daha doğru olacaktır.

Adda'nın Steli'nde de, diğer hizmetkar figürlerinden daha büyük olarak yapılmış bir kadın figürü, kline üzerinde oturmaktadır (Lev.XIII,b). El hareketleri biraz daha sert işlenmiş olmakla birlikte, Köseresul stelindeki kadın figürü ile aynı duruşdadır; burnuna doğru kaldırdığı elinde bir çiçek tutarken, diğer elini adama doğru uzatır. Kadının üzerindeki hiçbir detay plastik olarak verilmediği için, fazla bir yorum yapılamamaktadır. Fakat kadının ense konturunun çok yumuşak bir kavis ile verilmesinden, bu kadın figüründe de baş örtüsü bulunduğu anlaşılmaktadır. Köseresul II stelinde olduğu gibi, burada da kadın, ayaklarını klinenin önünde duran alçak ve çok uzun bir tabureye koymaktadır. Kline üzerinde oturan kadının boyu bu örneğimizde de, kline üzerine uzanan adamdan biraz daha uzundur. Borchhardt gibi Metzler'i de yanlış yoruma ite bu özelliği, yine bu sahnedeki betimlemeler ile açıklayabiliriz. Kline-nin solunda duran iki hizmetkardan birisi erkek, diğeri kadındır. Burada da kadının boyu, erkek figürünün hafifce öne eğilmesinden dolayı, doğal olarak biraz daha uzun verilmiştir. Bu nedenle kline üzerindeki kadını, ölen kişinin karısı olarak yorumlamak gerekir.

Dereköy stelinde klinenin sağında oturan kadının boyu da erkeğinkinden uzun olup, kadının başı sahnenin üst konturuna değmektedir (Lev.VI,b). Aynı kompozisyon Üdemış stelinde de görülmektedir²⁰⁰. Üdemış stelindeki bu kadının, ayaklarını tabure üzerine koymuş olmasından hareket ile, bizim örneğimizin de böyle olduğunu düşünebiliriz.

Bu sahnedeki kadın ile erkek arasındaki ilişki, bir ayrıcalık kazandırmaktadır. Bu nedenle, ölen kişinin karısı olduğunu düşündüğümüz bu figür, bir elinde öreke tutarken, diğer elini de erkek figürüne doğru uzatır. Kadının dizi altındaki silmeden anlaşıldığı üzere, uzun bir elbise giymektedir. Kadının ense hizasındaki çıkıntıdan, arkalıklı bir sandalye üzerinde oturduğu anlaşılmaktadır. Arkalıklı sandalye üzerine oturan bu kadının saçının, ense hizasında toplanmış profili, MÖ 470-460 tarihine verilen Ludovisi Tahtı'ndaki flüt çalan kadının saçına çok benzemektedir²⁰¹.

Diğer örneklerimizden farklı olarak Küseresul I selinde özel bir poz ile, bir kadın figürü, ekphora sahnesinde yer almaktadır. (Lev.VIII,b). Stelin yan yüzünde betimlenen bu kadın figürü eşeğe yan binmiş olup, başında baş örtüsü, üzerinde de uzun khiton vardır. Semerin hörgücüne dayanarak oturan kadının yüzü, diğer stellerimizdeki figürlerden farklı olarak, cephe-den betimlenmiştir.

Bu kadının, binek hayvanı üstünde ve baş örtülü olarak betimlenmesi, onun bir hizmetkar olmadığını gösterir. Bu kadın, ölen kişinin karısı olup, kocasının cenaze törenine katılmaktadır. Kadının cepheden betimlenmesi, diğer stellere göre, bir yenilik olarak karşımıza çıkar.

c) Hizmetkar Figürleri

Daskyleion stellerinde hizmetkarlar, genellikle ekphora ve cenaze ziyafeti sahnelerinde görülür. Hizmetkarlar, bazı sahnelerde erkek, bazı sahnelerde kadın olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle, hizmetkarları da kadın ve erkek olarak incelemek gerekir.

Steller üzerinde yer alan sahnelerde kadın ve erkek hizmetkarların devamlı aynı işi yaptıkları söylenemez; bir örneğimizde kadının yaptığı bir iş, diğer bir örneğimizde erkek hizmetkar tarafından yapılmaktadır. Bunun en güzel örneği, ekphora sahnelerinde görülür; Köseresul I, Köseresul II ve Adda'nın Steli'nde, tabutu taşıyan arabaya kadın hizmetkarlar eşlik ederken, Elnaf'ın Steli'nde, arabaya erkek hizmetkarlar eşlik eder.

Köseresul I stelinde cenaze arabasına, yanyana yürüyen iki kadın hizmetkar eşlik eder (Lev.VIII,a). Sahne fazla tahrip görmekle birlikte, bu kadınların uzun khiton giydikleri anlaşılmaktadır. Uzun khitonlu bu kadınların ikisi de, havaya kaldırdıkları elleriyle önlerinde gitmekte olan cenaze arabasındaki tabuta dokunurlar. Buradaki hizmetkarların yanyana betimlenmesi, belki sahneye bir derinlik kazandırmak amacı ile yapılmıştır. Diğer sahnelerde bu anlayışa rastlanmaz.

Köseresul I örneğimizdeki ekphora sahnesinin bir benzerine, Köseresul II stelinde rastlamaktayız (Lev.IX,a). Burada da cenaze arabasına iki hizmetkar eşlik etmektedir. Borchhardt, bu hizmetkarları kafa yapılarından dolayı, erkek olarak görür²⁰². Fakat bu hizmetkarlardan daha iyi korunmuş olan öndekinin kulağında yuvarlak bir küpe bulunmaktadır. Ayrıca bu hizmetkarların saçının ucu dışarıya doğru hafifce kıvrılmıştır. Hizmetkarların yer aldığı bu sahnenin hemen altında bulunan cenaze ziyafeti sahnesinde, sol tarafda bulunan kadın hizmetkar ile ekphora sahnesinde betimlenen bu hizmetkarların, saç, küpe ve kıyafetlerindeki benzerlik, ekphora sahnesindeki figürlerinde kadın olduğunu gösterir.

İki hizmetkarın da üzerinde uzun khiton bulunmaktadır. İnce detayları verilmemiş olan bu khitonun bel hizasındaki dü-kümü olan kolpos, elbisenin ön tarafında plastik olarak işlen-miştir. Öndeki hizmetkar, yukarıya kaldırdığı eli ile cenaze arabasındaki tabuta dokunurken, arkadaki hizmetkar da elini aynı şekilde kaldırır ve öndekinin omuzuna dokunur. Sahnedeki diğer figürlerde olduğu gibi, hizmetkarların da gözleri, iri çıkıntılı badem şeklinde işlenmiştir.

Köseresul II stelinde bir diğer kadın hizmetkar, cenaze ziyafeti sahnesindedir (Lev.XIII.a). Herşeyi ile ekphora sahne-sindeki hizmetkarlara benzeyen bu figür, yukarıya kaldırdığı sol elinde meyva tabağı taşımaktadır. Diğer eli ile de tabak içindeki meyvalardan bir tanesini klinedekilere doğru uzatır. Hizmetkarın kol hareketleri, arkaik sertlikten kurtulmuş bir yumuşaklığa sahiptir. Yine bu sahnenin sol tarafında kısa khi-tonu ile bir erkek hizmetkar durur²⁰³. Kısa saçlı, kalın dudak-lı ve çıkıntılı iri badem gözlü bu hizmetkar, arkasında duran üç ayak üzerindeki dinosdan anlaşıldığına göre, bir sakidir. Kı-sa khitonlu bu sakinin ayaklarında, boğazının ön kısmı yüksek olan bir çeşit bot bulunur. Bir Yunan ayakkabısı olmayan bu tip botlara Persepolis kabartmalarında rastlanmaktadır²⁰⁴. Pers ayakkabılı bu saki, bir ayağı önde adım atar pozdadır. Bu nedenle, kısa khitonun ön kısmındaki hafif kavis, adamın diz-i-nin kırılması ile meydana gelmiştir. Akurgal, bu hareketin ve-rilmesini, tamamen Klasik Devir özelliği olarak görür²⁰⁵. Oy-sa, sakinin bu hareketinin sert olarak verilmesini MÖ 510'a tarihli Üdemiş stelindeki saki de buluruz²⁰⁶. Böylece, bu ha-reketin betimlenme çabalarının, Geç Arkaik Dönemde de görül-

düğü anlaşılmaktadır. Ayrıca, Sakinin ayak hareketinde görülen bu yumuşama Sakinin, klinede uzanan adamın elindeki kaseye uzanan elinde görülmemektedir. Burada, el sert bir şekilde dirsekten kırılarak verilmiştir. Aynı figür üzerindeki bu geliş-kili durumdan anlaşılabacağı gibi, figür arkaik etkiden tam kurtulmuş değildir.

Köseresul II stelimizdeki erkek hizmetkara çok benzeyen iki erkek figürüne, Elnaf'ın Steli'nde rastlamaktayız. Bu hizmetkarlar, Köseresul II stelimizdeki ekphora sahnesinde yer alan kadın hizmetkarlar gibi, cenaze arabasına eşlik etmektedirler. Köseresul II stelindeki erkek hizmetkarlarla aynı özelliklere sahip olan bu iki figürün elleri, önde yumruk halindedir. İkisinde de sol el yukarda, sağ el aşağıda olarak betimlenmiştir. Hizmetkarların bu duruşundan yola çıkarak, ya boya ile yapılmış birşey taşıdıkları ya da erkeklere özgü ölüye saygı ifadesinde oldukları söylenebilir.

Hizmetkarların betimlendiği bir diğer stel, Adda'nın Steli'dir. Buradaki ekphora sahnesinde birbirini boyca geçen üç kadın hizmetkar, cenaze arabasına eşlik etmektedir. Üçünde de aynı tip uzun elbiseler bulunur. Önden iki hizmetkarın kalça altındaki çıkıntı, bunların baş örtüsü kullandıklarına işaret etmektedir. (Lev.IX,b).

Üç stelde de arabaya eşlik eden kadın hizmetkarların aynı pozda betimlenmeleri, Metzler'in dediği gibi, ya bir yas ifadesi, ya da hizmetkarların ölüye göstermek zorunda oldukları bir tür saygı ifadesi olmalıdır.

Adda'nın Steli'nde hizmetkarların bulunduğu bir diğer sahne de, cenaze ziyafeti sahnesidir. (Lev.XIII,b). Köseresul II

stelindeki cenaze ziyafetinde olduğu gibi, burada da solda bir hizmetkar kadın, yukarıya kaldırdığı elindeki tabak içinde klinedekilere birşeyler sunmaktadır. Uzun elbise giymiş olan bu kadının başında baş örtüsü olup olmadığı anlaşılamamaktadır. Kadının kollarının duruşu, Köseresul II stelindeki hizmetkar figürüne benzemekle birlikte, bu sahnedeki harekette sertlik henüz kaybolmamıştır. Bu kadın figürünün önünde klineye doğru bir adım atmış olduğu anlaşılan bir erkek hizmetkar bulunur. Yine Köseresul II stelinde olduğu gibi, bu erkek, arkada duran üç ayak üzerindeki büyük içki kabından içki sunan bir Saki olmalıdır. Saki, anlaşıldığı kadarıyla, diğer stellerdeki erkek hizmetkarlar gibi, kısa khiton giymiştir. Bu ziyafet sahnesinin sağında, en erken ziyafet sahnelerinden bu yana görülen, iki müzisyen kadın figürü yer alır²⁰⁷. Uzun bir tabure üzerine oturmuş olan kadınlardan öndeki flüt çalarken, arkadaki lyra çalmaktadır. Her ikisinin de üzerinde uzun elbiseler bulunurken, öndeki kadının boyu arkadakine oranla biraz daha kısa olarak verilmiştir. Kadınların belleri hizasında dışarı çıkan elbise konturlarından, ikisinde de baş örtüsü olduğu anlaşılır.

Dereköy örneğimizde de cenaze ziyafeti sahnesinde en sağda, bir kadın hizmetkar korunmuştur (Lev.VI,b). Baş örtülü olan bu kadın, bir elinde alabastron taşır. Kadının vücudunun alt bölümü eksik olduğu için, fazla bir yoruma gidilememektedir.

2) HAYVAN FIGÜRLERİ

Stellerimiz üzerindeki betimlemelerde iki konu çerçevesinde hayvan figürleri bulunmaktadır. Bunlar, av ve ekphora

sahneleridir. Bu iki konuda betimlenen hayvan figürlerini üç grupta toplayabiliriz.

a) At, Katır ve Eşek Figürleri

Yüzyıllar boyunca insana gerek ulaşımda, gerekse taşıma işlerinde yardımcı olan at, stellerimiz üzerinde de hem binek hem de koşum hayvanı olarak betimlenmiştir.

Köseresul II, Elnaf ve Adda'nın stellerinde at koşum hayvanı olarak karşımıza çıkar. Ekphora sahnesinin vazgeçilmez figürü olan atlar, Köseresul I ve Elnaf'ın stelinde, hemen hemen birbirinin aynısıdır. Aynı ustanın elinden çıktığı anlaşılan bu iki stelde, alçak boylu iki tıknaz at cenaze arabasını çekmektedir (Lev.VIII,d-IX,a). Bu atların fizyolojik bir özelliği, kulaklarından başlayıp, buruna kadar dışbükey kafa profiline sahip olmalarıdır. Köseresul II ve Elnaf'ın stelindeki koşum atlarında görülen bu benzerliklerin yanı sıra, bazı küçük farklar da bulunmaktadır; Köseresul II stelindeki atların yeleleri kısa kesilmiş iken, Elnaf'ın Steli'ndekilerin yeleleri daha uzundur. Yelelerdeki bu farklı işlenme şekli Persepolis kabartmalarında da görülür²⁰⁸. Sanatkar, bu farklı yele yapıları ile at figürlerindeki tek düzeliği kırmak istemiştir. Aynı nedenden dolayı kuyruk detaylandırması da farklılık göstermektedir; Köseresul II stelinde kuyruk, birbirine paralel çizgilerle verilirken, Elnaf'ın Steli'nde kuyruk detaya sahip değildir.

Köseresul II stelindeki atlar ile aynı yele yapısına sahip iki at figürü, bu kez Elnaf'ın Steli'ndeki av sahnesinde karşımıza çıkar (Lev.XIV,a). Gövdeleri eksik olan bu iki attan, öndeki seyis tarafından götürülürken, arkadaki at üze-

rinde bir Persli bulunmaktadır.

Dikkat edileceği gibi bu iki stelde atların koşum takımların plastik olarak yapılmamış olması, stellerde diğer detayların boya ile verildiğini düşündürmektedir.

At figürünün, koşum atı olarak betimlendiği bir diğer stel de, Adda'nın Steli'dir (lev.IX,b). Burada arabayı çeken atın başının çok geniş olması, arabanın iki at tarafından çekildiğini göstermektedir. Bu sahnede de atlar, alçak boyda ve tıknaz yapıda olup, dışbükey kafa profiline sahiptir. Hiçbir detayı plastik olarak verilmemiş atın kuyruğunun küt bitmesi, Persepolis kabartmalarında arabaya koşulmuş atların kuyruğu gibi, kurdela ile bağlanmış olduğuna işaret eder²⁰⁹. Diğer örneklerimizde olduğu gibi, atın koşum takımlarına ait hiçbir iz görülmemektedir.

Adda'nın Steli'nde atın betimlendiği bir diğer sahne de av sahnesidir (Lev.XIV,b). Bu sahnede binek hayvanı olarak betimlenen at, diğer sahnelerde olduğu gibi. sakin yürür durumda değil, üzerindeki persli ile hızla koşar durumda betimlenmiştir. Sanatkar, alçak boylu , tıknaz yapılı , dışbükey kafa profilli bu atın, hızla koşuşunu, ön ayaklarını havada arka ayaklarını gergin biçimde betimleyerek vermiştir. Atın koşar durumdaki bu pozunu, özellikle Akhaemenid gemmeleri üzerinden çok iyi tanımaktayız²¹⁰.

Sanatkar, stelin diğer sahnelerinden farklı olarak av sahnesinde bazı genel detayları kazıma çizgi ile vermiştir. At, Küseresul II stelindeki atlarda olduğu gibi, kısa kesilmiş yeleye sahiptir. Yele dışında; atın çene kemiği, ağız ve bacakları birbirinden ayıran detaylar da kazıma çizgi ile verilmiş-

tir. At, ekphora sahnesinde olduğu gibi küt biten bir kuyruđa sahiptir.

Av sahnesinin konu edildiği bir diğer stel de Hisarteppe stelidir (LevVI,a). Üzerinde bir Persli taşıyan atın ayakları korunmamış olmakla birlikte, atın korunan bölümünde tahribat söz konusudur. Güçlü görünüme sahip bu at figüründe de yele kısa olarak betimlenmiş olup, kuyruk korunmamıştır. At düz profilli bir kafa yapısına sahiptir.

Büyük bölümü eksik olan Dereköy stelinde de, Elnaf'ın Steli'ndeki av sahnesi kopozisyonuna çok benzeyen, bir av sahnesi betimlenmiştir (Lev.VI.b); önde seyisin yedeğinde götürdüğü bir at, arkada üzerinde bir erkek figürü olduğu anlaşılan bir binek atı. Atların başları korunmamakla birlikte, korunan gövdelerinden, alçak boylu ve tıknaz yapılı oldukları anlaşılmaktadır. Her iki atın da korunan kuyrukları, Akhaemenid atlarında olduğu gibi düğümlenmiştir²¹¹.

Farkas, yaptığı araştırmalar sonucunda Akhaemenid atlarının bazı özelliklerini saptamıştır²¹². Ona göre Akhaemenid atları, kısa yelesi, yelesinin bir tutamı baş üstünde bağlanmış, kuyrukları ya kısa kesilmiş yada bir kurdela ile bağlanmış, düz yüz kemiklerine sahip atlardır.

Farkas'ın yukarıda belirlemiş olduğu birçok özellik yukarıda açıkladığımız gibi, bizim atlarımızda da görülmektedir. Fakat stellerimiz üzerinde betimlenen atların hepsinin alçak boylu, tıknaz yapıda olup, dışbükey baş yapılarına sahip olmaları dikkat çekicidir. Akhaemenid Dönemi'ne ait diğer at betimlemelerinde de görülen bu baş profili, literatüre **Koçbaşı At** tipi olarak girmiştir²¹³. Koçbaşı bu Akhaemenid atları,

belki de Herodotos'un, Xerxes'in ordusunu anlatırken bahsettiği Nesaion Ovası'nda özel olarak yetiştirilen, Pers Kralı'na ait atları temsil ediyor olmalıdır²¹⁴. Krala ait bu atların *imitatio regis* gözönünde tutularak, Sartaplar veya yüksek sınıftaki kişiler tarafından da kullanılması kaçınılmazdır²¹⁵. Koçbaşı bu atların, yalnız Akhaemenid Dönemi'nde değil, MS 18.yy'da Osmanlı İmparatorluğu'nda da saray atları olarak makbul olduğu bilinmektedir²¹⁶.

Köseresul I stelindeki ekphora sahnesinde atın yerini katır almaktadır (Lev.VIII,a). Hayvanın betimlenen kulaklarının bir çiftten fazla olması (üç tane), arabanın iki katır tarafından çekildiğini gösterir. Detayları tahrip olmuş olan bu hayvan figürünün, kulaklarının atlara oranla büyük, vücudunun ince uzun, sağrı kısmının kalkık olması attan çok katırı animatmaktadır. Ayrıca antik yazarlardan, katırın da arabaya koşulduğu bilinmektedir. Diodoros, İskender'in cenaze arabasını seksendört katırın çektiğinden söz eder²¹⁷. Köseresul I örneğimizde bu kez yan kenarlarda binek ve yük hayvanı olarak eşek figürü ile karşılaşmaktayız. Stelin sol yan kenarında ise eşeklere binmiş bir kadın ve bir erkek figürü yer almaktadır. Gerek baş ve vücut gerekse kuyruk yapılarından eşek oldukları anlaşılan bu figürülerin benzerlerine Persepolis kabartmalarında da rastlamaktayız²¹⁸. Persepolis kabartmalarında Büyük Kral'a götürülen hediyeler arasında eşeğin de bulunması, eşeğin, o gün değer verilen bir hayvan olduğunu göstermektedir.

b) Geyik Figürleri

Geyik figürleri örneklerimizden, Köseresul I ve Adda'nın Steli'nde betimlenmiştir. Adda'nın Steli'nde süvari tarafından

kovalanan geyik, aynı sahnedeki at figürü gibi, koşar durumda betimlenmiştir (Lev.XIV,b). Silüet halinde işlenen geyik figürünün yalnızca ayaklarını birbirinden ayıran detaylar kazıma olarak verilmiştir. Metzler, uzun ve dallı boynuza sahip bu geyiği, Anadolu'ya özgü bir geyik olarak yorumlarken, Jettmar, bu geyiği Pazyryk geyiği benzeri olarak görür²¹⁹. Gerçekten de Pazyryk'deki Kurgan V'den ele geçen tekstiller üzerinde bu tip boynuzlu geyik figürlerine rastlanmaktadır²²⁰.

Köseresul I stelinde betimlenen geyik figürü ise daha genç olup, hareketsiz bir durumda betimlenmiştir (Lev.IV,a). Hayvan kulaklarını dikmiş dikkatle arkasına bakmaktadır.

c) Köpek Figürleri

Av sahnelerinin betimlendiği stellerden, Dereköy ve Adda'nın Steli'nde köpek betimlemelerini bulmaktayız. Hareketli bir av sahnesinin betimlendiği Adda'nın Steli'nde süvari ile birlikte, atın altında bulunan iki köpek de geyiği kovalamaktadır (Lev.XIV,b). Sanatçı, at ve geyik figürlerinde olduğu gibi, köpek figürlerinin ön ayaklarını havada, arka ayaklarını gergin olarak betimleyerek hayvanlara koşma pozisyonunu vermiştir. Her iki köpek de, yalnız gövde konturları belirtilerek ve iç detayları verilmeden işlenmiştir.

Dereköy stelinde de süvarinin bindiği atın altında küçük bir köpek betimlemesi bulunmaktadır (Lev.VI,b). Burada betimlenen köpek, diğer figürler gibi yürür durumdadır.

Günümüzdeki av partilerinde bile hala avcılara yardımcı olan köpek, av sahnelerinin konu edildiği birçok eser üzerinde de avcıya yardımcı olurken betimlenmiştir²²¹.

3) EŞYALAR

Stellerimiz üzerindeki ekphora sahnelerinde büyük bölümü kaplayan araba ve üzerindeki yük, betimlemelerimizdeki en önemli eşyalar olarak göze çarpar. Sahnede bu derece büyük yer kaplayan arabanın ayrı bir bölüm içinde ele alınmasının daha uygun olduğunu düşündüğümüz için, bu bölümde, diğer sahnelerdeki eşya betimlemelerini incelemeye çalışacağız.

Hisartepe I stelimizde betimlenen av sahnesinde öndeki süvarinin elinde tuttuğu yay, her ne kadar Borchhardt tarafından kamçı olarak yorumlanıyorsa da, Ghirshman'ın tiptemesie göre İskit tipi yaylara benzemektedir²²². Bizim örneğimizde yay İskit tipinde olduğu gibi ortası düz, kenarlara doğru kavisli bir yapıya sahiptir (Lev.VI,a). Yine bu süvarinin binmiş olduğu at, oval yapıda bir eyer örtüsüne sahiptir. Perslerin püsküllü eyer örtüsüne benzemeyen bu örtü, von Gall tarafından Yunanlı olarak yorumlanırken, Oxus Hazinesi'nde ele geçen kılıç kını üzerindeki Medli süvari betimlemesinde aynı tip eyer örtüsünün kullanıldığını görürüz²²³. Daskyleion'da ele geçen kabartmalı bloklar üzerinde betimlenen süvari figürleri de, yine oval bir eyer örtüsü üzerine oturmaktadırlar²²⁴.

Köseresul II örneğimizdeki bu sahnenin en solundaki muhafız figürünün elinde yuvarlak bir kalkan bulunmaktadır. Von Gall tarafından Lydialı olarak değerlendirilen bu kalkanın benzeri, İskender Lahti'nde Yunanlılarla mücadele eden Persler tarafından kullanılır²²⁵.

Köseresul II stelindeki cenaze ziyafeti sahnesinde soldaki kadın hizmetkar yukarıya kaldırdığı sol elinde, tanıdığımız özel bir form olmayan açık bir kap tutmaktadır (Lev.XIII,

a). Bu kabın içinde meyva olduğunu düşündüğümüz üç oval cisim bulunur. Bu cisimlerden bir diğeri de kadının sağ elindedir. Aynı sahnede klinede uzanan adamın da sol elinde, diğerlerinden daha küçük oval bir cisim bulunur. Metzler, bu cismi ölüye kurbanda sunulan yumurta ile bağdaştırır ²²⁶. Klinedeki bu adamın sağ elinde de fazla büyük olmayan, bir içki kasesi vardır. Form olarak skyphosu andıran bu kaseinin benzerlerine Persepolis kabartmalarındaki hizmetkarların elinde rastlıyoruz ²²⁷.

Aynı sahnede klinede oturan kadın elinde, olasılıkla bir çiçek tutmaktadır. Borchhardt tarafından tanrısal güzel kokuyu simgelediği düşünülen bu çiçeğe, Persepolis kabartmalarında Akhaemenidli yöneticinin elinde rastlıyoruz ²²⁸. Ayrıca Harpy Abidesi'ndeki kadın figürlerinin de elinde buna benzer çiçek betimlemeleri bulunur ²²⁹.

Kline üzerinde uzanan adam kolunu, klinenin sağında üst üste duran iki yastık üzerine koymuştur. Bu yastıklar, Karaburun II Tümülüsü'ndeki kline sahnesinde betimlenen yastıklarla büyük benzerlik içindedir.

Köseresul II örneğimizde sahnenin ortasında betimlenen klinenin üstünde büyük bir örtü bulunmaktadır (Lev.XIII,a). Klinenin üstünü örten örtüden dolayı, klinenin detayları tam anlaşılamamaktadır. Bu örtünün kapatamadığı kline ayaklarının alt kısmı, tornalanmış dört dışbükey boğuma sahiptir. Demetrius'dan ele geçen fildişi ziyafet sahnesindeki klinenin ayak yapısı, bizim örneğimiz ile çok benzerlik göstermektedir ²³⁰. Örneğimizde klinenin önünde kadın figürünün ayaklarını koyduğu alçak ve uzun tabure, ziyafet sahnelerinde pek rastlanma-

yan bir uzunluğa sahiptir. Yalnızca Thesellia'dan ele geçen bir mezar stelinde benzerine rastladığımız bu taburenin ayakları, sahip olduğu profilden anlaşıldığına göre, aslan pençesi şeklindedir^{230.1}.

Yine aynı örneğimizde sahnenin en sağında uçayak üzerinde duran dinos, ziyafet sahnelerinde sık olarak görülen bir eşyadır. Dinosun üzerinde durduğu uçayak, kullanışsız bir şekilde çok uzun olarak betimlenmiş olup, dinosun yüksekliğini hayli arttırmıştır. Bu kadar yüksek olmamakla beraber, hem plastik eserlerde hem de seramik üzerinde oldukça sık görülen bir figürdür²³¹.

Cenaze ziyafetinin sahnesine sahip stellerden olan Adda'nın Steli'nde de, Küsaresul II'deki cenaze ziyafeti sahnesinde kullanılan eşyaların hemen hepsi kullanılmaktadır. Küsaresul II stelindeki eşyalardan farklı olan bazı eşyalar da bu stel üzerinde rastlanmaktadır. Adda'nın Steli üzerindeki kadının elinde tuttuğu kap, kline ve tabure, Küsaresul II örneğimiz ile tamamen uyum içindedir (Lev.XIII,b). Yalnızca bu örneğimizde kline üzerinde üç yastık bulunur. Sahnenin sağındaki müzisyenler, üst kısmı hayli kalın oval profilli bir tabure üzerinde oturmaktadırlar. Bu taburenin betimlenen iki ayağının üst kısmı kalın iken, alt kısmı ortadan itibaren incelerek aşağı iner.

Adda'nın Steli'nde betimlenen av sahnesindeki süvari figüründe Pers etkisi gösteren bazı eşyalar seçilebilmektedir. Bunların en önemlisi, atın karın konturunda görülen üçgen çıkıntılara sahip eyer örtüsüdür (Lev.XIV,b). Dereköy stelimizde de süvarinin üstünde oturduğu eyer örtüsüne benzeyen bu

örtünün benzerine, Pazyryk'de ele geçen , kilim üzerindeki betimlemelerde bulmaktayız²³². Pazyryk kiliminde, kilimin dört tarafını çevreleyen bir friz içinde atlı betimlemeleri bulunur. Buradaki atların hepsinde, bizim örneklerimizdeki eyer örtüsüne benzeyen, uçları üçgen şeklinde çıkıntılı eyer örtüsü görülür. Bu eyer örtülerinin şematik olarak verilen üçgen sarkıkları, İskit eyerlerinde olduğu gibi, püskülü temsil ediyor olmalıdır²³³. Bueyer örtüsü tipi, Düver'den ele geçen terrakotta kabartmalar ve Klazomenai seramikleri üzerinde de görülmektedir²³⁴.

Püsküllü eyer örtüsüne sahip Dereköy ve Adda'nın Steli'ndeki süvarilerin hemen arkasından, atın sırt konturunu aşan çıkıntının bir sadağa ait olduğunu söyleyebiliriz. Yine bir Pazyryk kilimi üzerinde betimlenen süvari, bizim örneklerimizde olduğu gibi, bir sadağa sahiptir²³⁵. Dereköy örneğimizdeki sadak biraz daha uzun olarak betimlendiği için alt ucu, atın karın konturundan da seçilebilmektedir (Lev.VI,b).

Dereköy klinenin üzerinde de, Adda'nın ve Köseresul II stellerinde olduğu gibi, büyük bir örtüdür. Ayakları eksik olan bu klinenin üzerinde uzanan adam, üst üste duran iki yastığa dayanmaktadır. Klinede uzanan adamın elinde uzattığı nesnenin ne olduğu tam olarak seçilememektedir. Buna karşın klinenin sağında, sandalye üzerinde oturan kadının elinde bir öreke olduğu şüphe götürmez. Bu örekenin bir benzeri, Susa'dan ele geçen küçük bir kabartma üzerinde görülür²³⁶. Bu kabartmada da, önündeki masadan ziyafette olduğu anlaşılan bir kadın figürü, elindeki öreke ile ip eğirmektedir. Dereköy stelindeki bu ziyafet sahnesinin en sağında, yalnızca üst bölümü ko-

runan bir kadın figürü, elinde alabastron tutmaktadır. Böyle bir alabastron, Persepolis kabartmalarında bir hizmetkar tarafından taşınmaktadır²³⁷.

Sahnenin sol tarafında klinede uzanan adamın üstünde, yarısı korunan, yayvan bir kap vardır. Özel bir form olmadığı anlaşılan bu sığ kap, Sakinin elinde tuttuğu içki kabı olmalıdır.

Daskyleion Stellerinde Betimlenmiş Eşyalar :

a) Kline Sahnesi

-Kline	-Üçayak	-Öreke
-Kline Örtüsü	-Alabastron	-Çiçek
-Yastık	-Meyva Tabağı	-Yumurta
-Tabure	-İçki Kasesi	-Yiyecekler
-Sandalye	-Dinos/Krater	-Flüt
-Lyra		

b) Av Sahnesi

- Yay
- Mızrak
- Eyer
- Sadak

VII) STELLER ÜZERİNDE BETİMLENEN ARABALAR

Araştırmamızın Ekphora Bölümünde de değinildiği gibi stellerimizdeki ekphora sahnelerinde, üzerinde bazı yükler bulunan araba betimlemeleri yer almaktadır. Bu arabaların yapıları ve bunların üzerindeki yükler konusunda birçok varsayım ortaya atılmıştır. Stellerimizden Köseresul I, Köseresul II, Elnaf'ın ve Adda'nın stelleri üzerinde betimlenen bu arabaların yapılarının belirlenebilmesi için, ilk önce arabalarda ne taşındığının araştırılması ve taşınan bu yüke göre araba yapısının ele alınması gerekmektedir.

Arabalar üzerinde taşınan yüklerin ilk bakışta bazı ortak özelliklere sahip olduğu gözlenmektedir. Hepsinde düz bir gövde, kubbe şeklinde bir üst yapı ve bu düz gövdeden kubbe üst yapıya geçişte, her iki kenarda birer küçük çıkıntı bulunur. Bu ortak özelliklerin yanı sıra yüklerde bazı detay farklılıkları da gözlenmektedir.

Köseresul I örneğimizde, arabadaki yükün tabanı, arabada dingilinin hizasında bulunan kasaya oturmaktadır (Lev.VIII,a). Araba kasasının ön kısmı biraz yukarı kalkık olduğu için, arabadaki yük de, arkaya doğru meyil yapmıştır. Yükün düz gövdesinden kubbe üst yapısına geçişte iki yanda bulunan çıkıntılar, diğer örneklerimizden farklı olarak, sivri ve gövdeye kavislerle bağlanmaktadır. Yük üzerinde herhangi bir detay plastik olarak işlenmemiştir.

Köseresul II stelimizde de yükün alt düzlemi, araba okunun çıktığı seviyeden anlaşıldığına göre, araba tekerleğinin 2/3 yüksekliğindeki araba kasasına oturmaktadır (Lev.VIII,d). Düz gövdeye sahip olan yükün kubbe şeklindeki üst yapısı-

na geçişte her iki kenarda küçük birer kare çıkıntı bulunur.

Elnaf'ın Steli'nde de, Köseresul II örneğinde olduğu gibi, yükün alt düzlemi araba tekerleğinin yaklaşık 2/3 yüksekliğine oturmaktadır. Buradaki yükün de düz, fakat daha uzun bir gövde yapısına sahip olduğu gözlenir. Yükün üst yapısı diğer örnekler gibi tam kubbe şeklinde değil, kenarları yuvarlatılmış, üst kısmı düz bir yapıya sahiptir. Gövdeden üst yapıya geçişte her iki yanda küçük, kare çıkıntılar bulunmaktadır. Diğer örneklerimizden farklı olarak, buradaki yükün gövde kısmında, dikdörtgen bir panel içerisinde üç ion sütuncuğu betimlenmiştir.

Adda'nın stelinde alt düzleminin hangi seviyede olduğu anlaşılamayan, düz gövdeli, kubbe üst yapı ve düz gövdeden kubbe üst yapı ve düz gövdeden kubbe üst yapıya geçişte iki kenarda birer çıkıntıya sahip olan yük, arabada taşınmaktadır. Yük üzerinde hiç bir plastik detay bulunmamaktadır.

Araba yüklerinin sahip olduğu bu ortak form, bilimadamları tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bazıları bu yükleri ticaret kervanı ile nakledilen eşyalar olarak görürken ²³⁸, diğerleri mezara bırakılacak ölü hediyelerinin içinde bulunduğu, pişmiş topraksandık olarak yorumlar ²³⁹. Bir kısım bilimadamları konuya daha değişik açıdan yaklaşırlar ve bu arabaların üstü kapalı seyahat arabaları olduğunu söylerler ²⁴⁰. En çok taraftar bulan görüş ise, arabalarda bir lahtin taşındığıdır ²⁴¹. Borchhardt tarafından öne sürülen bu görüşün fazla destek görmesinin en büyük nedeni; Elnaf'ın Steli'ndeki yükün, Samos Vathy'den ele geçen lahit i-

le olan yakın benzerliğidir²⁴². Borchhardt'ın bu görüşüne karşılık, bazı bilimadamları, iki atın çektiği bir arabada nakledilen mermer lahtın taşınmasındaki güçlükleri gözönünde tutarak, taşınan bu yükün lahit değil bir tabut olabileceğini savunurlar²⁴³.

Stellerimiz üzerindeki araba ve taşınan yük betimlemelerinin benzerini araştırarak olursak; Ağlayan Kadınlar Lahiti²⁴⁴ ve Karaburun II Tümülüsü'nün²⁴⁵ duvar resimleri ile karşılaşırız. Bu iki eser üzerinde de arabaların, bizim örneklerimizde olduğu gibi, mezar kültü ile ilgili yerlerde betimlenmiş olması, gerçekten dikkat edilmesi gereken bir özellik olarak karşımıza çıkar.

Ağlayan Kadınlar Lahiti'nin balustradlarında betimlenen araba figürleri, dört at tarafından çekilmekte olup, araba tekerleginin 2/3 yüksekliğinde bulunan araba kasasında düz gövdeli, kubbe üst yapıli bir yük taşımaktadır. Bu kez yükün düz gövdesinden, kubbeli üst yapısına geçiş; plastik bir silme ile belirtilmiştir. Buna karşın Karaburun II Tümülüsü'nde, mezar odasındaki araba betimlemesi üzerinde düz gövdeli, kubbe üst yapıli, üzerinde hiçbir detay olmayan kırmızı boyalı bir yük taşınmaktadır. Diğer yükler üzerinde betimlenen, kenarlardaki küçük çıkıntılar burada betimlenmiştir.

Yukarıda açıklandığı gibi, düz gövdeli, kubbe üst yapıli yükleri taşıyan araba betimlemesini; mezar stelleri, lahit ve tümülüs duvarlarında rastlanmaktadır. Bu buluntu durumları, arabada mezarla ilgili bir yük taşındığını açıkça göstermektedir. Ayrıca arabadaki yüklerin, bütün eserlerde

hemen hemen aynı formda betimlenmesi de, her zaman aynı yükün taşındığını gösterir.

Bu doğrultuda, Elnaf'ın Steli üzerinde betimlenen arabaya yükü bize yardımcı olmaktadır (Lev.IX,a). Bu yükün düz gövdesi üzerinde oluşturulan dikdörtgen panel içinde üç ion sütuncuğundan oluşan bezeme, Samos Vathy'den ele geçen bir lahit ile yakın benzerlik göstermektedir²⁴⁶ (Lev.XI,a).

Borchhardt, bu benzerlikten yola çıkarak, Elnaf'ın Steli üzerindeki arabada, arabanın gidiş yönünde konulmuş bir lahit taşındığını söyler²⁴⁷. Gerçekten de, gerek Vathy lahti ile olan benzerliği ve gerekse Elnaf'ın Steli'nde araba üzerindeki betimlemenin üst yapısının tam kubbe şeklinde olmaması, Borchhardt'ın bu görüşünü desteklemektedir. Borchhardt, stellerdeki diğer arabalarda da dingile paralel yerleştirilmiş lahitlerin bulunduğunu, dolayısıyla da bizim, dar yüzünü gördüğümüzü belirtir. Hanfmann da bu görüşe katılır ve lahitlerin kenarlarında görülen çıkıntıları, Lykia lahitleri ile karşılaştırır²⁴⁸.

Fakat bazı bilimadamları, iki atın çektiği tek dingilli arabada, mermer bir lahtın çok zor taşınacağını öne sürerek, arabalarda cesedin tahta tabut içerisinde taşındığını belirtirler²⁴⁹. Borchhardt'ın yorumu ile, taşınan yük açısından fazla gelişmeyen bu yorum da kabul edilir görünmektedir.

Bu iki yorumun karşısında olan bir grup bilimadamı, tümölüslerde ölünün lahite veya tabuta konulmadığını, kline üzerine yatırıldığını belirtir ve haklı olarak arabalardaki yükü farklı değerlendirme eğilimindedirler. Bu görüşü savu-

nanlardan birisi de, Karaburun II Tümölüsü'nün hafiri olan Mellink'tir²⁵⁰. Mellink, Karaburun II Tümölüsü'nde olduğu gibi, mezar odasında lahit ele geçmeyen bir tümölüsün duvar süslemelerinde, cenazenin lahit içerisinde taşınırken betimlenmesine anlam verememekte ve bu arabada, mezara bırakılacak ölü hediyelerinin taşındığı görüşünü ortaya atmaktadır. Bunun yanı sıra, Karaburun II Tümölüsü'nün dromosuna giden yolun üstünde ele geçen kapı şeklindeki mezar steline ait kaidenin çevresinde yapılan kazılarda, kireçtaşından yapılmış düz gövdeli, yuvarlatılmış kapağa sahip, basit bir lahit'e ait bazı parçalar ele geçmiştir²⁵¹. Yaklaşık 2.10 m. uzunluğunda olan bu lahit, Mellink'in tanımına göre; mezar odasında betimlenen arabanın üstündeki yük ile uyum içindedir. Karaburun II Tümölüsü'ndeki bu buluntu, Borchhardt'ın görüşünü destekler durumdadır.

O günün koşulları ve tümölüs mezarların konumu düşünülecek olursa, tümölüslerde lahit kullanma geleneği daha açıklık kazanacaktır. Bilindiği gibi Uşak-Güre, Sardis ve Daskyleion'da bulunan gerek Lydia, gerekse Anadolu-pers kültürüne ait tümölüsler, yerleşim yerlerinden hayli uzakta bulunmaktadır. Bu nedenle ölü'nün mezara nakledilmesinde araba kullanılması kaçınılmaz gözükmektedir. Kaldı ki Salamis²⁵², Kurgan V²⁵³, Phrygia²⁵⁴. Lydia²⁵⁵, Mysia²⁵⁶ ve Lycia²⁵⁷ tümölüslerinde ele geçen araba gömüleri de, araba kullanımını kanıtlamaktadır.

Cenazenin araba ile uzakta bulunan tümölüse götürülmesi sırasında, cesedin arabada açıkta taşınması söz konusu olamayacağına göre ölü'nün, bir lahit veya tabut içine konul-

ması gerekmektedir. Günümüzde bile bu mantık çerçevesinde, ölü mezara tabut ile konmadığı halde, cenazenin nakledilmesinde tabut kullanılmaktadır.

Bu bakış açısından hareket ile, Karaburun II Tümülüsü'nün dromos yolunda ele geçen lahit parçaları da anlam kazanmaktadır. Ölen kişi lahit içine konulur ve araba ile tümülüse nakledilir. Ölü lahitten çıkarılır ve mezar odasındaki kline üzerine yatırılır. Bu işlem bittikten sonra, mezarın dromosu da toprak ile örtülmeğe başlan. Tümülüs mezarlarını yüksek insanlara ait olduğu gözönünde tutularak, nakilde kullanılan lahit başkası tarafından kullanılmaması için, Karaburun II Tümülüsü örneğinde olduğu gibi, kırılarak dromos yoluna atılmış olmalıdır.

Karaburun II Tümülüsü'nde ele geçen buluntular, Borchhardt'ın arabalar üzerindeki betimlemelerin lahit olduğu görüşünü destekler iken, Sardis'de kazılan BT 89 Tümülüsü başka düşünceleri de akla getirmektedir²⁵⁸. Arabalar konusunda da değineceğimiz gibi, Akhaemenid Dönemi'ne ait olan bu mezarın dromosunda, cesedin tümülüse naklinde kullanılan arabaya ait metal aksam ele geçmiştir. Fakat bu nakil sırasında ölünün taşınmasında kullandığını düşündüğümüz taş lahite, ne mezar odasında ne de dromos yolunda rastlanmamıştır. Buna karşın ele geçen tekerleklerin çevresinde, günümüze kadar korunabilen bazı tahta parçaları ele geçmiştir. Bu tahta parçaları araba aksamına ait olabileceği gibi, ölünün mezara naklinde kullanılan tahta tabuta ait olma ihtimalini de akla getirmektedir. Kaldı ki Metzger, Elnaf'ın Steli'nde arabada taşınan, ion sütunları ile süslenmiş lahte benzer tahta tabut-

ların Panticapeum'dan ele geçtiğini söylemektedir²⁵⁹. Ayrıca bazı Yunan vazo resimlerinden de ölümlerin tahta tabutlarla taşındığı görülmektedir²⁶⁰.

BT 89 Tümülüsü'nde tahta tabuta ait olduğunu düşündüğümüz, tahta parçaları üzerinde yapılan incelemelerde ele geçen deri parçaları da ilginç bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır²⁶¹. Ölünün tümülüse getirilmesinde kullanılan lahit veya tabutların fazla gösterişli olmadıkları gözönünde bulundurulursa, bunların üstünün bir tekstil veya bir deri ile örtüldüğü düşünülebilir. Kaldı ki Mellink de, Karaburun II Tümülüsü'ndeki araba yükünün üstünün kırmızı bir bez ile örtülü olduğunu söylemektedir²⁶². Bu görüş, Köseresul I stelinde betimlenen araba üstündeki lahit veya tabutun da üstünün örtülü olduğu fikrini desteklemektedir.

Bu veriler ışığında, stellerimiz üzerinde betimlenen arabalarda, içinde ölen kişinin cesedi bulunan, basit bir lahit veya tahta bir tabut taşınmakta olduğu söylenebilir. Bu tabut veya lahitle arabalara ya Elnaf'ın Steli'nde olduğu gibi gidiş yönünde dingile dik ya da bunun aksine, dingile paralel olarak yerleştirilebilmektedir²⁶³. Bu nakıl sırasında lahit veya tabutların üstleri bazan bir deri veya bir kumaş ile de örtülebilmektedir.

Üzerinde lahit veya tabut taşıdığı anlaşılan bu arabaların yapıları da, genelde birbirlerine benzemektedir. Özellikle aynı sanatkar elinden çıktığı anlaşılan Köseresul II ve Elnaf'ın Steli'ndeki araba betimlemeleri, hemen hemen aynı yapıdadır; her iki arabada da sekiz parmaklıklı tekerlek bulunur (Lev.VIII,d-IX,a). Büyük boyutlu bu tekerlekler, iki

katlı tekerlek çemberine ve şına demirinde iri başlı çivilere sahiptirler²⁶⁴. Tekerleğin parmaklıkları, merkezdeki daireden kalın olarak çıkıp, incelerek tekerlek çemberi ile birleşir. İki araba da tek dingilli olup, tekerleğin 2/3 yüksekliğinde bulunan bir kasaya sahiptir. Betimlemelerdeki detaylardan anlaşıldığına göre kasa, yanlarda korkulukları olmayan, düz bir tabandan oluşmaktadır. Bu düz tabanın altından, arabayı çeken atların bağlandığı araba oku, yere paralel olarak çıkar ve iki atın arasına girer. Betimlemelerde atların boyundurları hizasında plastik olarak verilmiş unsur; ya boyunduruğu simgelemekte, ya da boyunduruk üzerine koyulan süsleri belirtmektedir. Özellikle Elnaf'ın Steli'ndeki atların arasında belirtilen boyunduruk süslemesi, Persepolis kabartmalarında ve Oxus Hazinesi'ndeki savaş arabasında bulunan boyunduruk süslemelerine çok benzemektedir²⁶⁵. Köseresul I stelinde dingile paralel olarak yerleştirilen lahit veya tabutun üzerine oturduğu kasa, araba tekerleğinin hizasından dışarı taşmaz iken, dingile dik, yani gidiş yönüne paralel yerleştirilen lahit veya tabut taşıdığı düşünülen Elnaf'ın Steli'ndeki arabanın kasası, hem önden hem de arkadan tekerlek hizasından dışarı taşmaktadır (Lev.IX,a).

Dingile paralel olarak yerleştirilmiş lahiti veya tabutu taşıdığı düşünülen, sekiz parmaklıklı tekerleğe sahip bir diğer araba da; Adda'nın Steli'nde betimlenmiştir (Lev. IX,b). Tekerleğin merkezinde bulunan daireden kalın olarak çıkan parmaklıklar, incelerek kalın tekerlek çemberi ile birleşir. Metzler, betimlemede tekerlek çemberinin kalın olmasından dolayı burada da, Köseresul II ve Elnaf'ın Steli'nde

olduğu gibi, çift çemberli tekerlek görmek ister²⁶⁶. Adda'nın Steli'nde de araba kasası, tekerlek hizasından dışarıya taşmamaktadır. Araba üstünde hiç bir detay plastik olarak verilmediği için, araba kasasının nerede olduğu kesin olarak anlaşılamamaktadır. Fakat arabanın üzerindeki lahit veya tabutun yüksekliği gözönünde tutularak, Köseresul II ve Elnaf'ın Steli'nde olduğu gibi, araba kasasının tekerlek dingiline oturmadiği anlaşılmaktadır.

Adda'nın Steli'ndeki arabayı diğer araba betimlemelerinden ayıran en önemli özellik; araba okunun kavisli yapıda oluşudur. Araba oku, hemen hementekerlek yüksekliğinden kavisli olarak çıkar ve atların üstünden geçerek boyunduruğa bağlanır. Bu bağlantı yerinde, griphona benzer bir süs yukarıya doğru kavisli bir biçimde uzanır²⁶⁷.

Köseresul II, Elnaf'ın ve Adda'nın Stellerinde araba kasaları tekerlek dingiline oturmamaktadır. Lorimer, tek dingilli ve okun araba kasasından çıktığı araba tiplerinde kasanın yere paralel olarak durabilmesi için, dingil üzerine yerleştirilen bloklarla kasanın yükseltilmesi gerektiğini saptamıştır²⁶⁸. Bizim de örneklerimizde ok, araba kasalarından çıkarak öne uzanır.

Diğer üç örneğimizdeki arabalar ile pek benzerlik göstermeyen, bir tek dingilli araba figürü de Köseresul I Steli üzerinde betimlenmiştir (Lev.VIII,a). Oniki parmaklıklı büyük tekerleğe sahip bu arabada, düz taban şeklindeki kasa dingilin üstüne oturmaktadır. Tekerlek parmaklıkları, tekerleğin merkezindeki daireden kalın olarak çıkıp, incelerek tekerlek çemberine bağlanır. Bu arabanın tekerlek çemberi, di-

ğer örneklerimizden farklı olarak, ince bir yapıya sahiptir.

Bu örneğimizde tekerleğin diğer örneklerimize oranla daha büyük olması, araba kasasının dingil üstüne orturmasından kaynaklanmaktadır. Lorimer'in de belirttiği gibi, bu arabada ok, kasadan çıkmakta olup, kasa, dingilden yükseltilmemiştir. Bu yükseklik farkı da, tekerleğin büyük boyutlu yapılması ile kapatılmaya çalışılmıştır. Fakat tekerleğin bu yüksekliğinin bile yeterli olmadığı, kasanın hafifce geriye doğru yatık olmasından anlaşılmaktadır (Lev.VIII,a).

Arabalarımız ile benzer örneklerin, mezar odasındaki duvar resimlerinde ele geçtiği Karaburun II Tümülüsü'nde de araba kasası, Köseresul I stelinde olduğu gibi dingile otururken, Ağlayan Kadınlar Lahti'ndeki arabaların kasası, Köseresul II, Elnaf'ın ve Adda'nın Stellerinde olduğu gibi, dingilden yükseltilmiştir²⁶⁹.

Özetleyecek olursak; Köseresul II, Elnaf'ın ve Adda'nın Stellerindeki sekiz parmaklıklı, büyük tekerleklerle sahip tek dingilli arabalardır. Bu arabaların üstünde, dingilden yükseltilmiş düz taban şeklinde kasa bulunmaktdır. Arabaların oku da, bu düz kasanın önünden çıkmaktadır. Bu arabaların şına demirlerinin üstünde, tekerleklerin kaymasını önlemek amacı ile, iri başlı çiviler bulunmaktadır (Lev.XII).

Köseresul I örneğimiz ise oniki parmaklıklı büyük tekerleğe sahip tek dingilli bir arabadır. Düz taban şeklindeki kasa, dingimin hemen üstüne oturmakta olup, araba oku da bu düz tabanın önünden çıkmaktadır. Stellerimiz üzerindeki araba yapılarını genel olarak saptadıktan sonra, yeni bir soru ile karşı karşıya gelmekteyiz; bu arabaların kasaları,

bir lahti dingile paralel olarak taşıyabilecek kadar büyük boyutlarda mıydı?

Stellerimiz üzerinde betimlenen ekphora sahnelerinde görüldüğü gibi, atlar ile hizmetkarlar arasında gerçekçibir boy oranı söz konusu değildir. Fakat diğer atlı araba betimlemelerinden hareket ile, sahnedeki figür gruplarının kendi içlerinde oranlı olduğu görülmektedir²⁷⁰. bu gruplardan hizmetkarlar, birbirleri ile orantılı olarak verilirken, aynı oran araba ve at betimlemeleri arasında da söz konusudur. Bu saptamalardan yola çıkarak araba kasasının boyutları konusunda, tekerlek betimlemelerinin en doğru ölçüyü vereceği düşüncesindeyiz.

Köseresul II ve Elnaf'ın Steli üzerinde betimlenen araba tekerlekleri, diğerlerinden farklı olarak şına demiri üzerinde iri başlı çivilere sahiptir. Bu tip çivili tekerleklerle sahip arabalara Persepolis kabartmalarında²⁷¹, İskender Mozağında²⁷², Akhaemenid Dönemi'ne ait silindir mühür üzerinde²⁷³ ve Oxus Hazinesi'ndeki savaş arabasında rastlanmaktadır²⁷⁴. Pers özelliği olarak karşımıza çıkan bu çivili tekerleklerin boyutları konusunda da yukarıda saydığımız eserler bize yardımcı olmaktadır.

Bütün betimlemelerde çivili tekerlekler, stellerimizde olduğu gibi büyük boyuludur. Betimlemelerde görülen büyük boyutlu tekerleklerin gerçek boyutta verildiği; 1989 yılında Sardis'deki BT 89 Tümülüsü'nden gelen buluntularla da kanıtlanmaktadır. Bu tümülüsde yapılan kazılar sonucunda, dromos yolu üzerinde, şına demiri üzerinde iri başlı çiviler bulunan iki tekerlek ele geçmiştir²⁷⁵. Stellerimizden Köseresul II ve

Elnaf'ın Stelindeki araba tekerlekleri ile son derece benzer olan bu tekerlekler, sekiz parmaklıklı olup, çapları yaklaşık 1.60 m.dir (Lev.XI,b). Bu tekerleklerin çevresinde yapılan kazılarda, bu tekerleklerin yerinden çıkmasını engelleyen **Magos figürü** şeklinde iki tekerlek pimi de ele geçmiştir²⁷⁶.

Sardis'de ele geçen bu tekerlekler, lahit arabalarının Persepolis kabartmalarında betimlenen savaş arabaları kadar küçük olmadıklarını göstermiştir. Tekerlekleri bu kadar büyükolan bu arabaların kasaları da, bir lahti dingile paralel taşıyabilecek kadar büyük müydü?

Bir kısım bilimadamları bir arabada dingile paralel lahit taşınabilmesi için, bu arabanın dingil uzunluğunun en az 2.00 m. gerektiğini belirtmektedirler²⁷⁷. Ayrıca Yunan ve Perslere ait taş döşeli yollardaki tekerlek izlerinden, iki tekerlek arasının 1.38-1.44 m. arasında değiştiğini, dolayısıyla ile, bu dingil uzunluğunun arabalar için çok geniş olduğunu öne sürerler²⁷⁸.

Öne sürülen bu fikirler, lahit ve tabut taşıyan arabaları normal büyüklükte arabalar olarak düşünme sonucunda ortaya çıkmaktadır. Ama antik dönemde normal araba boyutlarının dışında bazı özel arabalarında üretildiği bilinmektedir. Bu özel arabalardan bir tanesi, Oxus Hazinesi'nde ele geçen savaş arabasıdır²⁷⁹. İskender Mozaikinde de Darius böyle büyük bir savaş arabasında savaşmaktadır²⁸⁰. Xenophon, Pers Kralı Kyros'un savaş arabasının kullanışsız bir biçimde uzun dingile sahip olduğunu, fakat bunun arabanın devrilme ihtimalini azalttığını ve böyle uzun dingilli arabaların ha-

la Pers İmparatorluğunda kullanıldığını söyler²⁸¹. Bunların dışında, Salamis nekropolünde kazılan 3 no'lu mezardan da iki tekerlekli, dingil uzunluğu, 2.10 m. olan bir cenaze arabası ele geçmiştir²⁸². Stellerimizde olduğu gibi, bu arabanın da dingilden yükseltilmiş düz taban şeklindedir.

Sonuçta, gerek buluntularla ve gerekse diğer betimlemelerden anlaşıldığına göre. stellerimiz üzerinde betimlenen bu arabaların özel olarak üretilmiş, büyük boyutlu cenaze arabaları olduğu görüşündeyiz. Bu arabalardan özellikle Köse-resul II ve Elnaf'ın Steli'ndeki arabalar; çivili tekerlekleri, düz taban şeklindeki kasaları ile yük ve savaş arabası karışımı bir yapıya sahiptirler²⁸³. Böyle geniş kasalı özel cenaze arabalarında lahit, herhangi bir sorun çıkarmadan, araba dingiline dik veya paralel olarak taşınabilir (Lev.XII).

VIII) STELLER ÜZERİNDEKİ YAZITLAR

1964 yılında Köseresul civarında Köseresul I ve Köseresul II stelleri ile birlikte, bir Bizans mezarında ele geçen Elnaf'ın Steli'nin figürlü sahneye sahip iki frizinin hemen altında, dört satırdan oluşan bir **Aramca Yazıt** bulunmaktadır (Lev.XV,a). Çom iyi korunmuş olan bu yazıt, fazla derin olmayan düzgün harflerle yazılmıştır.

Yazıt ilk önce Dupont-Sommer tarafından incelenerek, transkripsiyonu şu şekilde yapılmıştır²⁸⁴;

'LH ŞLMH ZY 'LNP BR 'ŞY
HW 'BD LNPŞH HWMYTK
BL WNBW ZY 'RH' ZNH
YHWH 'DH 'YŞ 'L 'ML

Dupont Sommer, stel üzerindeki yazıt tipinin MÖ 5 ve 4.yy'a ait oluğunu belirterek, yazıtın çevirisini şöyle yapmıştır²⁸⁵.

Bu Ishai'ın oğlu Elnaf'ın tasviridir.

Bel ve Nabou'nun mümini olarak o, bunu
kendinin ve bu kervanın bir fenaliğe
maruz kalmadan geçmesi için yaptı.

Dupont Sommer, yaptığı bu çeviriden yola çıkarak stelin, sahibi olan Ishai oğlu Elnaf'ın bir Sami, hatta büyük olasılıkla bir Arami olduğunu söyleyerek, Elnaf'ın, Bel ve Nabou'ya inandığını belirtir. Elnaf'ın, Babilli olduğu veya Suriye'den geldiğine inanan Dupont-Sommer, Elnaf'ın Daskyleion'da oturmasını da, Anadolu'daki Pers egmenliğine bağlar.

Ona göre, Elnaf bir yolcu, bir kervan sahibi veya bir tüccar olmalıdır. Yanyana ele geçen Köseresul II ve Elnaf'ın stelinin ikisinin de, Elnaf tarafından kervanın korunması amacı ile Tanrılara armağan edildiğini belirten Dupont-Sommer, steller üzerindeki betimlemelerde de, kervanın bir dini törene katılmasının konu edildiğini söyler.

Dupont-Sommer'in bu yorumundan yola çıkan bir çok bilimadamı, stellerin ikonografik incelenmesinde de belirtildiği gibi, stelleri, adak steli olarak yorumlamışlardır.

Elnaf'ın Steli üzerinde yer alan, dört satırdan oluşan Aramca yazıt, Cross tarafından da ele alınarak, yeniden yorumlanmıştır²⁸⁶. Cross, yazıtın transkripsiyonu konusunda Dupont-Sommer'e katılırken, örneğimizdeki yazıt tipini, bir çok Aramca yazıt ile karşılaştırdıktan sonra, MÜ 450±50 tarihine verir. Hanfmann ve Mellink gibi, Cross da, stelin ve bunun üzerindeki kabartmaların Pers Dönemi mezar kültürünün tipik örneği olduğunu belirterek, stel üzerindeki yazıtın da mezar yazıtı olduğunu öne sürer²⁸⁷. Bu görüş ışığında Cross, yazıtın çevirisini şöyle yapar,²⁸⁸

Bu kabartmalar SY oğlu Elnaf'ındır.

O, onu onun mezar anıtı için yaptırdı. Ben isterim ki

Bel ve Nabu'dan, kim bu yoldan geçerse

Hiçbirisine zarar verme izni verme(benim mezarıma)

Cross'un bu çevirisinde de görüldüğü gibi, yazıtta klasik mezar yazıtı formu uygulanmıştır. Yazıtta; önce stel sahibi tanıtılır. Sonra mezarın korunması için Tanrılara yalvarılır. Böylece Cross, tarafından, mezar yazıtı olarak yorumlanan bu yazıtı, stelin üstündeki betimlemelerle desteklenmek-

tedir²⁸⁹.

Möbius, Cross tarafından çevirisi yapılan Elnaf'ın Steli hakkında ilginç bir yorum ortaya atar; ona göre, Elnaf bir Satrap, stel de bu Satrap'a ait mezar stelidir²⁹⁰. Antik kaynaklarda Elnaf'ın Satraplığını destekleyecek herhangi bir metne rastlanmaması, Möbius'un bu görüşünü şimdilik geçersiz kılmaktadır²⁹¹. Olasılıkla Elnaf, Daskyleion'da yaşayan üst sınıfa ait bir kişi olmalıdır.

Bir diğer yazıtlı stelimiz de Adda'nın Steli'dir. Sultanîye Köyü'nde ele geçen bu örneğimizde de, figürlü frizlerin hemen altında üç satırdan oluşan **Aramca Yazıt** bulunur²⁹² (Lev.XV,b). Yazıt birkaç harfin dışında, çok iyi korunmuştur. Elnaf'ın Steli'ndeki yazıta göre, biraz daha düzensiz olan bu yazıt, fazla derin olmayan harflerle yazılmıştır.

Altheim-Stiehl tarafından incelenen bu yazıtın transkripsiyonu şöyle yapılmıştır;

DR
ZNH SML' ZY 'DH '[M] RDWŠ ZY 'RYBM
KZY HW TB 'BD WKN 'BD LH BMYT'
[W] KN 'RYBM TB WHMR ZYLH

Üç satırdan oluşan bu yazıt, Altheim-Stiehl tarafından şu şekilde çevrilmiştir²⁹³;

Bu Ariyabama'nın.....nın(?) Adda'nın mezar steli-
dir.

O, iyi hizmet verdiği için, ölen kişiyi bu şekilde
takdir etti.

Ve Ariyabama da böylece iyi bir iş yapmış oldu. Ve
masrafı kendisi karşıladı.

Altheim-Stiehl, birinci satırda yer alan Ariyabama ile

Adda arasındaki ilişkiyi tam olarak anlayamamakla birlikte, Ariyabama isminin bir Persliye, Adda isminin ise bir Samiye ait erkek isimleri olarak yorumlar. Ona göre, Ariyabama, hizmetkarı olan Adda için bu steli yaptırmıştır.

Schwertheim, Ariyabama ve Adda'yı üst sınıfa ait kişiler olarak görür²⁹⁴. Hatta steli yaptıran Ariyabama'nın Satrap olabileceğinden de bahseder.

Yazıtların çevirilerinden anlaşılacağı üzere; bu steller, Daskyleion'da yaşayan Pers tebasındaki kişiler için yapılmıştır. Elnaf, steli kendisi için yaptırırken, Ariyabama, ölen Adda için, tüm masraflarını karşılayarak steli yaptırmıştır. Borchhardt, Elnaf'ın Steli Üzerindeki yazıttan dolayı Elnaf'ı, haklı olarak, Daskyleion Satrap'ına yakın bir kişi olarak görmek ister²⁹⁵. Adda'nın stelini yaptıran Ariyabama da, Elnaf gibi, Satrap çevresinden bir kişi olmalıdır²⁹⁶.

IX) STELLER NASIL KULLANILIYORDU ?

Daha önce de belirtildiği gibi Daskyleion Stelleri **in situ** olarak ele geçme şansına sahip değildir. Örneklerine benzer stellerin ele geçtiği Sardis ve Samos'da da durum aynı olmakla birlikte, Sardis'te bir kaya mezarına ait olan iki stel, **in situ** olarak bulunmuştur. Sardis'deki bu steller, mezara girişi sağlayan iki basamağın iki yanına simetrik olarak dikilmiştir²⁹⁷. Stellerin kaya mezarındaki konumunu açıklayan bu örnek, Daskyleion ve çevresinde yapılan araştırmalarda henüz bir kaya mezarına rastlanmamış olması nedeni ile, bize yardımcı olmamaktadır. Ancak Daskyleion'da, stellerin ele geçtiği bölgelerde irili ufaklı birçok tümülüsün varlığı saptanmış durumdadır. Hatta Köseresul I, Köseresul II ve El-naf'ın Steli'nin ele geçtiği Köseresul Köyü yakınlarında bulunan tümülüslerden biri, Daskyleion Kazılarının 1990 sezonunda gün ışığına çıkarılmış (Kösemtuğ Tümülüsü), diğer birisinin de (Kocahöyük Tümülüsü) kazımına başlanmıştır²⁹⁸. Konumuzu oluşturan diğer stellerin buluntu yerleri olan Dereköy ve Sultaniye Köy yakınlarında da tümülüsler bulunmakta ve ayrıca Schwertheim da, Adda'nın Steli'nin ele geçtiği Helva-tepe üzerinde bir tümülüsün varlığından söz etmektedir²⁹⁹.

Daskyleion Stellerinin, her seferinde bir tümülüsün yakın çevresinde ele geçmiş olması, bir ortak özelliktir ve bunların tümülüslerde kullanıldığını akla getirmektedir. Gerçekten de Herodotos, Lydia tümülüslerinin üstüne konulan taş dikitlerden bahsederken, Homeros, Yunanlıların, Troialıların ve Lycialıların ölen kişilerin mezarının üstüne büyük tepeler yaptıklarını ve bunların da üstünü semata veya stel olabile-

cek, işaret veya sütun diktiklerini anlatır³⁰⁰.

Lydia ve Anadolu-Pers kültürlerine ait farklı bölgelerdeki tümülüsler ile ilişkili olarak ele geçen değişik buluntuları ve bunların buluntu durumlarını değerlendirirsek, bu konuda şimdiye kadar düşünülenlerden farklı bir sonuca varabiliriz. Ele geçen buluntuları üç değişik başlık altında toplayarak inceleyelim ;

a) Phalloslar :

Bunlar, Herodotos'un da bahsettiği gibi Lydia tümülüslerinin üzerine konuluyordu. Lydia-Sardis'deki Bintepeleer nekropolünde sıkca bulunan phalloslara, Satraplık Merkezi olmadan önce bir Lydia yerleşmesi olan Daskyleion'da da rastlanmaktadır³⁰¹. Bu da bize, Daskyleion tümülüslerinin bazılarının Lydia Dönemi'nde, yani MÖ 547'den önce yapılmış olduğunu kanıtlar.

b) Kapı Şeklindeki Mezar Stelleri :

Lydia-Phrygia sınırında bulunan Uşak-Güre (Bagis) yakınlarındaki Anadolu-Pers kültürüne ait tümülüslerden İkiztepe'de yapılan çalışmalar sırasında, tümülüsün eteğinde birinin benzeri, güzel işçilik gösteren iki mermer kapı ele geçmiştir³⁰². Tümülüsdeki çalışmalar tamamen bitirilmediği için kaideleri ele geçmeyen kapı şeklindeki bu mezar stellerinin, Homeros'un bize aktardığı taş diktikler olduğu kanısını taşımaktayız.

İkiztepe'deki kapıların bir benzeri, Üzerinde bir Aramca yazıt ile Daskyleion'da da ele geçmiştir³⁰³. Üzerindeki yazıttan da anlaşıldığı gibi kapı şeklinde bir mezar stelli olan bu eser, İkiztepe Tümülüsü'nde olduğunu düşündüğü-

müz gibi, Daskyleion tümülüslerinden birisinin eteğinde dikili olmalıydı.

Kapı şeklindeki mezar stellerinin, tümülüslerdeki konumunu açıklayan en şanslı buluntu, Lykia Bölgesi'nde ele geçmiştir. Elmalı yakınlarında kazıları Mellink tarafından yürütülmekte olan, Anadolu-Pers kültürüne ait tümülüslerden birisi olan Karaburun II Tümülüsü'nün eteğinde, dromos ile aynı aks üzerinde bir kaide, kazılar sonucunda gün ışığına çıkarılmıştır³⁰⁴. Önceleri işlevinin ne olduğu anlaşılmayan bu kaide, çevresinde yapılan kazılar sonucunda ele geçen mermer kapı parçalarından, İkiztepe ve Daskyleion'da ele geçen kapı şeklindeki mezar stellerine benzer bir stelin kaidesi olduğu anlaşılmıştır³⁰⁵.

Böylece İkiztepe, Daskyleion ve Karaburun II tümülüslerindeki buluntu vebuluntu durumlarından, kapı şeklindeki mezar stellerinin, Anadolu-Pers kültürüne ait bazı tümülüslerin eteğine dikilmiş olduğu kesin olarak saptanmış olmaktadır.

c) Anthemionlu Steller ve Kaideler :

Tümülüslerde şimdiye kadar yapılan çalışmalarda hiçbir stel *in situ* olarak ele geçmemiştir. Fakat bu stellerin tümülüslerde kullanıldığını gösteren bazı verilere, bölge ve zaman farklılığına karşın, başka örneklerde rastlamaktayız. Örneğin; Ankara yakınlarında MÜ 43 yılına tarihlenen ve bir Galat Tümülüsü olduğu bilinen **Karalar Tümülüsü**'nün krepis duvarında, üzerinde bir aslan figürü bulunan bir kaide ele geçmiştir³⁰⁶. Ele geçen bu kaide, tümülüsün eteğinde bir stelin dikili olduğunu göstermektedir.

Daskyleion tümölüslerinde krepis kullanılmamıştır³⁰⁷. Son yıllarda Daskyleion'da kazılara yeniden başlanmasıyla birlikte yapılan yüzey araştırmalarında, Daskyleion tümölüsleri çevresinde bazı kaidelere rastlanmıştır (Lev.XVI,a-b-XVII). Dörtgen prizma şeklindeki kaidelerin ortasında, stelin kamasının girebileceği yuva bulunmaktadır. Bu tip kaidelerin, stel kaidesi olarak kullanıldıklarını gösteren en güzel örnek; İasos'da ele geçmiştir³⁰⁸. Bir Kutsal Oda içinde ele geçen bu kaideler, adak stellerinin dikilmesi için kullanılmıştır. Bu kaideler, tip olarak bizim kaidelerimize benzemekle beraber, oda içerisinde kullanılmalarından dolayı, daha iyi bir işçiliğe sahiptirler. Daskyleion'da ele geçen stel kaidelerinin kaba işçiliğinin nedenlerini araştırarak olursak; ilk önce bu kaidelere dikildiğini düşündüğümüz stellerimize bir göz atmamız gerekir.

Bilindiği gibi stellerimizin boyu, 3 m. civarındadır. Bu kadar yüksek stellerin doğa şartlarına, özellikle rüzgara karşı ayakta durabilmesi için, ya çok büyük bir kaideye ihtiyaç vardır, ya da örneklerimiz gibi kaideler kullanılıyorsa, bunların toprak altına gömülmesi gerekirdi. Zaten kaidelerin kaba işçiliği de, bunların gömüldüklerine işaret etmektedir. Toprağın altında kalacak olan kaideye fazla zaman harcanmaması en doğal davranıştır. Stellerimizden Köseresul I ve Adda'nın Stelinin de alt kısımlarının kaba olarak bırakılması, kaide ile birlikte stellerinde bir bölümünün toprak altında kaldığını akla getirmektedir. Stel gövde alt kısımlarının bezemesiz bırakılmasının nedeni de belki de bu olmalıdır. Fakat Köseresul II ve Elnaf'ın Steli'nin gövde al-

tında görülen düz veprofilli silmeler, bütün stellerin aynı şekilde dikilmediğini göstermektedir. Belki de bu stellerin bazıları tümülüs eteğinde bulunan bir anakaya üzerine açılan yuvaya dikiliyordu.

Toprağa gömülü kaideler üzerinde yükselen stellerin, tümülüslerin neresine dikildiği konusunda Aizanoi'daki kaya mezarları bize fikir vermektedir³⁰⁹. Bu kaya mezarının hemen önü düzeltilerek, oyulan yuvaya, mezarın yerini ve kime ait olduğunu belli eden mezar steli dikilmiştir. Bu durumdan da anlaşılacağı gibi antik dönemde steller, günümüzde olduğu üzere mezarla ilgili bilgi vermek için mezar üstüne veya önüne dikiliyor olmalı idi. Ayrıca İkiztepe, Karaburun II ve Karalar tümülüslerindeki kaide ve stel buluntuları tarafından da desteklenen bu görüş, Elnaf'ın Steli üzerinde yer alan yazıt ile de uyum içindedir. Bu yazıtta mezarın Bel ve Nabu'ya emanet edildiği, bir kimsenin mezara zarar verme durumunda tanrılar tarafından cezalandırılacağı belirtilmiştir³¹⁰.

Ayrıca stellerin ele geçtiği Sardis ve Daskyleion yerleşmelerinde *in situ* durumunun olmayışı da stellerin görünen bir yere dikilmiş olduğunu ve daha antik çağda yerlerinden sökülerek, başka mezarlarda kullanıldığını göstermektedir. Nitekim Köseresul I, Köseresul II ve Elnaf'ın Steli bu şekilde orjinal yerlerinden sökülmüşler ve bir Bizans Devri mezarının lahtını oluşturmuşlardır.

Böylece bütün bu veriler gözönünde tutularak Daskyleion stellerinin, Anadolu-Pers kültürüne ait tümülüslerin etkilerine, tümülüsün önünden geçenlerin görebileceği şekil-

de dikildiğini düşünmekteyiz (Lev.XVII). Daskyleion tümölüs-
lerinde halen devam eden kazı çalışmaları, bu konuya kesin
bir açıklık getirecektir.

X) TARİHLEME

A) Daskyleion Stellerinin Tarihlenmesinde Farklı görüşler :

Konumuzu oluşturan stellerin Anadolu-Pers kültürlerinin karışımı olması ve taşralı ustalar tarafından yapılması eserleri, diğer Yunan eserleri ile doğrudan karşılaştırmaya olanak vermemektedir. Bu nedenle steller bugüne kadar, farklı görüşler çerçevesinde farklı zaman dilimlerine yerleştirilmiştir. Bir kısım bilimadamları stelleri, erken 5.yy'a oturtmağa çalışırken , diğer bir kısım bilimadamları da stellerin geç 5.yy'a ait olduğunu savunmaktadır.

Stellerimizi erkene tarihlemek isteyen bilimadamları, ki bunların başında Hanfmann, Borchhardt ve Möbius gelir, stellerin karışık bir kültür ürünü olduğunu, bu nedenle örneklerimiz üzerinde betimlenen saf İon ve Lydia etkili anthemionların, bu stellerin tarihini vereceğini savunurlar³¹¹. Sardis ve Samos'da ele geçen anthemionlarla, stellerimiz üzerindeki anthemionları karşılaştırarak stellerin, erken 5.yy'a ait olduğunu belirtirler.

Eserlerimizi geç 5.yy'a tarihleme eğiliminde olanların başında, Akurgal gelmektedir³¹². Akurgal stellerimiz üzerinde kullanılan anthemionların Geç Arkaik Dönem'den başlayıp uzun bir süre kullanıldıklarını, bu nedenle sağlıklı bir tarihleme unsuru olamayacağını vurgulayarak, stelleri, steller üzerindeki figürler yardımı ile Klasik Döneme yani MÖ 5.yy'ın ikinci yarısına tarihler.

Geç tarihleme eğiliminde olan von Gall de konuya bir başka açıdan yaklaşarak, Daskyleion'da Satraplığın babadan oğula MÖ 474 yılından sonra geçtiğini, böylece yüksek makam-

lara sahip kişilere ait olan bu stellerin de, bu tarihten sonraki bir zamanda yapıldığını belirtir³¹³.

Diğer bir ilginç görüş de, Bernard tarafından ortaya atılmıştır. Bernard, Geç Arak Döneme ait olan anthemionların, geç 5.yy'da Persler tarafından tekrardan benimsendiğini ileri sürer ve stellerimiz üzerindeki anthemionların tarihleyici kriter olamayacağını savunur³¹⁴.

Bazı bilimadamları da, özellikle Elnaf'ın Steli üzerindeki Aramca yazıttan, steli tarihleme yoluna gitmektedirler. Cross ve Dupont-Sommer tarafından denenen bu tarihleme şekli, stelleri uzun bir zaman dilimine oturtmaktadır³¹⁵.

Daskyleion Stellerinin tarihlenmeleri hakkında 1966 ile 1989 yılları arasında oniki bilimadamı tarafından, hem birbirlerine göre farklı tarihlemeler, hem de aynı bilimadamların eski görüşünü birkaç yıl sonra değiştirmesi gibi bir görüş farklılığı ortaya çıkmıştır. Bu değişik görüşleri bir liste halinde toplamaya çalışırsak, Daskyleion stellerinin genelde MÖ 500-400 yılları arasında geniş bir zaman dilimi içine yerleştirildikleri görülmektedir.

		Elnaf'ın Steli	Küseresul I	Küseresul II	Hisar-tepe Steli	Adda'nın Steli	Dereköy Steli
Akurgal	1966	425/400	425/400	425/400			
Hanfmann	1966	500	500	500	500		
Dolunay	1967	450/400	450/400	450/400			
Dupont-Sommer	1967	V-IV.yy					
Cross	1966	450 50					
Borchhardt	1968	500	500	500	500		
Dentzer	1969		400				
Bernard	1969		400				
Möbius	1971	500	490	430/420	500/450		
Akurgal	1974	425/400	425/400	425/400	425/400		
Metzler	1983					500	
Cremer	1984						480/470
Akurgal	1987	450/400	450/400	450/400			
vonGall	1989	425/400	425/400	425/400		400	

B) Daskyleion Stellerinin Tarihlenmesinde Yeni gözlemler :

1988 yılından beri Hisartep'e'de yapılan kazılar sonucu, tepe üzerinde düzgün işçilik gösteren, 0.90 m. kalınlığında duvarın bir bölümü gün ışığına çıkarılmıştır. Duvar, gerek işçiliği gerekse kalınlığı nedeni ile önemli bir yapıya ait olmalıdır³¹⁶. Ele geçen malzeme ile MÜ erken 5.yy'a tarihlenen bu duvar, büyük olasılıkla saray kompleksinin bir bölümüdür³¹⁷. Akurgal tarafından yapılan kazılar sonucunda ele geçen bulla-larla da tarih olarak uyum sağlayan bu duvar, MÜ erken 5.yy'da tepede bir sarayın varlığını kanıtlamaktadır³¹⁸.

Yüzyılımızın başından beri Hisartep'e'den ele geçen ve stellerimiz gibi tarihlenmeleri tartışmalı olan kabartmalı mimari bloklar, üzerlerindeki figürlerin arkaikten kurtulmamış yapıları ile, MÜ erken 5.yy'a ait bu saray kompleksine ait olmalıdır³¹⁹.

Stellerimiz ile benzer işçilik gösteren bu blokların, MÜ erken 5.yy'a ait olduklarını saptadıktan sonra, bu yeni veri ışığında stellerimizi bir kez daha ele alarak tarihlereye çalışalım;

Gerek işçilikleri, gerekse figür yapıları ile aynı ustanın elinden çıktığı anlaşılan Köseresul II ve Elnaf'ın Stelli (Lev.IVa,Va), figürlerin detaylandırılmasındaki sadelik ile, Hisartep'e'den ele geçen MÜ erken 5.yy'a tarihlediğimiz mimari blok üstündeki atlı kadınlarla benzerlik göstermektedir. Detaylandırmanın yanı sıra, atlı kadınlar prosesyonunun önünde gitmekte olan seyis figürü ile stellerimiz üzerindeki erkek hizmetkarların duruşları aynı yapıdadır. Yine Köseresul II steliindeki klinede oturan kadın figürünün çiçek tutuşunda-

ki sertlik, atlı kadınların ellerinde de görülür. Mimari blok üstünde yer alan betimlemeler ile iki stelimiz arasındaki bu benzerlikten yola çıkarak; Köseresul II ve Elnaf'ın Steli'nin MÜ erken 5.yy'a ait olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca, Elnaf'ın Steli üzerindeki anthemion ve **Steller Üzerinde Betimlenen Figürler** bölümünde ele aldığımız detaylarda bu tarihi desteklemektedir³²⁰.

Elnaf'ın Steli ve Köseresul II Steli ile bir arada ele geçen Köseresul I Steli, sahip olduğu anthemionun Yunan anthemionları ile olan benzerliği ve stelin sol yan kenarında betimlenen cepheden betimlenen kadın figürü nedeniyle, diğer stellerimizden daha geç bir tarihe ait olmalıdır. Sol yan kenarda eşek üstünde, yüzü cepheden betimlenen kadın figürünün, Hisartep mimari blokları üzerindeki atlı kadınlara oranla, eşek üzerinde daha başarılı şekilde yan oturması da bunu desteklemektedir. Bu sebeplerden dolayı Köseresul I Steli, MÜ 5. yy'ın son çeyreğine ait olmalıdır.(Lev.IVa).

Hisartep Steli, üzerindeki figürlerin fazlaca tahrip görmesine karşın, nisbeten iyi durumdaki anthemionundan dolayı, Köseresul II ve Elnaf'ın Steli gibi MÜ 5.yy'ın ilk çeyreğine ait olmalıdır.

Sultaniye Köy'de ele geçen Adda'nın Steli üzerinde yer alan anthemion, diğer örneklerimizdekilerden daha sert bir yapıya sahip olup, MÜ 6.yy sonlarına tarihlenen Samos'lu anthemionlarla benzerlik gösterir. Stelimiz üzerinde betimlenen figürler, özellikle cenaze ziyafeti sahnesindekiler, geç Arkaik Dönem sertlik içerisindedirler. Diğer örneklerimize oranla daha erken özelliklere sahip bu stel, MÜ 500 civarına

aittir (Lev.Vb).

Her ne kadar üzerindeki anthemion korunmamışsa da Dereköy Steli, üzerinde betimlenen figürler ile tarihlenme olanağına sahiptir.(Lev.VIb). Stel üstünde betimlenen cenaze ziyafeti sahnesindeki erkek figürünün belden bükülerek geriye dönüşü, baş yapısı, kadın figürünün saçının arkada toplanması ile elde edilen profil, Dereköy Steli'nin MÜ 470-460'a tarihlenmesini gerekli kılar.

Stellerimizi kronolojik olarak şu şekilde sıralayabiliriz :

Adda'nın Steli	500
Elnaf'ın Steli	500-475
Köseresul II Steli	500-475
Hisartepe Steli	500-475
Dereköy Steli	470-460
Köseresul I Steli	425-400

XI) SONUÇ

Daskyleion ve çevresinden yüzyılımızın başından beri ele geçen kabartmaların bir bölümünü de, konumuzun içeriği olan mezar stelleri oluşturur. Bu steller üzerinde belirlediğimiz pers etkisi, Hisartepe'nin Pers Satraplık merkezi olduğunu bir kez daha kanıtlamaktadır. Pers etkisi, Daskyleion stellerinde betimlenen konularda ve giysilerde ön plana çıkarken, stellerin gerek tipi gerekse işçiliği Anadolu'lu özellikler gösterir. Anadolu taşra özelliği olarak düşündüğümüz bu işçilikte, figürlerin yüzeyleri ya tamamen düz bırakılmakta ya da önemli detaylar işlenmektedir. Konumuzu oluşturan tüm stellerde durumun böyle olması, figürlerin detaylandırılmasında boyanın kullanıldığını akla getirir. Daskyleion örneklerinde, günümüzde her ne kadar boya izine rastlanmıyorsa da Dolunay, Köseresul stellerinin ilk bulundukları sırada bazı boya izlerine sahip olduklarını söyler³²¹. Boya ile verilen detayların steller üzerinden tamamen yok olması, bunların, tümülüslerin önüne dikildiği hakkındaki görüşümüzü desteklemektedir.

Daskyleion örneklerinde görülen Pers etkisi nedeni ile stellerimiz şimdiye kadar, Greko-Pers eserler olarak isimlendirilmişlerdir. Fakat stellerdeki Pers etkisinin yanı sıra, Yunan etkisinden çok Anadolu etkisinin varlığı, bunları Anadolu-Pers eserler olarak isimlendirmemizi gerekli kılar.

Stellerimizde konu edilen ekphora, cenaze ziyafeti ve av sahnelerinden, özellikle ekphorada betimlenen arabaların Bursa, Burdur ve Manisa Arkeoloji Müzelerinin kazmış oldukları tümülüslerde benzerlerinin ele geçmesi, bu arabaların la-

hit veya tabut taşıdığı yolundaki görüşleri desteklemektedir. Ayrıca steller üzerindeki yazıtlardan da, bu stellerin Daskyleion'da yaşayan üst sınıf Perslere ait mezar stelleri olduğu anlaşılmaktadır.

Genellikle MÖ 5.yy'ın ilk yarısına ait olan stellerimiz, Daskyleion'da ele geçen bullalar, kabartmalar ve diğer buluntularla uyum içerisindedir.

Daskyleion'da 1988'den beri gerek Hisartepede gerekse çevre tümölüslerde yürütölmekte olan kazı çalışmaları sonucunda ele geçecek buluntular, konumuzun daha da aydınlanmasına yardımcı olacaktır.

DİP NOTLAR

- 1) Herodotos, III-120,126 , VI-33
- 2) A.g. I-8
- 3) A.g. III-90. Herodotos, Daskyleion Satraplığını üçüncü sırada sayar.
- 4) Toris BAKIR'ın Türk Tarih Kurumun yayınında yayınlanacak olan makalesinde Satraplar kronolojik olarak sayılmaktadır.
- 5) Daskyleion'da 1988 yılından beri Tomris Bakır tarafından yürütülmekte olan kazıların 1990 yılı sezonunda, Hisarteppe'nin doğu eteklerinde Bizans kalesine ait bir tali kapı ve surun bir bölümü açığa çıkarılmıştır.
- 6) Bu eserler arasında büyük boyutlu mimari bloklar, kabartmalı orthostat parçaları ve steller yer almaktadır. Bunların bir kısmı Hisarteppe ve çevresinden ele geçerken diğer bir bölümü Sultaniye, Dereköy, Çavuşköy, Köseresul ve Eşen gibi çevre köylerde bulunmuştur.
- 7) Mela, I-99.
- 8) Plinius , V140.
- 9) Stephanos Bizantios, Eth. s.v. Daskylion.
- 10) Bkz. DN.1 .
- 11) Hasluck (1906), 23-31.
- 12) Bittel (1953), 1-16 .
- 13) Akurgal (1956), 20-24, Lev.VII-XI, XI b-XII.
- 14) Balkan (1959), 123-128.
- 15) Akurgal (1956), 50, Lev.XI b.
- 16) Dolunay (1967), 19-33 , Lev.I-VII.
- 17) A.g.
- 18) Dupont-Sommer (1967), 34-39.
- 19) Akurgal (1966), 147-156.
- 20) Hanfmann (1966), 10-13.
- 21) Cross (1966), 7-10.
- 22) Bernard (1969), 17-28.
- 23) Borchhardt (1968), 161-211.
- 24) Möbius (1971), 442-455.

- 25) Altheim-Stiehl, Metzler, Schwerteim (1983), 1-23.
- 26) Cremer (1984), 87-100.
- 27) Tappeiner (1986), 81-95.
- 28) Von Gall (1989), 143-165.
- 29) Bu kazı çalışmalarında Hisartep ve tümölüslerde çalışılmaktadır.
- 30) Bu silme tipi Cahill tarafından Persli olarak yorumlanır. Cahill (1988). 495ff.
- 31) Johansen (1951), 73.
- 32) A.g. 73. Fig.31
- 33) Akurgal (1987), 62, Fig.86-89.
- 34) Şahin (1983), 77-80.
- 35) Freyér-Schauenburg(1974), 174, Lev.72-75.
- 36) A.g. 177f, Lev.72.
- 37) Diğer stel parçalarının korunan yüksekliklerinden anlaşıldığı kadarı ile, ele geçen bütün stellerin orjinal yüksekliği, 1.50 m. civarındadır.
- 38) Hanfmann-Ramage(1978), 23-28, 73-77, Fig.148-163.
- 39) A.g. 75, Fig.153.
- 40) Johansen (1951), 96,99f, Fig.48-53.
- 41) Stellerimizde figürlü sahneler gövdenin yalnızca üst bölümde yer alırken, Attika stellerinde figürler tüm yüzeyi kaplamaktadır.
- 42) Stellerimize benzer örneklerin İonia şehirlerinden ve kolonilerinden ele geçmesi, bu stellerin ilk ortaya çıkış yeri olarak İonia'yı akla getirmektedir. Bu görüş Hanfmann (1978) 23ff ve Johansen (1951), 73. tarafından da paylaşılmaktadır.
- 43) Miletos'un kolonisi olan Kertch'de bu tip stellerin bulunmasına karşın, Ephesos ve Miletos gibi İonia şehirlerinde hünüz ele geçmemiştir.
- 44) Möbius (1977), Lev.79-509,103-687, 107-717.
- 45) Ekphora sahnesinin betimlendiği Ağlayan Kadınlar Lahti ve Karaburun II-Tümölüsü'nde de aynı yapıda bir araba vardır.
- 46) Dupont-Sommer (1967), 34-39.
- 47) Dolunay (1967), 32ff.
- 48) Cross (1966), 8ff.
- 49) Akurgal (1966), 155ff.

- 50) Altheim-Stiehl, Metzler, Schwerteim (1983), 10ff.
- 51) Hamdy-Reinach (1892), 251.
- 52) Tappainer (1986), 93.
- 53) Freyer-Schauenburg (1974), 183f, Lev.76.
- 54) Bernard (1969), 19. Möbius (1971), 445ff. Metzger (1971), 513. Mellink (1973), 299ff. Akurgal (1974), 156. Metzger (1975), 212. Fleischer (1983), 45ff.
- 55) Borchhardt (1968), 193ff.
- 56) Hanfmann (1966), 10.
- 57) Mellink (1973), 297ff.
- 58) Weller (1970), 224.
- 59) A.g. Lev.1-4.
- 60) Fıratlı (1970), 159, Lev.84.
- 61) Metzger-Coupe (1963), 52ff, Lev.38-39.
- 62) Dengate (1973), 250ff, Lev.66.
- 63) Herodotos, V-8, IV-71. Diodoros, XVIII-26,28. Homeros, İliada 23,128. Xenophon, Kyr, VIII-7.25.
- 64) Cross (1966), 8ff.
- 65) Bkz.DN:51.
- 66) Ghoshman (1963), 248. Fig.301.
- 67) Andreae (1977), Lev.1-7.
- 68) Bkz.DN.53.
- 69) Bkz.DN.57.
- 70) Bkz.DN.58.
- 71) Bkz.DN.52.
- 72) Herodotos, VII-41, VII-83, IX-76. Xenophon, Ana. 1,2,16. Xenophon, Kyr.1,3,40. Plinius, VII-199.
- 73) Borchhardt (1968), Lev.45/1.
- 74) Bkz.DN.63.
- 75) Anlağan, (1990), 61ff, Res.7-11.
- 76) Bkz.DN. 59-62.
- 77) Anlağan (1990), Res.7.
- 78) A.g. Res.8-11.
- 79) Bkz.DN. 58.
- 80) Metzger (1967), 358.
- 81) Yapılan bu çalışmalar hünüz yayınlanmamış olup, ele geçen geçen malzemeleri Hade Kökten, Doktora Tezi çerçevesinde incelemektedir.

- 82) Bu metal aksam arasında; tekerleğe ait kenetler, brons Magosdan başa sahip iki tekerlek pimi, bonz koçbaşı iki saplama ve iki bronz zil salıyabilir. Bu malzemeyi çıkaran ve incelemem için izin veren, Manisa Müzesi Müdürü Hasan Dedeoğlu'na Teşekkür ederim.
- 83) Arabanın genişliği dromosdan fazla olduğu için araba sükülme gereği duyulmuştur. Arabanın tekerlekleri üst üste ele geçerken, bunların yanında ele geçmesi gereken tekerlek pimleri, dromos kapısının hemen önünde bulunmuştur.
- 84) Tahta parçalarından çok az bir miktarda ele geçmiş olup, diğer tahta parçaları çürümüş, tuz halindedir.
- 85) Bkz.DN. 57.
- 86) Bkz.DN. 77.
- 87) Bu tür araba gömüleri Salamis Nekropolünde de ele geçtiyse de, arabaların tekerlekleri bizim stellerimizdekilere benzemez. Karageorgis (1967), 74ff, Fig.26.
- 88) Stellerimizde, klinenin sağına ve soluna eşit sayıda insan yerleştirilmeğe özen gösterilmiştir. Böylece sahnenin en önemli kısmını kaplayan kline, merkezde bırakılmıştır. Sağ ve soldan klineye yönelen hizmetkarlar izleyicinin dikkatinin klinede toplanmasını sağlar.
- 89) Kazılarına katıldığım Uşak-Güre Aktepe II ve Kırkağaç Har-ta Tümülüslerinden, su mermerinden yapılmış alabastronlar ele geçmiştir.
- 90) Dentzer (1982) Lev.93/565.
- 91) A.g. Lev.58/318.
- 92) Bendorf-Nieman (1889) 220ff, Lev.29/5.
- 93) Akerström (1966), 160, Res.20/232.
- 94) Dentzer (1982), Lev.58/318.
- 95) Ramage (1979), 92-95, Lev.XIV-9.
- 96) Mellink (1973), Lev.44.
- 97) Donceel-Voute (1984), 101-119, Lev. V.
- 98) Ghirschman (1963), 348, Fig.442.
- 99) Dentzer(1982), Lev.51-54.
- 100) Fıratlı. (1965), 114,232,284.
- 101) Dentzer (1982), 1ff. Dolunay (1967), 27. Thönges-Stiringaris (1965), 1-90. Borchhardt (1968), 186ff. Hanfmann (1966), 10ff. Akurgal (1968), 141. Ramage (1979), 92.

- 102) Parrot (1969), Fig.394. Dentzer (1982), Lev.4/31-33.
- 103) Akurgal (orient), Fig.12a-13. Dentzer (1982), Lev.7/45.
- 104) Akurgal (1961), Res.142-143.
- 105) Parrot (1969), 58, Fig.60.
- 106) Cremer (1984), 97ff.
- 107) A.g. 98.
- 108) Schmidt (1968), Lev.111,c164.
- 109) Cremer (1984), 98. Akurgal (1966), 155f.
- 110) Metzler (1983) 8.
- 111) Von Gall (1989), 149ff.
- 112) Garland (1985), 70.
- 113) Alföldi (1950), 537-66.
- 114) Hanfmann (1975), 18. Mellink (1973), 301.
- 115) Borchhardt (1968), 187ff.
- 116) A.g. 199.
- 117) Artemidoros, 9.82 T,39
- 118) Anlağan (1990), 62. Garland (1985), 39.
- 119) Lucianus (luct), 24,39.
- 120) Artemidoros, 1.4T.
- 121) Tappainer (1986), 90. Hanfmann (1966), 12. Borchhardt (1968), 193ff.
- 122) At üstünde yay ile av için Bkz. Porada (1980). Res.220.
- 123) Cremer (1984), 91.
- 124) Von Gall (1989), 156f.
- 125) Hanfmann-Ramage (1978), 156,Res.401.
- 126) Borchhardt da buradaki insan figürlerinin başında tiara olduğunu söyler. Borchhardt (1968), 192.
- 127) Hamdy-Reinach (1892), 488.
- 128) Kleemann (1958), Lev.2b.
- 129) Weller (1970), Lev.1.
- 130) Borchhardt (1968), Lev.55/2.
- 131) A.g. Lev.54/2.
- 132) A.g. Lev.53/1.
- 133) Cremer (1984), Lev.6c.
- 134) Radt (1983), Lev.6/1
- 135) Bendorf-Nieman (1889), Lev.XVIIa 12-18.
- 136) Cook (1981), Lev.26.
- 136.1) Cremer (1984), 91f.

- 137) Ammianus Marcellinus, XXIV-6,3.
- 138) Borchhardt (1968), 166ff. Xenophon, Kyneg. XI, 1ff.
- 139) Dalton (1964), 10.
- 140) Farkas (1969), 71ff.
- 141) A.g. Lev.VIa-c, VII,9-10.
- 142) A.g. 76.
- 143) Cook (1981), Lev.26.
- 144) Cremer (1984), 96.
- 145) Metzler (1983), 9.
- 146) A.g.
- 147) Vor Gall (1989), 153.
- 148) Şimdiye kadar açılan Akhaemenid mezarlarında, ölen kişinin günlük kullanımına ait eşyalarda ele geçmiştir.
- 149) Fauth (1979), 1ff.
- 150) Brisson (1895), 110.
- 151) Cremer (1984), 93f.
- 152) Bkz.DN.137.
- 153) Von Gall (1989), 153f.
- 154) Bkz.DN. 143.
- 155) Mitropoulou (1975), 13-27.
- 156) Akurgal (1966), 149.
- 157) Hanfmann (1976). 35-44.
- 158) Metzler (1983), 2.
- 159) Von Gall.(1989), 156ff.
- 160) Manes Steli için Bkz. Hanfmann-Ramage (1978), 162, Fig.420.
- 161) Bernard (1969), 17ff.
- 162) Möbius (1971), 444ff. Borchhardt (1968), 173ff.
- 163) Freyer-Schauenburg (1974), 174ff, Lev.72-75.
Hanfmann-Ramage (1978), 23ff, Fig.148-157.
- 164) Freyer-Schauenburg (1974), Lev.72-74.
- 165) A.g.
- 166) Hanfmann-Ramage (1978), Fig.148-156.
- 167) Hanfmann (1976), 41, Fig.2.
- 168) Bkz.DN.156.
- 169) Freyer-Schauenburg (1974), Lev.74.
- 170) Hanfmann (1976), Fig.1.
- 171) Bkz.DN.159-160.
- 172) Buschor (1933), 27f.

- 173) Bkz.DN.170.
- 174) Buscior (1933), 42.
- 175) Herodotos, I-51.
- 176) Hanfmann (1976), 40ff.
- 177) Möbius (1968), 23, Lev.4b.
- 178) Mellink (1973), Lev.44. Karaburun II Tümülüsü'nde de en önemli yeri, klinede uzanan erkek betimlemesi kaplamaktadır.
- 179) A.g. Böyle kollu ve kol kenarları süslü olan bir elbise de Karaburun II Tümülüsü'nde klinede uzanan adamda da vardır.
- 180) Boardman (1985), Fig.216,216.2. Pfuhl-Möbius (1977), Lev.2/6.
- 181) Lullies (1972), Fig.116.
- 182) Akurgal (1974),968ff.
- 183) A.g. Lev.266-367.
- 184) Boardman (1985), Fig. 139,140,145,147.
- 185) A.g. Fig.241. Pfuhl-Möbius (1977), Lev.2/6.
- 186) Lullies (1972), Fig.107-125.
- 187) A.g. Fig.84-85. Aynı tip sakal betimlemesini 5.yy'ın başlarına tarihlenen Bronz Poseidon heykelinde de buluyoruz. Bulle (1922), Lev.39.
- 188) Anaxyrides, Persler tarafından kullanılan bacağı iyice saran deri pantolondur.
- 189) Pers giysileri olan tiara, kısa tunika ve anaxyrides, İskender Lahti üzerindeki betimlemelerde çok güzel görülebilir. Lullies (1972), Fig.232-237.
- 190) Mellink (1973), 297f.
- 191) Cenaze arabasının önünde giden arabada sakallı bir kişinin bulunması, Mellink'i, ekhrora sahnesini yanlış olarak yorumlamasına yol açmıştır. Mellink (1973), Lev.46,9.
- 192) Ghirshman (1963), Fig.209-238.
- 193) Çavuşköy Stelindeki muhafız da omuzunda mızrak taşımaktadır. Ghirshman (1963), Fig.442.
- 194) Günümüzde dahi, ölen Devlet Adamlarının cenazesi askeri törenle kaldırılmakta ve cenaze askerler tarafından taşınmaktadır.
- 195) Von Gall (1989), 152.
- 196) Donceel-Voute (1984), 101-118, Lev.5.

- 197) Borchhardt (1968), 198ff.
- 198) Ghirshman (1963), 362, Fig.468.
- 199) Bkz.DN.197.
- 200) Bkz.DN.185.
- 201) Lullies (1972), Fig.136.
- 202) Borchhardt (1968), 194ff.
- 203) Sakinin üzerindeki bu kısa khiton, Darius Dönemi'ne ait Behistun Kaya kabartmasında betimlenen kölelerin elbisele-
rine benzer. Shahbazi (1980), 145, Fig.14.
- 204) Abrahams (1908), 117, Fig.46. Yunan ayakkabılarının hepsi
Abrahams tarafından ele alınmıştır. Ghirshman (1963), Fig.
218,219,235,245,250.
- 205) Akurgal (1974), 969.
- 206) Bkz. DN.185.
- 207) IX ve VIII. yy'a ait ziyafet sahnelerinde bulunan müzik
yenleri için Bkz. Dentzer (1982), Lev.5-6.
- 208) Schmidt (1953), Lev.32. Ghirshman (1963), 176,184. Fig.
222,232.
- 209) A.g.
- 210) Furtwängler (1900), Lev.XI,1-2.
- 211) Jettmar (1980), 121. Fig.103. Ghirshman (1963), 176. Fig.
222.
- 212) Farkas (1969), 67.
- 213) Batu (1940), 24. Fig.3. Bilgemre (1949), 87. Fig.49.
- 214) Herodotos, VII-40.
- 215) Xenophon, Kyr, VIII-6,13. Xenophon, İmitatio Regis'i şu
şekilde açıklar; Satraplar Kralı, yerel idareciler de Sat-
rap'ı taklit etmek zorundadır.
- 216) Bkz.DN.213.
- 217) Diodoros, Sic. 18.27.3,5
- 218) Ghirshman (1963), 182, 229.
- 219) Metzler (1983), 7. Jettmar (1980), 124.
- 220) Jettmar (1980), Fig.103, Res.156-157.
- 221) İskender Lahtinde, Lullies (1972), Lev.235-236. Çavuşköy
Stelinde, Borchhardt (1968), Lev.53/1. Klazomenai Lahit-
lerinde, Cook (1981), Lev.26.
- 222) Ghirshman (1963), 319, Fig.390. Bu eğri sopa, Borchhardt
tarafından kamçı olarak yorumlanmaktadır.

- 223) Von Gall (1989), 156f. Ghirshman (1963), 318, Fig.387.
224) Borchhardt (1968), Lev.45/2.
225) Lullies (1972), Fig.237.
226) Metzler (1983), 4.
227) Ghirshman (1963), 196, Fig.244.
228) Borchhardt (1968), 198f. Ghirshman (1963), 188, Fig.235.
229) Fuchs (1969), 233. Fig.496.
230) Von Gall (1989), Lev.2/2.
230.1) Dentzer (1982), Lev.62/344.
231) A.g. Lev.58/321,88/536,93/565. Boardman (1980), 416,fig. 161.2.
232) Jettmar (1980), 118-121, Fig.103. Ghirshman (1963), 360f. Fig. 466,467.
233) Ghirshman (1963), 287ff, Fig 345-348.
234) Akurgal (orient), 220.Fig.68.
235) Jettmar (1980), 115.
236) Dentzer (1982), Lev.13/82.
237) Ghirshman (1963), 195, Fig.243.
238) Dupont-Sommer (1967), 38. Dolunay (1967), 33.
239) Mellink (1973), 299.
240) Tappainer (1986), 86.
241) Borchhardt (1968), 193ff. Hanfmann (1966), 10. Fleischer (1983), 46.
242) Freyer-Schauenburg (1974), 183, Lev.76.
243) Weller (1970), 219ff. Fleischer (1983), 51f. Von Gall (1989), 148.
244) Weller (1970), Lev.3-4.
245) Mellink (1974), 356, Lev.62/12.
246) Bkz.DN.242.
247) Borchhardt (1968), 193ff.
248) Hanfmann (1966), 10.
249) BKZ.DN.243.
250) Bkz.DN.239.
251) Mellink(1976), 383, Fig.14.
252) Karageorgis (1967),22, Lev.VI,XXXII,CXV.
253) Tappainer (1986), 88, Fig.3.
254) Sevim Buluç tarafından Ankara yakınlarında açılan bu tümülüs henüz yayınlanmamıştır.

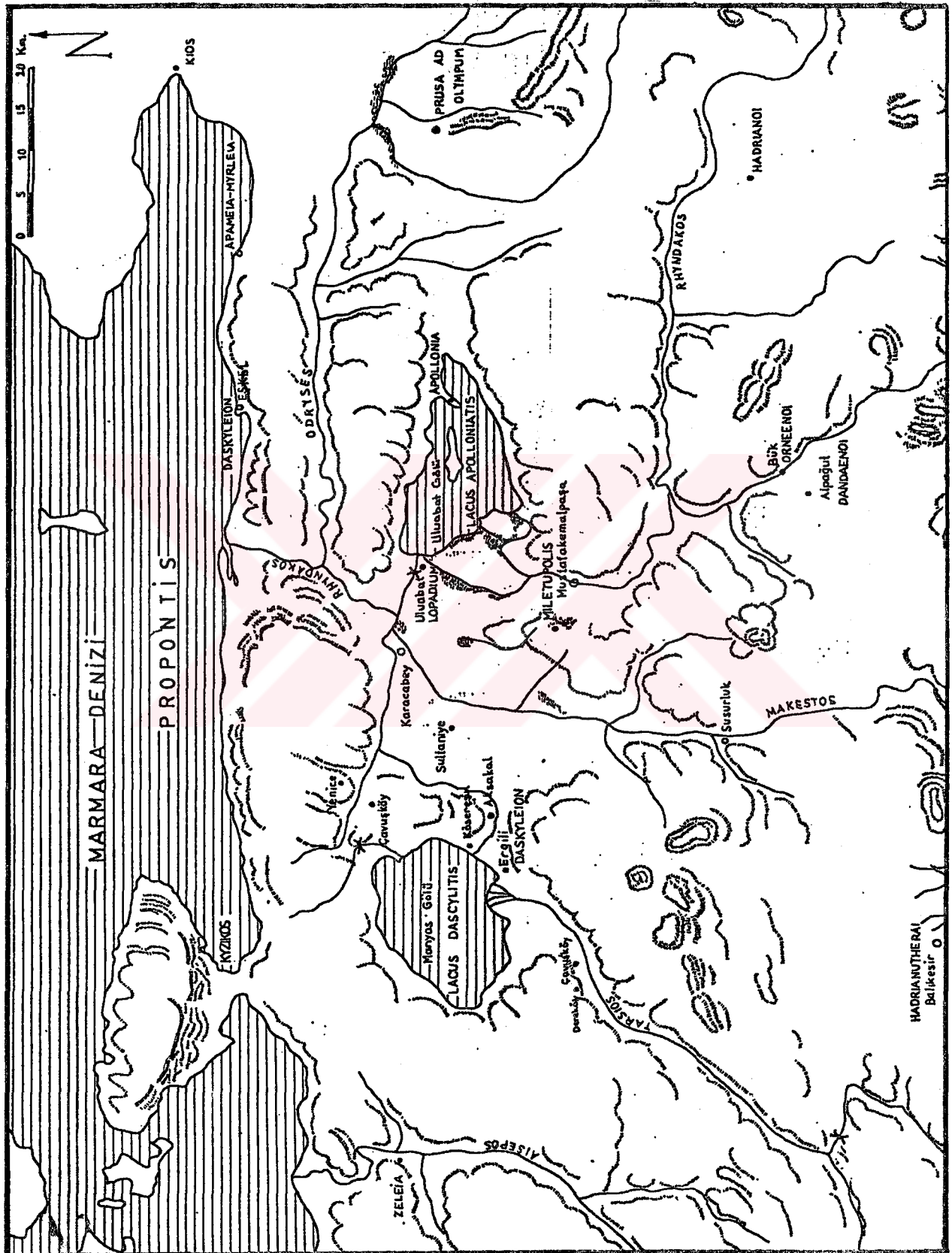
- 255) Manisa Müzesi tarafından açılan bu tümülüs henüz yayınlanmamıştır.
- 256) Bursa Müzesi tarafından açılan bu tümülüs henüz yayınlanmamıştır.
- 257) Burdur Müzesi tarafından açılan bu tümülüs henüz yayınlanmamıştır.
- 258) BT 89 adı verilen bu tümülüsde ölen kişi mermer bir klîne üzerine yatırılmıştır.
- 259) Metzger (1967), 358.
- 260) Anlağan (1990), 61f, Res.8-11.
- 261) Bu bilgiler, malzeme üzerinde Doktora Tezi çerçevesinde inceleme yapan Hande Kökten'den alınmıştır.
- 262) Bkz.DN.239.
- 263) Weller (1970), 223ff. Fleischer (1983), 46ff.
- 264) Şına demiri; tekerlegin yere basma düzlemini çevreleyen demir çember.
- 265) Schmidt (1953), Lev.32. Ghirshman (1963), 248, Fig.301.
- 266) Metzler (1983), 6. Tappainer (1986),83.
- 267) Cook (1970), 110, Fig.34.
- 268) Lorimer (1903), 132ff.
- 269) Mellink (1973), Lev.45/7. Weller (1970), Lev.2-3.
- 270) Von Gall (1989), 146.
- 271) Schmidt (1953), Lev.32,48.
- 272) Andreae (1977), 59, Lev.11.
- 273) Porada (1980), 176, Fig.86. Boardman (1970), Fig.864,928.
- 274) Ghirshman (1963), 248, Fig.301.
- 275) BT 89 tümülüsünde ele geçen araba tekerleklerinin üst üste bulunması, arabanın demonte edilerek buraya konulduğunu göstermektedir.
- 276) Bu Magos başlı pimplere Persepolis Kabartmalarında Schmidt (1953), Lev.32b. ve Uruk, Persepolis kazılarında rastlanmıştır. Carlmeier (1980), 99ff.,Lev.21-28.
- 277) Hamdy-Reinach (1892), 251f.
- 278) Forbes (1955), 129,138.
- 279) Bkz.DN.274.
- 280) Bkz.DN.272.
- 281) Xenophon, Kyr. VI.1.51.

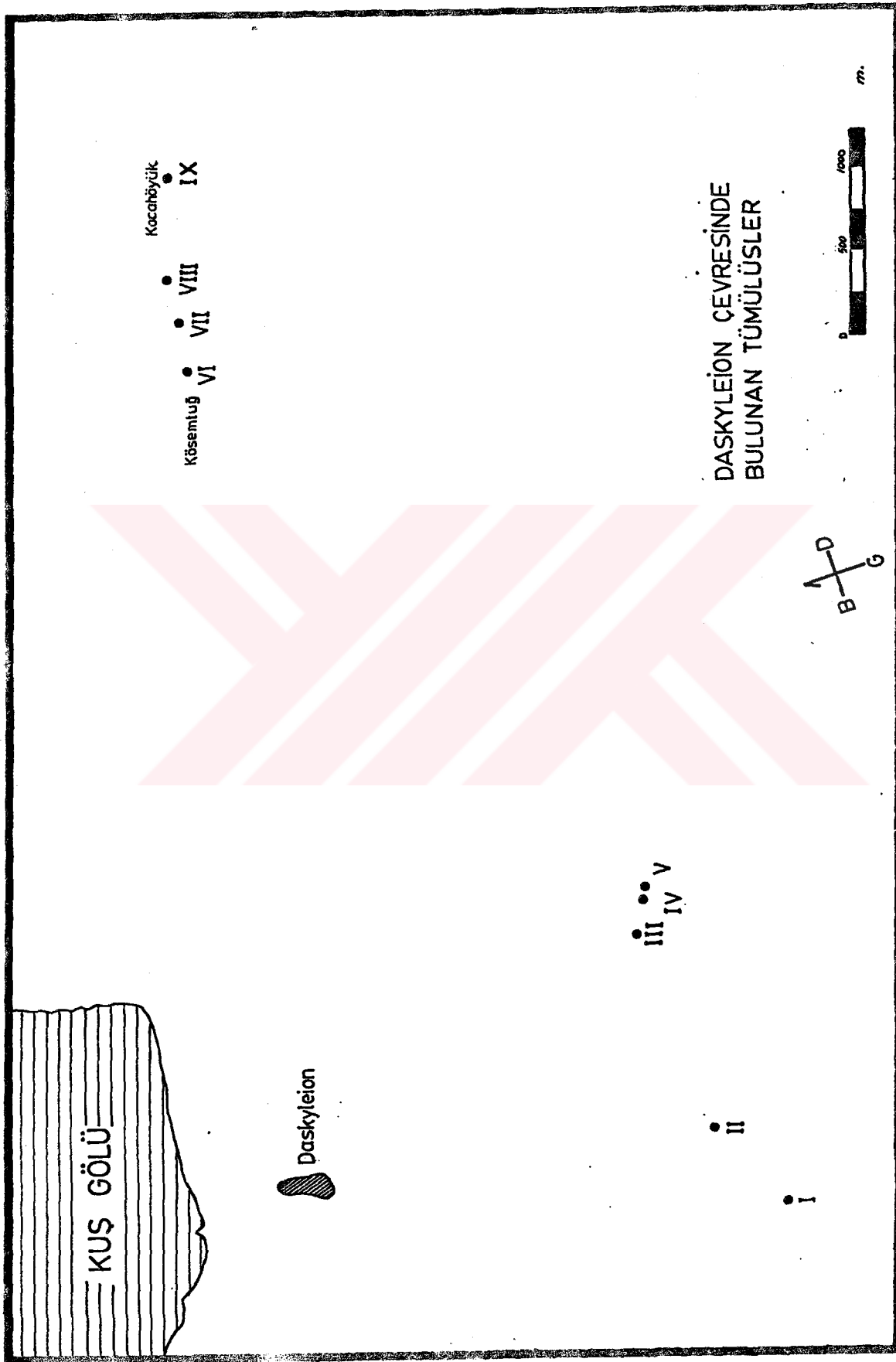
- 282) Bkz.DN.252.
- 283) Littauer-Crouwel (1979), 146ff.
- 284) Dupont-Sommer (1967), 34.
- 285) A.g. 34f.
- 286) Cross (1966), 7-10.
- 287) Hanfmann (1966),10-13. Cross (1966), 8.
- 288) Bkz.DN.286.
- 289) Stel Üzerindeki betimlemelerin içeriği için Bkz.Stellerin İkonogfik İncelenmesi Bölümü.
- 290) Möbius (1971), 452.
- 291) Daskyleion'da hüküm süren Satraplar için Bkz. Tomris Bakır'ın TTK'da yayınlanacak makalesi.
- 292) Stelin buluntu durumu için; Altheim-Stiehl, Metzler, Schwertheim (1983),1
- 293) Altheim-Stiehl (1983), 10ff.
- 294) Schwertheim (1983), 19ff.
- 295) Borchhardt (1968), 179f.
- 296) Schwertheim (1983),19ff. Aynı fikri savunmaktadır.
- 297) Hanfmann-Bamage (1978), Fig.153-154.
- 298) Kösemtuğ Tümülüsü, Antik dönemde soyulmuştur.Kocahöyük Tümülüsünün kazılmasına 1991 yılı kazı sezonunda devam edilecektir.
- 299) Schwertheim (1983), 1f.
- 300) Homeros, İliada, XVI,670-75. Herodotos, I-93.
- 301) Sardis civarından ele geçen birçok phallos, halen Manisa Müzesi'nde korunurken, Daskyleion phallosları,Kazı evi olarak kullanılan Ergili İlkokulunda toplanmıştır.
- 302) İzmirligil (1975), 47f,Lev.XV.
- 303) Altheim-Stiehl,Cremer (1985), 1-16
- 304) Mellink (1975),349ff. Fig.1-3.
- 305) Mellink (1976), 383, Fig.14.
- 306) Bittel (1942), 124.
- 307) 1990yılında kazılan Kösemtuğ ve Kocahöyük Tümülüslerinde krepis duvarına rastlanmamıştır.
- 308) Mellink (79), 214f, Lev.41/16.
- 309) Naumann (1967), 226. Fig.5-6
- 310) Cross (1966), 8ff.

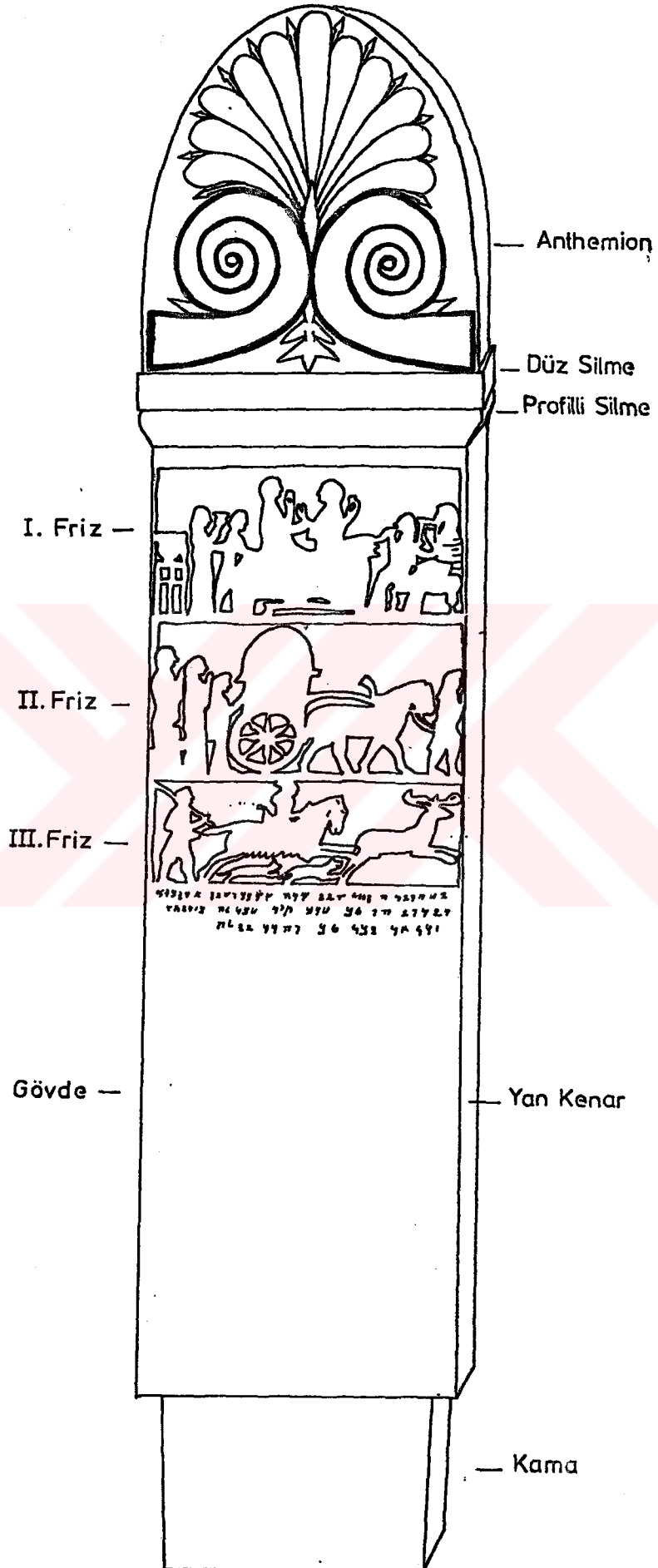
- 311) Möbius (1971), 444ff. Borchhardt (1968), 173ff. Hanfmann (1976), 35-44.
- 312) Akurgal (1966), 149f.
- 313) Von Gall (1989), 156f.
- 314) Bernard (1969), 17ff.
- 315) Dupont-Sommer (1967), 34. Cross (1966), 7ff.
- 316) Duvar hakkında ayrıntılı bilgi, 1991 Kazı Sonuçlarında yayınlanacaktır.
- 317) Ele geçen seramiklerin çoğunun kaliteli Attika Seramiği olması, duvarın saraya ait olduğunu desteklemektedir.
- 318) Balkan (1959), 123ff. Bullaların çoğu Xerxes'e (MÖ 485-465) aittir. 300'e yakın bullanın bir arada ele geçmesi, saray arşivine işaret etmektedir.
- 319) Bu mimari bloklar, Akurgal tarafından MÖ 400'e tarihlenirken, Borchhardt bunların MÖ 5.yy başlarına ait olduğunu söyler. Borchhardt (1968), 163,171,190,199ff, Lev.45/1-2, 46/1.
- 320) "Steller Üzerindeki Anthemionlar" ve "Steller Üzerinde Betimlenen Figürler" bölümlerinde yapılan detaylı karşılaştırmaların, burada bir kez daha tekrarlanması gereksiz olduğu düşüncesi ile yalnızca elde edilen sonuçlar üzerinde durulacaktır.
- 321) Dolunay (1967), 32.

LEVHALAR LİSTESİ

- Lev.I : Daskyleion çevresi haritası.
- Lev.II : Daskyleion çevresindeki tümölüsleri gösterir harita.
- Lev.III : Stelin bölümlerini gösteren temsili stel çizimi.
- Lev.IVa : Köseresul I Steli. İst.Ark.Müz. Env:5762
- IVb : Köseresul II Steli. İst.Ark.Müz. Env:5763
- Lev.Va : Elnaf'ın Steli. İst.Ark.Müz. Env:5764
- Vb : Adda'nın Steli. Bursa Ark.Müz. Env:8500
- Lev.VIa : Hisartepa Steli. İst.Ark.Müz: Envantersiz
- Vib : Dereköy Steli. Bursa Ark.Müz.Envantersiz
- Lev.VIIa : Elnaf'ın Steli, anthemion detayı.
- VIIb : Adda'nın Steli, anthemion detayı.
- Lev.VIIIa : Köseresul I Steli, Ekphora sahnesi.
- VIIIb : " " , sol yan kenar.
- VIIIc : " " , sağ yan kenar.
- VIIId : Köseresul II Steli, ekphora sahnesi.
- Lev.IXa : Elnaf'ın Steli, ekphora sahnesi.
- IXb : Adda'nın Steli, ekphora sahnesi.
- Lev.X. : Çeşitli ekphora sahneleri çizimleri.
- Lev.XIa : Samos Vathy Lahti çizimi.
- XIb : BT 89 Tümölüsü'nden ele geçen tekerlek(rekonstrüksiyon)
- Lev.XII : BT 89 Tümölüsü araba rekonstrüksiyonu.
- Lev.XIIa : Köseresul II Steli, cenaze ziyafeti sahnesi.
- XIIb : Adda'nın Steli, cenaze ziyafeti sahnesi.
- Lev.XIVa : Elnaf'ın Steli, av sahnesi.
- XIVb : Adda'nın Steli, av sahnesi.
- Lev.XVa : Elnaf'ın Steli üzerindeki Aramca yazıt.
- XVb : Adda'nın Steli üzerindeki Aramca yazıt.
- Lev.XVIa : Daskyleion tümölüsleri civarındaki stel kaidesi. (Esenlik Mevkii)
- XVib : Daskyleion tümölüsleri civarındaki stel kaidesi. (Akyarlar Mevkii)
- Lev.XVII : Daskyleion tümölüsleri civarındaki stel kaidesi çizimi (Esenlik Mevkii).
- Lev.XVIII : Stellerlerin kullanım yeri, temsili çizim.

(a)

(b)

(a)

(b)

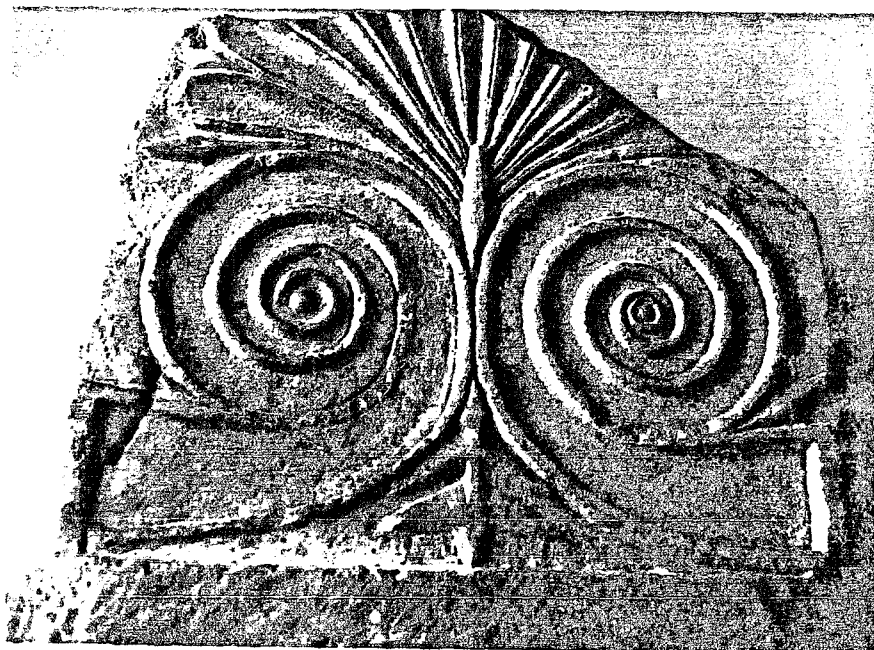
(a)

(b)

(a)

(b)

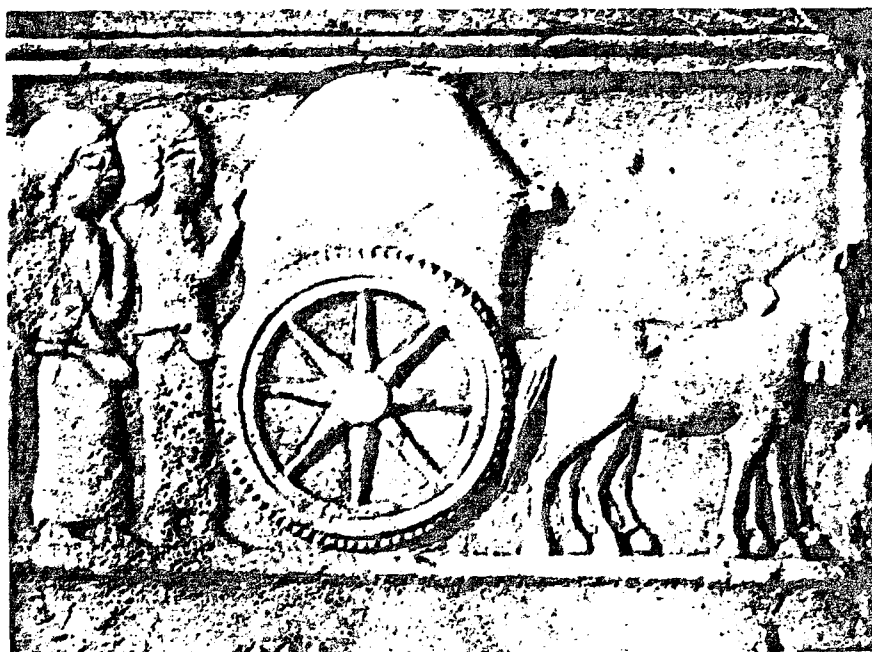
(a)

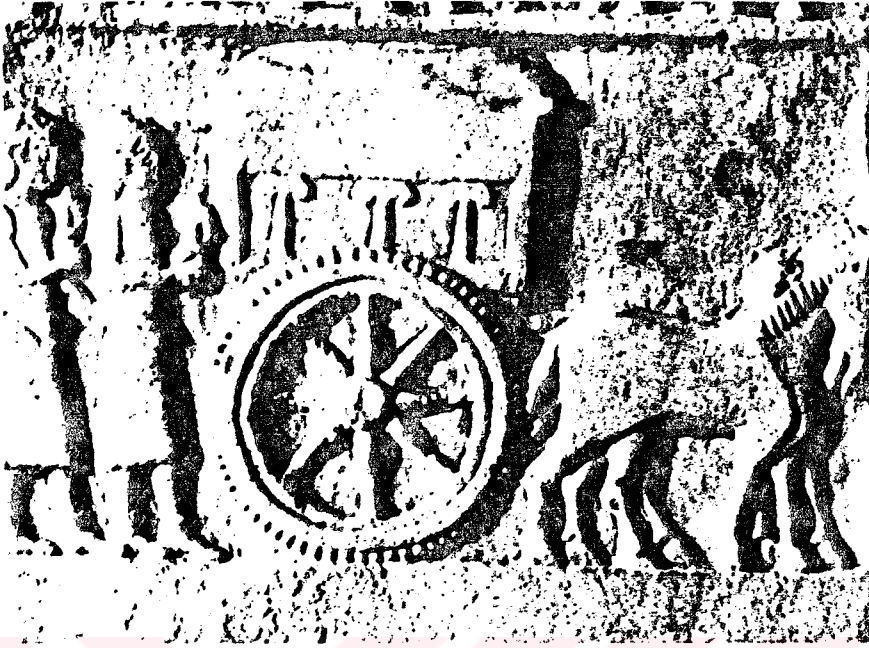
(b)

(c)

(d)

(a)

(b)

Karaburun II.....

Ağlayan Kadınlar Lahti.....

Köseresul I.....

Adda'nin Steli.....

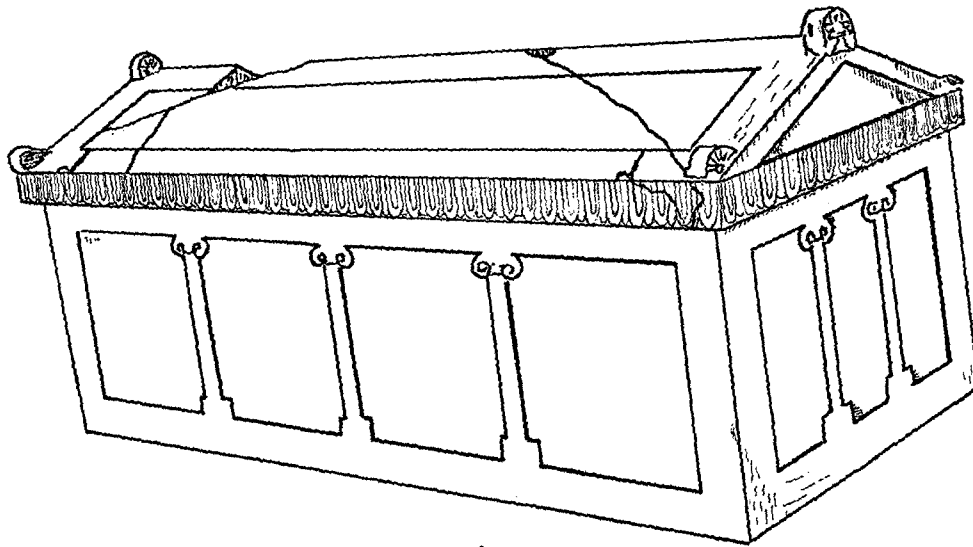

Köseresul II.....

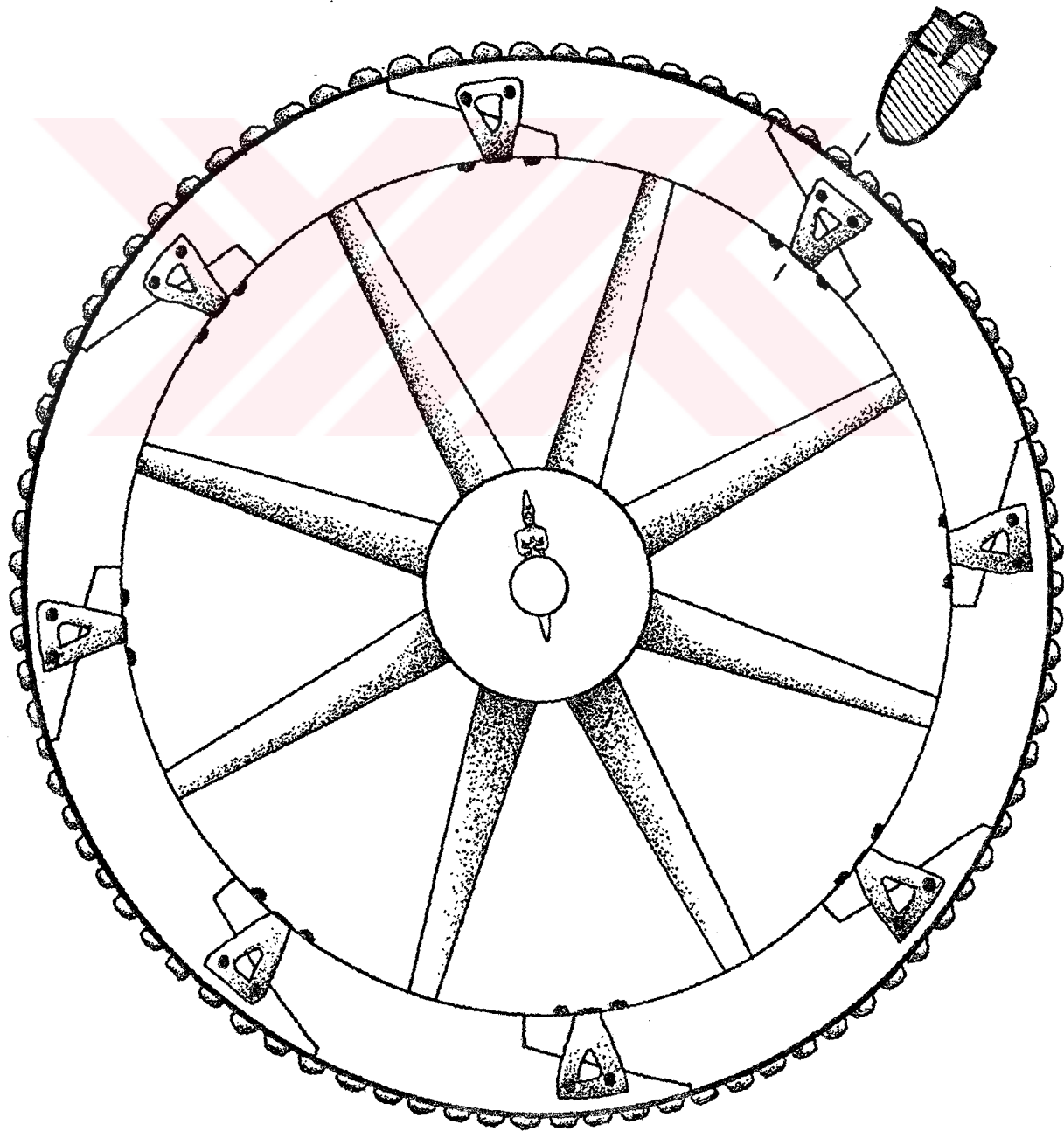

Elnaf'in Steli.....

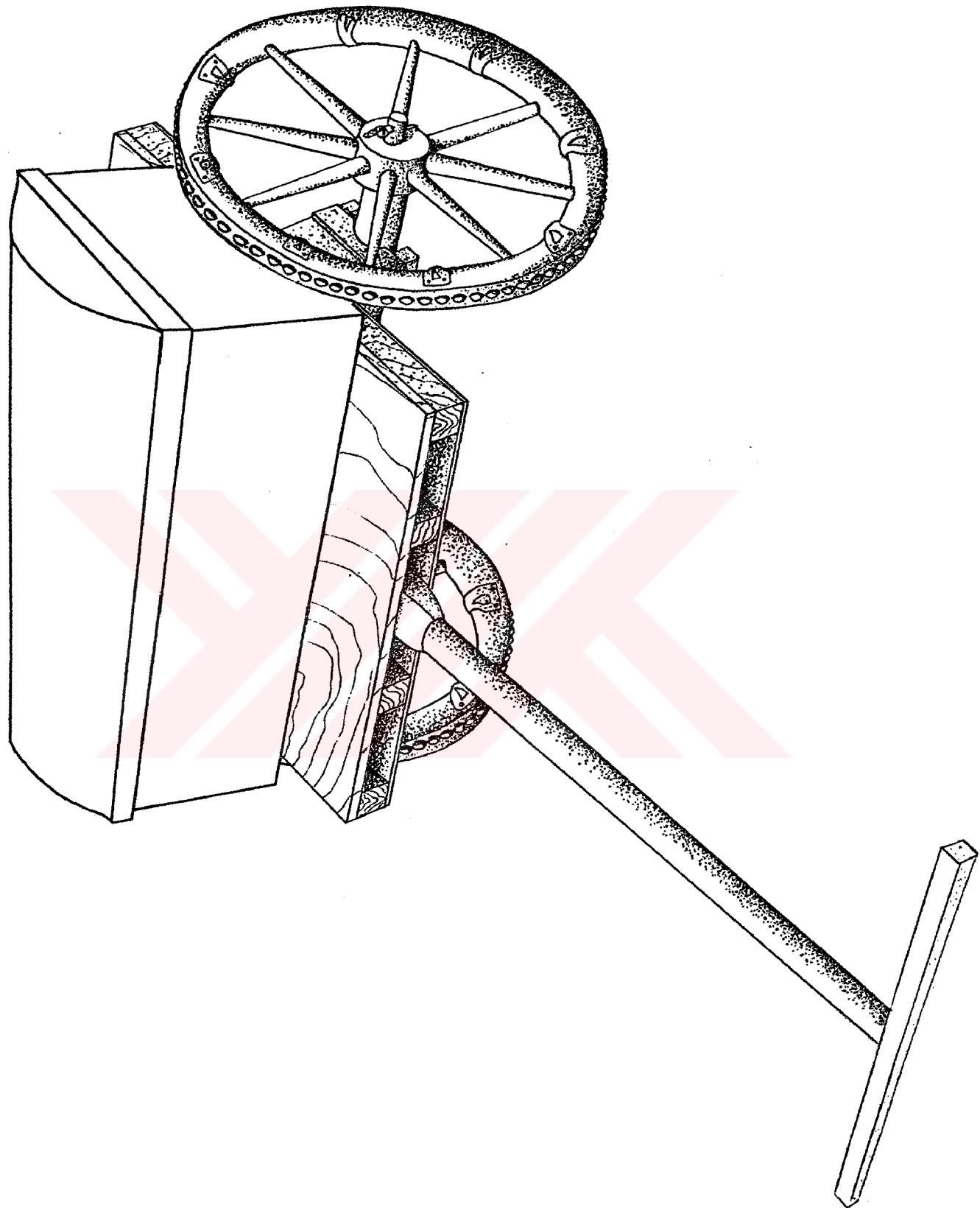

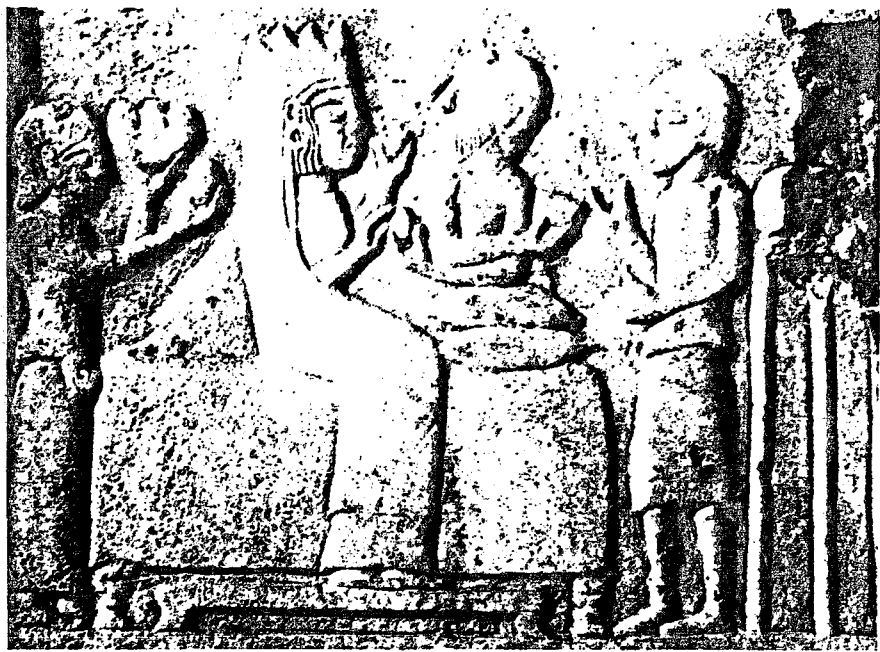

(a)

(b)

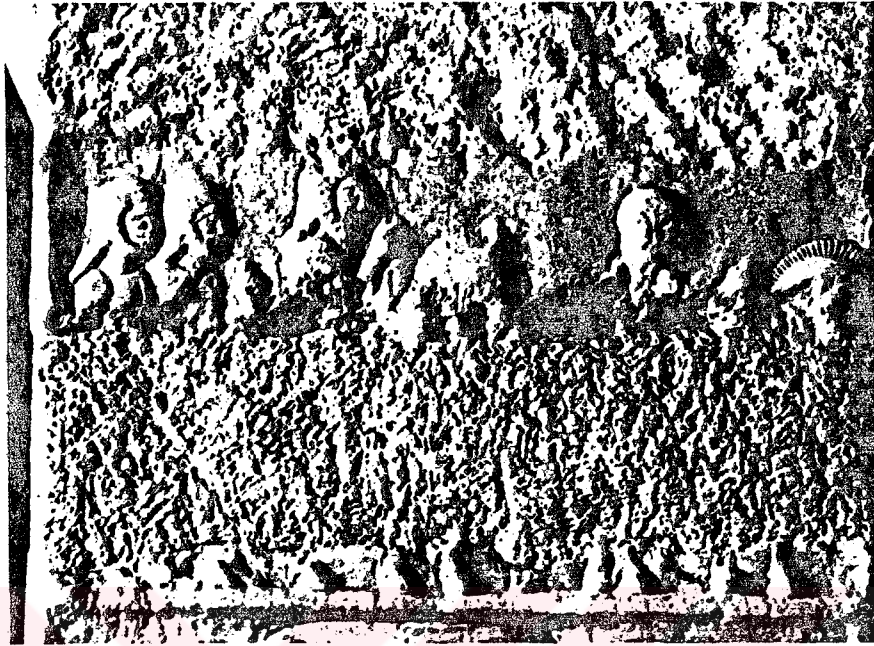

(a)

(b)

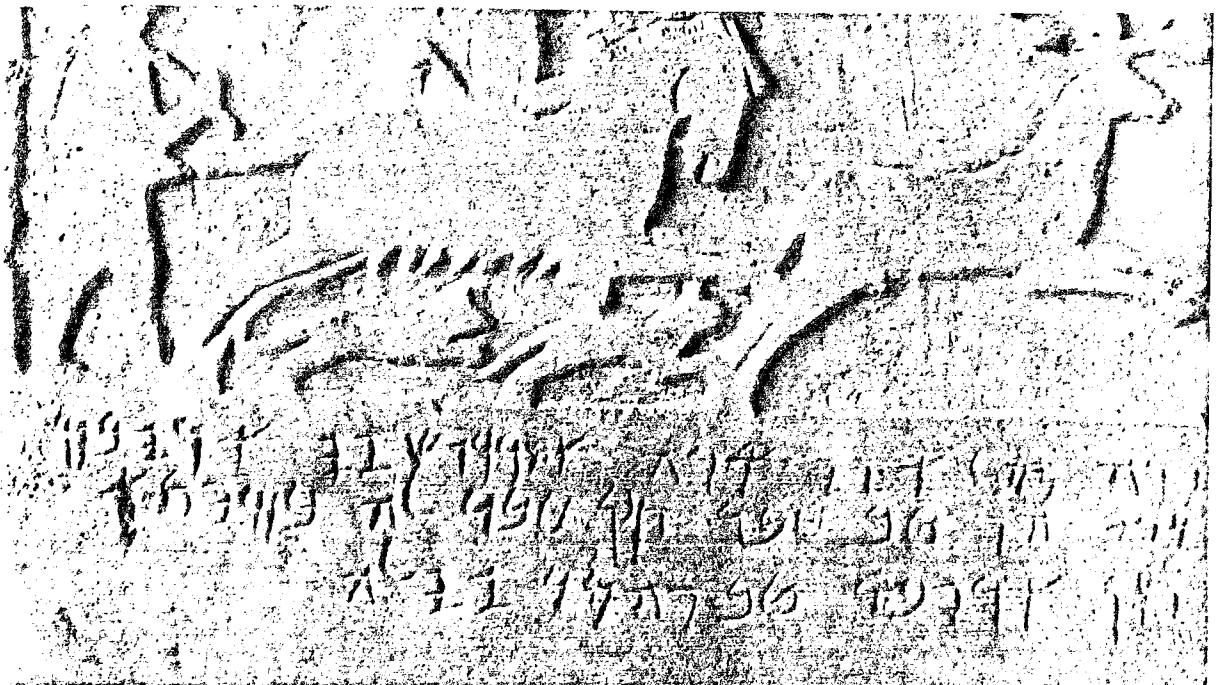
(a)

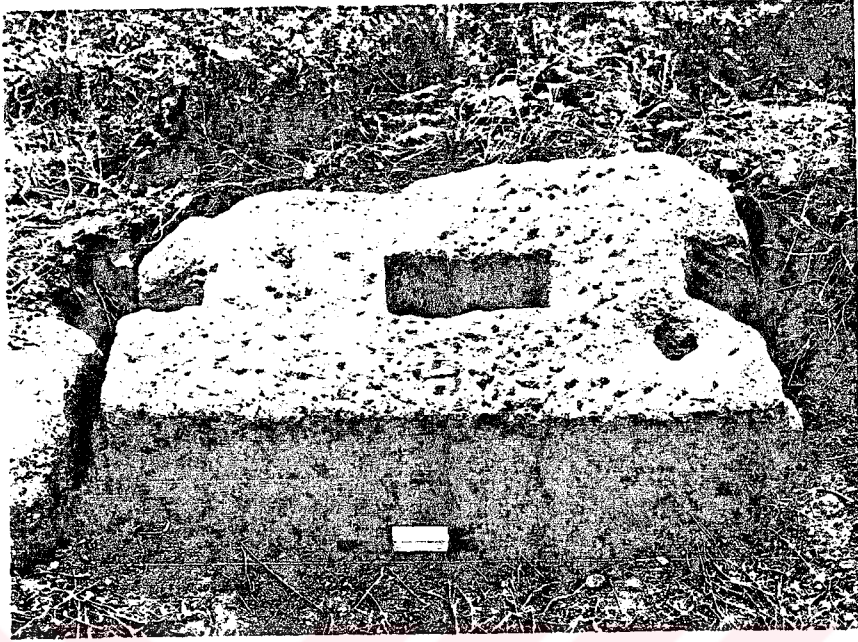
(b)

(a)

(b)

(a)

(b)

